

Het recht van kolonisatie : Francisco de Vitoria's lessen over het recht tot koloniseeren in verband met de Spaansche kolonisatie, het optreden der Pausen en het internationale recht

<https://hdl.handle.net/1874/321706>

HET RECHT VAN KOLONISATIE

FRANCISCO DE VITORIA'S LESSEN OVER
HET RECHT TOT KOLONISEEREN IN VER-
BAND MET DE SPAANSCHЕ KOLONISATIE,
HET OPTREDEN DER PAUSEN EN HET
INTERNATIONALE RECHT

A. H. BÖHM

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

St-92-192-1936

HET RECHT VAN KOLONISATIE

100

HET RECHT VAN KOLONISATIE

FRANCISCO DE VITORIA'S LESSEN OVER
HET RECHT TOT KOLONISEEREN IN VER-
BAND MET DE SPAANSCH KOLONISATIE,
HET OPTREDEN DER PAUSEN EN HET
INTERNATIONALE RECHT

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT TER VERKRIJ-
GING VAN DEN GRAAD VAN DOCTOR IN DE
LETTEREN EN WIJSBEGEERTE AAN DE RIJKS-
UNIVERSITEIT TE UTRECHT, OP GEZAG VAN
DEN RECTOR MAGNIFICUS DR. W. E. RINGER,
HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER GE-
NEESKUNDE, VOLGENS BESLUIT VAN DEN
SENAAT DER UNIVERSITEIT, IN HET OPEN-
BAAR TE VERDEDIGEN, OP 25 SEPTEMBER 1936,
DES NAMIDDAGS TE 4 UUR

DOOR

ANTONIUS HENDRICUS BÖHM

GEBOREN TE AMSTERDAM

UTRECHT
N.V. A. OOSTHOEK'S UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
1936

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

1764 2046

Deze studie verschijnt tevens als deel VI der
UTRECHTSCHЕ BIJDAGEN TOT DE GE-
SCHIEDENIS, HET STAATSRECHT EN DE
ECONOMIE VAN NEDERLANDSCH-INDIË,
onder leiding van

Prof. Dr C. Gerretson en Prof. Mr Dr H. Westra.
N. V. A. Oosthoek's Uitgevers Maatschappij
Utrecht

Zij is alleen in dien vorm inden handel

AAN
DE NAGEDACHTENIS VAN MIJN MOEDER
EN AAN MIJN VADER

INHOUD

	Blz.
VOORWOORD	I
HOOFDSTUK I. DE SPAANSCH KOLONISATIE EN DE BEHANDELING DER INDIANEN.	
§ 1. Castilië	6
§ 2. Isabella en Española	14
§ 3. Ferdinand en de Antillen	30
§ 4. Karel V en Midden-Amerika	35
§ 5. De slavernij	47
§ 6. Slotbeschouwing	55
HOOFDSTUK II. VITORIA EN ZIJN RELECTIO DE INDIS.	
§ 1. Vitoria	60
§ 2. De verantwoording en de aanvang van zijn lessen	70
HOOFDSTUK III. DE BEMOEIENIS DER PAUSEN MET DE KOLONISATIE.	
§ 1. Paus en keizer	79
§ 2. De Paus en de portugeesche kolonisatie	86
§ 3. De Paus en de spaansche kolonisatie	103
§ 4. De vorm der bullen	123
§ 5. Verschillende beoordeelingen	126
HOOFDSTUK IV. DE NIET-RECHTSGELDIGE GRONDEN, KRACHTENS WELKE DE BARBAREN VAN DE NIEUWE WERELD ONDER DE ZEGGENSCHAP DER SPANJAARDEN Zouden kunnen komen.	
§ 1. Eerste grond: het recht van de keizer	134
§ 2. Tweede grond: het recht van de Paus	138
§ 3. Derde grond: het recht van ontdekking	142
A. Het ontdekkingsrecht.	
B. Het occupatierecht.	
§ 4. Vierde grond: de indianen willen zich niet bekeeren	144
§ 5. Vijfde grond: de zonden der indianen	148
§ 6. Zesde grond: vrijwillige keuze	149
§ 7. Zevende grond: bijzondere gunst van God	150

HOOFDSTUK V. DE RECHTSGELDIGE GRONDEN, KRACHTENS
WELKE DE BARBAREN ONDER DE ZEGGENSCHAP DER SPANJAARDEN
Zouden kunnen komen.

§ 1. St. Thomas van Aquino en het jus gentium	152
§ 2. Vitoria en het jus gentium	155
§ 3. De eerste titel	160
§ 4. De tweede titel	164
§ 5. De derde, vierde en vijfde titel	166
§ 6. Vitoria en het oorlogsrecht	167
§ 7. De zesde en zevende titel	171
§ 8. Een achtste, maar dubieuse, titel	171
§ 9. Vitoria en het internationale recht; enkele aspecten nader belicht	
A. Volkenrecht en natuurrecht	174
B. Het interventierecht	179
C. De koloniale verhouding	182

GEBEZIGDE WERKEN	190
----------------------------	-----

VOORWOORD

Aan ieder, maar zeker en meer bewust aan hen, die zich bekwamen voor bepaalde maatschappelijke ambten, dringt zich vroeger of later de twijfel op aan de rechtvaardigheid van zekere maatschappelijke toestanden en verhoudingen. Deze twijfel eischt een ontkenning of bevestiging, wil men met zekerheid weten of men zijn persoon en werkkracht al dan niet aan dat ambt zal mogen geven.

In sterke mate geldt dit voor hem, die opgeleid wordt voor de koloniale bestuursdienst. Bij hem, zoo hij niet wenscht uit te gaan van het historisch gegevene als het per se rechtmatige, rijst twijfel aan de rechtmatigheid van het bestaande koloniale gezag en hij zoekt naar de gronden waarop dit bestuur van vreemde volken, dat men gemeenlijk maar in on-eigenlijke zin koloniseeren noemt, wel berust.

Dat dit vraagstuk niet nieuw is, blijkt reeds uit het feit, dat vier eeuwen geleden de spaansche Dominicaan Magister Francisco de Vitoria hieraan een uitvoerige studie wijdde. Veertig jaren was de spaansche kolonisatie toen al aan de gang en het merkwaardige spel der geschiedenis van actie en reactie toonde zich ook op dit terrein. Theoretische en praktische dwalingen aangaande de koloniale vraagstukken, die begunstigd werden door omstandigheden en volkskarakter, leidden tot een reactie, waarvan Vitoria en Las Casas wel de voornaamste figuren zijn. Ieder op eigen wijze toetsen zij de theorieën en feiten aan de algemeene en onveranderlijke beginselen van moraal en recht en spreken, waar noodig, onverbiddelijk het 'non licet' uit.

In deze eeuw is in breede kringen in Spanje, Frankrijk en Amerika een hernieuwde studie gemaakt van de persoon en van de werken van Vitoria. Zelfs is in Spanje een tiental jaren

geleden de „Asociación Francisco de Vitoria” opgericht en een „Biblioteca Internacionalista Fr. de Vitoria” geprojecteerd.

Het is de groote verdienste van pater Dr. F. Tummers, S. J. en van pater Magister A. C. Doodkorte, O.P. ook in Nederland de aandacht te hebben gevestigd op deze figuur, waarvan niet ten onrechte gezegd is, dat zijn lessen een geest ademen die later werd terug gevonden in de wetten, die Spanje gaf voor zijn koloniën, in de hervormingen van het concilie van Trente en in het internationale recht.

Vitoria is blijkens zekere, eerst onlangs uit het stof opgediepte, lessen wel de eerste, die een welgeordende, logische en moraalphilosophische verhandeling heeft gegeven over het recht van kolonisatie, een verhandeling die ook voor onze tijd weinig van zijn belangrijkheid heeft verloren.

In deze studie zullen wij trachten Vitoria te zien in het licht van zijn tijd en de beteekenis van zijn werken ook voor onze tijd pogen te schetsen. In het eerste hoofdstuk, waarin wij de aanvang van de spaansche kolonisatie behandelen, zullen wij, door stil te staan bij die feiten waarlangs wij het best de geest van die tijd kunnen benaderen, trachten een juiste achtergrond voor de figuur van Vitoria te geven. Dat deze achtergrond een min of meer geïsoleerd geheel zal zijn, vindt zijn verklaring in de groote bezwaren, die kleven aan een telkens moeten terug grijpen in de historie om een bepaalde gedachte van Vitoria in zijn volle beteekenis te kunnen zien. Het tweede hoofdstuk schetst het leven van Vitoria en zijn behandeling van de destijds zeer belangrijke vraag of de indianen al dan niet eigendomsrecht hadden. Waar dit tegenwoordig geen vraag meer is, hebben we gemeend met een korte samenvatting daarvan te mogen volstaan. Aangezien Vitoria in al zijn lessen zeer veel aandacht wijdt aan het recht van Paus en keizer in verband met de bij de kolonisatie gerezen problemen, zullen ook wij daar in het derde hoofdstuk uitvoerig bij dienen stil te staan, mede omdat over het optreden der Pausen met betrekking tot de koloniale expansie, tot dusver, weinig literatuur in Nederland is verschenen. In het vierde hoofdstuk behandelen wij dan de door Vitoria aangevoerde niet-

rechtsgeldige gronden voor het ontstaan van een koloniale verhouding. Het laatste hoofdstuk dient dan tot de bespreking van de door Vitoria aangegeven deugdelijke rechtsgronden en poogt de waarde hiervan te schetsen voor de huidige koloniale verhouding en voor het moderne volkenrecht.

Rest mij nog mijn warme dank te betuigen aan Prof. Dr. C. Gerretson, mijn hooggeachte promotor. Zijn raad en zijn ruime wetenschappelijke blik, die direct het wezenlijke van het bijkomstige wist te onderscheiden, zijn mij van groote steun geweest bij het tot stand brengen van deze studie.

Ook pater Doodkorte ben ik dank verschuldigd voor zijn belangstelling aan mijn werk betoond.

HOOFDSTUK I.

DE SPAANSCH E KOLONISATIE EN DE BEHANDELING DER INDIANEN.

De twee eeuwen, die voorafgaan aan de ontdekking van Amerika, zijn een tijdperk van kentering; een oude samenleving gaat onder, een nieuwe komt op, wier vormen en verhoudingen tot de fransche revolutie hun gelding behouden.

Het zijn eeuwen van crises op politiek, sociaal, economisch en monetair gebied; eeuwen van strijd tusschen de adel en de burgerij waarin de laatste, sterk door stedelijk verband en financieele macht, de overwinning weet te behalen; van strijd ook tusschen adel en boeren, waarin, althans in West-Europa, het feodalisme verdwijnt en waaruit, ten slotte, de absolute monarchie te voorschijn komt.

Er komt teekening in het statencomplex van dit werelddeel en dientengevolge een zoeken naar het zg. europeesch evenwicht, dat tot op onze tijd voortduurt. Een nieuwe sociale en economische ordening breekt baan, de gesloten huishouding verdwijnt.

In deze algemeene ontwikkelingsgang van Europa blijft Spanje aanvankelijk achter om dan, onvoorbereid, met één sprong de grootste mogendheid van Europa te worden.

De ontwikkeling van Spanje is echter niet alleen voor Europa van groote beteekenis geweest, maar hij is tevens van overwegend belang om de latere koloniale werkzaamheden en instellingen van dat land te kunnen begrijpen in verband met zijn inwendige aangelegenheden, van belang ook om de figuur van Vitoria naar waarde te kunnen schatten.

§ 1. Castilië.

Het iberisch schiereiland vormt, zoowel door de ligging van hoogvlakten en bergen, als door de loop der rivieren, aardrijkskundig een samenhangend geheel. Het binnenland is door het steil oprijzen der bergen uit de kuststreken en door de onbevaarbaarheid der rivieren slecht toegankelijk, zoodat het verkeer en de handel met de smalle kuststreken, ondanks hun groote vruchtbaarheid en het groot aantal goede havens, zeer beperkt bleef¹⁾.

In dit, in tal van koninkrijken verdeelde geheel, was Castilië door zijn staatsgeschiedenis voorbestemd, de kern te worden van de spaansche nationale eenheidsstaat.

Castilië strekte zich in 1474, toen Isabella met terzijdestelling der wettige erfgename door de adel op de troon van haar overleden halfbroer Hendrik IV geplaatst werd, uit over de huidige provincies Oud- en Nieuw-Castilië, Galicië, Asturië, de baskische provincies, Leon, Estremadura, Andalusië en Murcia. De laatste twee werden als wingewesten geregeerd, terwijl Galicië en de provincies ten noorden van het Cantabrisch gebergte, met uitzondering van het gebied tusschen Asturië en Biskaje, zich vrijwel als onafhankelijk gedroegen²⁾. Castilië was dus in bezit zoowel van havens aan de Atlantische oceaen en aan de Middellandsche zee als van de eenige behoorlijk bevaarbare rivier, de Guadalquivir, maar het had daar tot dan toe slechts onbeduidend profijt van weten te trekken. Het binnenland heeft een uitgesproken vastelandsch klimaat, zeer geschikt voor de schapenteelt, die dan ook zoo bloeide, dat alle land, dat door de sterke ontbossching beschikbaar kwam als weidegrond werd gebruikt en de landbouw verwaarloosd werd³⁾.

Naast deze geographische gesteldheid heeft de strijd met de mooren wel de belangrijkste invloed op de geschiedenis van Castilië uitgeoefend; deze strijd verklaart de zeer vroege

¹⁾ Reclus, pp. 647—649. ²⁾ Lannoy, p. 242.

³⁾ Zoo was Andalusië onder moorsch bewind een goed geïrrigeerd landbouwgebied; nauwelijks echter onder castiliaansch bestuur gekomen of de waarde van het land ging sprongsgewijze achteruit tengevolge van de maatregelen, die adel en geestelijkheid namen om de schapenteelt te bevorderen.

consolidatie en de sterke machtspositie van adel, geestelijkheid en steden.

Nergens vertoont zich de vroege kracht van de centraliseerende politiek der katholieke vorsten duidelijker dan in het verschil van ontwikkeling van de verhouding tusschen adel en kroon in Castilië en de overige christelijke rijken.

De *adel* had zich, in de eeuwenlange strijd met de mooren, een krachtige zelfstandige positie weten te verschaffen. De vorsten hadden zich genoodzaakt gezien aan de edelen, ter belooning voor in de strijd bewezen diensten, behalve talrijke privileges, groote domeinen af te staan. Veelal hadden ze een volledige macht in hun gebied en waren ze vrijgesteld van alle soorten van belasting en konden niet gevangen genomen worden dan in zeer bijzondere gevallen. Deze positie werd nog versterkt door hun organisatie in verschillende militaire orden, waarvan de machtigsten wel waren: de orde van Calatrava, die in 1158 werd gefundeerd en in 1164 goedgekeurd door de Paus; de orde van de H. Jacobus van Compostella (Santiago) en die van Alcantara, respectievelijk opgericht in 1170 en 1183 ¹⁾.

Deze orden hebben in de strijd tegen de mooren zeer groote diensten bewezen, maar begonnen later, in de veertiende en vijftiende eeuw, meer hun particuliere zaken en die der leden te behartigen. Vooral de grootmeesters dezer orden waren gevaarlijke concurrenten voor het koningschap door hun zeer groote macht: jurisdictie over de leden der orden en groote inkomsten.

Het feodale stelsel dat de adel, door nauwkeurig omschreven rechten en plichten afhankelijk maakte van de vorst, was dientengevolge juist in de strijdbaarste christelijke rijken nooit tot volle wasdom gekomen, zoodat de groote heeren zich in hun gebieden vrijwel als soevereinen gedroegen.

Ook in Aragon en Castilië was dit het geval. Zóó machtig en zóó onafhankelijk was de adel, vooral in Castilië, geworden, dat het bij de dood van Hendrik IV van Castilië vrijwel onmogelijk scheen, in dat rijk een sterk centraal gezag te vestigen.

¹⁾ Merriman I, p. 173.

Maar terwijl in de naburige rijken de onafhankelijkheid van de adel niet overwonnen wordt, begint onder de katholieke vorsten een snel en sterk doorgevoerd centralisatieproces, waardoor, aan het einde van hun regeering, vooral in Castilië, een verhouding tusschen adel en kroon geschapen is, die in Frankrijk eerst onder Lodewijk XIV wordt bereikt.

Op grond van een bul van Paus Innocentius VIII nam Ferdinand in 1488 het grootmeesterschap van de orden van Calatrava en van Santiago op zich en in 1489 ook dat van de orde van Alcantara en verkreeg daardoor de jurisdictie over alle aangesloten edelen, benevens de inkomsten uit de bezittingen van die orden¹). De vorsten onderzochten ook de rechten der edelen op hun bezittingen en lijfden groote stukken onrechtmatig verkregen grond weer bij de kroon in²). Bovendien creëerden zij als een soort tegenwicht een nieuwe adel, die zijn dankbaarheid uitte in groote verknochtheid aan de kroon.

De *geestelijkheid*, die eeuwen lang door woord en daad in de strijd tegen de mooren was voorgegaan nam eveneens een machtige positie in de samenleving in. Hun bezittingen en inkomsten waren zeer uitgebreid, zoodat op den duur de geestelijke zorg zeer onder hun administratieve beslommeringen ging lijden. Met behulp van Ximenes, kanselier van Isabella, wordt ook hier op groote schaal ingegrepen en verbeterd en begint ook hier de kroon zijn gezag te versterken: het gallicanisme is in Castillië geboren.

Waren adel en geestelijkheid machtig geworden door onderlinge oorlog of door oorlog tegen de mooren, zoo vinden we deze historische noodwendigheid ook terug bij de *steden*. In verband met de mate van steun in geld en strijdkrachten, hadden de steden een hoogere of lagere adelsitel verkregen met een min of meer uitgebreid jurisdictiegebied.

In pas veroverd gebied was, wegens het voortdurend nabije gevaar der mooren, een samenwonen in steden noodzakelijk. Om bewoners te lokken kregen die nieuwe steden groote vrij-

¹) Mariana V, p. 144. Diercks II, p. 193 geeft als jaartallen: 1487, 1494 en 1497. Het aantal personen wat zoo onder de macht van de vorst kwam wordt wel geschat op 1.000.000 en de inkomsten op 155.000 dukaten. ²) Nys (A), p. 45.

heden en talrijke privileges, meestal was hier bij inbegrepen het recht om een soort wetgevende vergadering te hebben. Deze vergadering benoemde dan de stedelijke ambtenaren en rechters¹⁾.

Ook hier scheidt Isabella meer eenheid en regelmaat door o.a. de steden onder toezicht te stellen van koninklijke agenten, die van lieverlede alle macht in handen kregen, doch daarbij gebonden bleven aan de aanwijzingen van de absolute vorst.

De broederschappen der steden de zg. *Hermandades*, die vroeger, opgekomen uit het initiatief der steden, de veiligheid der groote wegen verzorgden en daardoor groote macht hadden verkregen werden in 1498 als overbodig opgeheven²⁾.

De steden hadden ten gevolge van hun groote macht naast de adel en geestelijkheid zitting in de *Cortes*. De koning wees de leden van de *Cortes* aan en de steden die zich mochten laten vertegenwoordigen; hij alleen had het recht de *Cortes* bijeen te roepen. Hij deed dit bijna alleen als geld noodig was voor nieuwe krijgsverrichtingen en dan kwamen nog maar dikwijls alleen de vertegenwoordigers der steden omdat de beide andere categorieën vrijgesteld waren van belastingen³⁾.

De macht der *Cortes* gaat onder Isabella ook sterk achteruit en in dezelfde mate wordt haar macht groter⁴⁾.

Door deze afhankelijkheid van adel, geestelijkheid en steden scheidt zich de kroon het noodige apparaat tot het voeren van een sterke buitenlandsche politiek. De politiek is in wezen slechts een expansiepolitiek, waarvan de koloniale ondernemingen, die eveneens alleen door de beschikking der kroon over de militaire, geestelijke en commercieele hulpmiddelen van het rijk mogelijk worden gemaakt, een onderdeel vormen.

Nauw met deze centralisatiepolitiek hangt samen de hervorming der financiën. Stelselmatig streefde de kroon ernaar,

¹⁾ Diercks II, pp. 159 e.v.   ²⁾ Nys (A), p. 44.   ³⁾ Lannoy, p. 260.

⁴⁾ Merriman II, p. 127 vermeldt dat de *Cortes* tusschen 1474 en 1516 zestien maal bijeen werd geroepen: vier maal voor 1483 en twaalf maal na 1497 en vervolgt „The explanation of this curious distribution is not far to seek. The first four sessions represent the period when the monarchs needed the alliance of the *Cortes* against the aristocracy. The gap between 1482 en 1498 indicates that the sovereigns had won their battle and dismissed their ally.”

zich onafhankelijk te maken van de, op de gebruikelijke bedden, noodige bewilliging der Cortes. De kroondomeinen, waartoe de mijnen en zoutgroeven behoorden, werden tot ontwikkeling gebracht en talrijke speciale belastingen ingevoerd, die van tijdelijk spoedig permanent werden. De voornaamste waren de in- en uitvoerrechten van 10 % en de 'omzetbelasting' van 10 % op alle transacties; tijdens de regeering van Paus Alexander VI bovendien nog een derde van de kerkelijke tienden¹⁾. Alleen voor een bijzondere belasting, benoemd voor een oorlog, bleef nog steeds de toestemming van de Cortes vereischt. Vooral onder Karel V was dikwijls heel wat tijd en moeite nodig om een bepaald bedrag los te krijgen.

Ferdinand en Isabella werden in hun bestuur ter zijde gestaan door een, door hen benoemde, *raad*, waarvan de afdelingen op den duur afzonderlijke raden worden: een voor buitenlandsche zaken, een voor financiën en een voor justitie en binnenlandsche zaken. De laatste was verreweg de belangrijkste en werd meestal de Koninklijke Raad of de Raad van Castilië genoemd en bestond uit acht of negen juristen, een prelaat en drie edelen²⁾. Later kwamen daar nog bij: een Raad van Inquisitie, als appèlinstantie van de gewone inquisitierechtbanken, een Raad der Orden en de Raad van Indië, die in 1524, na Fonseca's val en dood, definitief werd gefundeerd.

Ondanks dit alles bleven ook onder de katholieke koningen Castilië en Aragon twee afzonderlijke en zelfstandige rijken, elk met hun eigen bestuur en eigen instellingen. Behalve met de constitutioneele grenzen, moesten zij, bij hun absolutistische en centraliseerende politiek wel rekening houden met het feit dat hun gebieden historisch een zeer verschillende ontwikkeling hadden doorgemaakt. Aragon, Catalonië en Valencia waren politiek verder gevorderd dan Castilië.

Het feudale stelsel was in die landen wel gevestigd en onderlinge twisten hadden hier veel minder plaats gehad dan in Castilië; ook het saamhoorigheidsgevoel was hier veel grooter. Vandaar dat Aragon, sinds einde 13e eeuw al, een belangrijke

¹⁾ Mariana V, pp. 17, 151. ²⁾ Merriman II, p. 112.

rol speelde in de zuid-europeesche politiek en lange jaren de heerschappij heeft gehad in Zuid-Italië en Sicilië.

De macht van de Cortes was groot en had, wat in Castilië niet het geval was, invloed op de wetgeving. De koning moest dan ook zweren alle vrijheden der verschillende klassen en alle wetten te zullen handhaven en te ontzien¹⁾.

Het best kan men de toestand van Spanje tegen het einde van het grootte régime der katholieke vorsten vergelijken met die onder het keizerrijk van 1870 in Duitschland: eenheid naar buiten met handhaving, voor zooveel noodig, van de verscheidenheid naar binnen.

Hoe gunstig en noodzakelijk zelfs een sterk centraal gezag voor Spanje was, heeft dit toch geleid tot uitdrijving van de meest nijvere deelen der bevolking: mooren en joden.

In de dertiende en veertiende eeuw werden de overwonnen *mooren* goed behandeld: ze behielden eigen godsdienst en bestuur en werden ook in hun eigendommen niet aangetast. De koning van Granada beschouwde zich zelf als vasal van de koning van Castilië en betaalde tot de val van Constantinopel regelmatig tribuut. Daarna werd dit meer dan eens geweigerd en begon de grootte eindstrijd, die in 1492 eindigde²⁾. In het verdrag tot overgave van 1491 staan onder meer de volgende bepalingen: de Mohammedanen zullen eer bewijzen aan de koning van Castilië en zijn opvolgers en hen als hun heer erkennen en trouw zweren; zij mogen hun eigendommen behouden en vrijelijk hun godsdienst uitoefenen; zij zullen volgens hun eigen wetten, gewoonten en gebruiken bestuurd worden; de gouverneurs, aangesteld vanwege de koning zullen, bijgestaan door mohammedaansche adviseurs, rechtspreken; zij zullen geen andere en niet meer belasting betalen dan bij hen gebruikelijk was; indien zij dit verkiezen kunnen zij met hun eigendommen Spanje verlaten³⁾. Dit zijn inderdaad zeer liberale bepalingen, die passen bij de vroeger gevolgde methoden. Ferdinand en Isabella zagen als voorwaarde voor de orde en rust in hun rijk de eenheid der

¹⁾ Lea (B), I, p. 229: hierop antwoordt de Cortes „Nos que valemus tanto como vos os hazemos nuestro Rey Señor con tal que nos guardeys nuestros fueros y libertades y sino No.” ²⁾ Merriman I, p. 131. ³⁾ Lea (A) p. 20; Bertrand, pp. 290, 291.

godsdienst en namen dadelijk na de vrede de bekeering der mooren met groote ijver ter hand; zoo ijverig zelfs, dat het af en toe op gedwongen bekeering begon te lijken¹⁾. De mooren grepen ter verdediging van hun rechten naar de wapens, wat misschien niet heelemaal ten onrechte als een opstand wordt opgevat en daarom bloedig wordt onderdrukt. In 1502 komt de bepaling af dat de mooren zich òf moeten bekeeren òf het land moeten verlaten, een bepaling, die 1525 nog eens herhaald wordt²⁾.

De joden stonden in Spanje niet bijster goed aangeschreven, doordat ze grootendeels de belastinginning in handen hadden en bekend stonden als woekeraars. Velen van hen waren in de loop der eeuwen overgegaan tot het Christendom, hetzij om hun practijken beter te kunnen uitoefenen, hetzij om aan de vervolging en onderdrukking, die af en toe oplaaide, te kunnen ontkomen. In de loop van de vijftiende eeuw wordt hun positie steeds ongunstiger, in 1480 moeten ze weg uit Andalusië en in 1486 uit Aragon, tenzij ze zich bekeeren³⁾.

Na de val van Granada komt de algemeene order af dat de joden binnen vier maanden gedoopt moeten zijn of het land moeten hebben verlaten⁴⁾.

Het ligt voor de hand, dat veel mooren en joden, door de omstandigheden genoopt, tot het Christendom overgingen, maar toch hun oude godsdienst bleven aanhangen.

De gebruikelijke *inquisitie* rechtbanken hadden altijd in Spanje bestaan; gezien de vele schijnchristenen, die voor het Christendom een groot gevaar vormden, vroegen de vorsten in 1478 permissie aan de Paus om een centrale inquisitie te mogen invoeren. De Paus stemt hierin toe en geeft hun tevens het recht om twee of drie inquisiteurs te benoemen, die echter hun macht van de Paus zullen ontvangen. Deze inquisitie was dus bestemd voor afvallige gedoopten⁵⁾; veroordeelden werden aan de wereldlijke macht overgeleverd.

Enkele jaren later benoemde Ferdinand Torquemada als

¹⁾ Vgl. Bertrand, pp. 285—287. ²⁾ Lea, (A), p. 44; Mariana V, pp. 273—285.

³⁾ Lea (B) I, p. 131. ⁴⁾ Pastor III, p. 249 zegt dat hoofdzakelijk het drieste en heiligschennende optreden van de joden in Aragon hiertoe aanleiding was; vgl. Lea, (B) I, pp. 135—139. ⁵⁾ Pastor II, pp. 541—545.

groot-inquisiteur, als appellatierechter, voor heel Spanje. Deze had een zeer groote macht, hetgeen bv. blijkt uit de bepaling die hij toevoegt aan het uitwijzingsbevel van 1492: dat na het verstrijken van de termijn van vier maanden alle handel en leverantie, ook van de noodzakelijke levensmiddelen, is verboden¹⁾.

Het ligt voor de hand dat de inquisitie, tengevolge van de practische noodzaak voor mooren en joden tot bekeering, het jarenlang zeer druk heeft gehad. Ferdinand's macht over kerkelijke aangelegenheden wordt steeds grooter: in 1496 krijgt hij behalve de titel „Katholiek Koning”, van de Paus ook het recht om bisschoppen ter benoeming voor te dragen. In 1523 kwam zelfs het benoemingsrecht in handen van de koning²⁾.

Tot slot nog enkele opmerkingen over het karakter der Spanjaarden. Ondanks de geographische gesteldheid, die op verschillende groepen der bevolking isoleerend werkte en dus ook verschillen in karakter veroorzaakte, zijn de groote lijnen toch wel dezelfden. Onderscheiden we in het individueele karakter een natuurlijk en een verworven karakter³⁾, dan wordt het eerste gekenmerkt door een groote koppigheid en moed. Deze eigenschappen waarmede zij een bepaald doel nastreven, hebben nu eens de glorie dan weer het ongeluk van het spaansche volk uitgemaakt. Heeft de Spanjaard zich eenmaal een doel gesteld dan streeft hij dat tot zijn dood toe na, wetende dat na hem zijn zonen dit zullen voortzetten; dit was ook de reden van de langdurige en vele onderlinge twisten en oorlogen⁴⁾.

Misschien kunnen we bij dit natuurlijke karakter ook rekenen een zekere hardheid, die soms in wreedheid overgaat benevens een zekere geestelijke en lichamelijke luiheid⁵⁾.

Tot het verworven karakter kunnen we rekenen hun trots op godsdienst en civilisatie en, in later eeuwen, hun verachting voor ongeloovigen, joden en ketters, een verachting die misschien door de inquisitie wel is aangekweekt⁶⁾. Allemaal

¹⁾ Mariana V, pp. 119, 120. ²⁾ Ibid, suppl. p. 10. ³⁾ Donat, pp. 185, 186.

⁴⁾ Reclus, p. 657. ⁵⁾ Bertrand, pp. 304, 305. ⁶⁾ Lea (B) I, pp. 45, 53 schrijft „... fanaticism became reduced to a minimum precisly in that corner of Christendom

eigenschappen, die de Spanjaarden aan de eene kant wel geschikt maakten voor verre expedities, vooral daar klimaat en oorlogen hun groote soberheid hadden geleerd, maar aan de andere kant de kolonisatie deden verloop en zooals wij hem kennen. Het zeer groot aantal leden van de hooge en lage adel kenmerkte zich in het bijzonder door adelshoogmoed en verachting voor alle handarbeid: de „deshonor del trabajo”¹⁾. Nog in 1781 schreef de academie van Madrid een prijsvraag uit over het onderwerp dat nuttige arbeid niets oneervols inhield²⁾. Uit deze geestesgesteldheid is de historische noodzaak van het later te bespreken economische systeem in de koloniën goeddeels te verklaren.

§ 2. *Isabella en Española.*

In dit voor Spanje zoo belangrijke overgangstijdperk, waarin men werkelijk alle energie wel noodig had om een ordelijke en gezonde toestand in eigen land te scheppen, viel de ontdekking van Amerika. Columbus was omstreeks 1450 geboren, had vele reizen op de Middellandsche zee gemaakt en was toen in Portugal terecht gekomen, waar hij door zijn huwelijk in verbinding kwam met adellijke kringen. Hij ging toen ook tochten maken over de Atlantische oceaan en schijnt zich daarnaast op een vlijtige studie van de verschillende, met de zeevaart verband houdende, wetenschappen te hebben toegelegd. Hij stond voorts in contact met een italiaansch geleerde, Toscanelli, die een plan had uitgewerkt om via het westen Azië te bereiken³⁾.

Met een dergelijk voorstel komt Columbus bij de koning van Portugal, die het, na advies van een raad van deskundigen te hebben ingewonnen, verwerpt. In 1486 legt Columbus zijn plannen voor aan het spaansche hof en verdedigt hij ze aan

(Spanje) where a priori reasoners have been tempted to regard it as especially violent . . . but there can be no question that religion zeal had little to do with the Reconquest.”¹⁾ Shanahan, p. 41. ²⁾ Roscher, p. 145.

³⁾ Vignaud is de meening toegedaan dat de expeditie van 1492 niet de bedoeling had een weg naar Indië te ontdekken via de west en dat de documenten die aan Toscanelli worden toegeschreven niet echt zijn (zie zijn *Histoire*). Als Columbus spreekt van Las Indias, dan bedoelt hij daar de Antillen mee evenals Las Casas die bedoelde in zijn *Historia de las Indias*. Columbus had bij zijn tocht de ontdekking van Antilia op het oog en Pinzon de ontdekking van Cypangu. (Vignaud (B), pp. 13 en 24).

de universiteit van Salamanca. Ten gevolge van twijfel aan de mogelijkheden van het plan en opgehouden door de drukte van de oorlog met de mooren, wordt de zaak slepende gehouden, totdat Columbus, het wachten moe, besluit naar Frankrijk te gaan. Onderweg wordt hij door Juan Perez, een oud-biechtvader van Isabella ¹⁾ overgehaald nog te blijven, terwijl deze hem belooft zelf aan de koningin te zullen schrijven. Het resultaat is gunstig en Columbus krijgt drie schepen toegezegd; het opmaken van een contract wordt echter uitgesteld totdat Granada zal zijn gevallen. Begin Januari 1492 valt Granada en halverwege April wordt het contract geteekend te Santa Fé, om eind April nog aangevuld te worden met een bepaling omtrent verheffing in de adelstand.

Bij dit contract ²⁾ wordt bepaald dat Columbus voor zich en voor zijn erfgenamen voor eeuwig de waardigheid krijgt van admiraal in alle landen en zeeën, die hij zal ontdekken of veroveren; hij wordt vice-koning en gouverneur van alle landen met het recht om voor elke te vervullen gouverneursplaats in de eilanden of provincies, drie candidaten te stellen, waarvan de koning er dan een benoemt; hij mag een tiende van alle goud, paarden en andere handelswaren, na aftrek van de kosten, voor zich behouden; hij zal rechter zijn in alle zaken, die het verkeer tusschen de te ontdekken gebieden en Spanje aangaan; voor een achtste neemt hij deel in de kosten der expeditie en zal daarom een achtste der winst krijgen; als hij het doel der expeditie bereikt zal hij in de adelstand verheven worden.

Columbus krijgt door dit contract wel zeer groote voorrechten en het schijnt dat zijn eischen oorspronkelijk zoowel de koning van Portugal als Isabella hadden afgeschrikt. Men heeft hier dikwijls uit geconcludeerd dat het Columbus alleen te doen was om voor zich rijkdommen te verkrijgen ³⁾. Er schijnen echter brieven te zijn door Columbus geschreven, waar uit ten eerste blijkt, dat hij meende een werktuig te zijn van God ter vervulling van wat Isaias en Johannes reeds hadden gezegd en ten tweede dat hij het te vinden goud e.d.

¹⁾ Merriman II, p. 193.   ²⁾ Robertson I, p. 111; Houben, pp. 114—117.

³⁾ Lannoy, p. 277.

zou willen gebruiken tot herovering van het H. Graf¹⁾).

Elders wordt vermeld dat Columbus in 1493 beloofde om gedurende zeven jaar uit zijn aandeel in de opbrengst van de nieuwe gebieden een leger te onderhouden van 50.000 man voetvolk en 5.000 ruiters ter herovering van het H. Graf. In een brief van Februari 1502 aan Paus Alexander schrijft hij de niet-nakoming van zijn belofte aan de inwerking van de duivel toe²⁾).

Hoe dit ook zij, 12 Mei verlaat Columbus Granada om naar Palos te gaan, waar hij met behulp van Pinzon drie schepen in orde brengt: de Santa Maria, de Pinta en de Niña. 3 Augustus licht hij het anker en vertrekt naar de Canarische eilanden. Hier moet hij de Pinta wat opkalefateren, zoodat hij pas 6 September uit Gomara kan afzeilen naar het onbekende westen.

De ontdekking.

Na een lange en bange reis ziet Columbus in de nacht van 11 op 12 October ergens een lichtschijsel en bij de morgenschemering is een landstreep zichtbaar. 12 October 1492 ging Columbus aan land, dankte God voor zijn gunsten, ontvouwde de koninklijke standaard en nam in naam van de koning en de koningin bezit van het eiland.

Het eiland werd door de bewoners Guanahani genoemd, Columbus gaf het de naam San Salvador. Dezelfde dag nog schreef hij in zijn dagboek³⁾ dat de inlanders eerder door goedheid dan door dwang tot het H. Geloof bekeerd zullen worden; hij acht deze bekeering een eenvoudig werk, gezien het groote bevattingsvermogen der inlanders; ook schrijft hij dat het in zijn bedoeling ligt een zestal indianen mee te nemen naar Spanje om ze daar spaansch te leeren. De volgende dag informeert Columbus bij het zien van gouden sieraden naar de vindplaats van dat goud en verneemt dat ten zuiden van dat eiland een land ligt wat daaraan zeer rijk is. De matrozen zijn dadelijk goede vrienden met de indianen, ze

¹⁾ Humboldt, (A) III, pp. 243, 250, 260; Roscher, p. 48; Richman, p. 60. ²⁾ Houben, p. 256. ³⁾ Dit dagboek is van 12 tot en met 21 October weergegeven bij Houben, pp. 160—175.

ruilen druk met elkaar. Columbus overweegt echter deze ruilhandel te verbieden omdat de inboorlingen voor een paar glasscherven alles over hebben. De veertiende October verkent hij het eiland om te zien waar eventueel een vesting kan worden aangelegd en vertrekt dan verder op zoek naar Cypangu. Hij geeft in zijn dagboek als zijn meening te kennen dat vijftig man voldoende zijn om de inlanders te onderwerpen en in bedwang te houden, tenzij de vorsten de bewoners naar Spanje verscheept wenschen te zien. Hij neemt al vast zeven indianen mee, die klaarblijkelijk niet vrijwillig meegaan, want hij schrijft later, dat ze op het eiland Santa Maria dachten te ontsnappen.

Het is wel merkwaardig dat Columbus een voor de indianen onvoordeelige ruilhandel overwoog te verbieden, maar er geen been in zag ze te verplichten met hem mee te gaan; analoge verschijnselen zullen we bij de spaansche kolonisatie steeds tegenkomen.

De volgende dag landt hij op een eiland, dat hij Santa Maria de la Conception noemt en dat hij eveneens officieel in bezit neemt, „hoewel de annexatie van één eiland eigenlijk ook voor de overigen geldt”, zooals in zijn dagboek te lezen staat. In de dagen die volgen ontdekt hij nog vele eilanden en is zeer te spreken over de „onschuldige en werkelijk aardige” inlanders, wier verstand hij roemt en die hem allen zeer geschikt voorkomen om snel te worden bekeerd. De een en twintigste October schrijft hij dat hij van plan is naar het eiland Colba (Cuba) te gaan, dat hij identiek acht met Cypangu; de eilanden onderweg zal hij op goud en specerijen onderzoeken. Ook zal hij de brieven van hunne Majesteiten aan de Groot Khan overhandigen en met het antwoord de thuisreis aanvaarden. Een week hierna landen de Spanjaarden op Cuba, dat ze voor een schiereiland houden en gaan op zoek naar steden, goud en specerijen. Tot 12 November houdt het kalefateren der schepen en een daarop volgende windstilte hen vast. Over de bevolking schrijft Columbus, dat ze zeer vriendelijk zijn en geen kwaad kennen: ze dooden of stelen niet ¹⁾. Hij neemt een

¹⁾ Helps I, p. 119.

vijftiental mannen, vrouwen en kinderen mee op zijn verdere tocht. Ondertusschen gaat Pinzon er met de Pinta vandoor om op eigen houtje land, maar vooral goud, te zoeken. Columbus wacht tevergeefs op zijn terugkeer en verkent ondertusschen de verdere kust van Cuba; hier en daar wordt hij met groot wantrouwen ontvangen, ongetwijfeld ten gevolge van het feit, dat hij inboorlingen op zijn schip heeft achtergehouden. Begin December verlaat hij ten slotte Cuba en komt zes December bij Haiti aan, dat hij Española noemt. Aanvankelijk waren de inwoners van dit eiland zeer bevreesd, omdat ze van meening waren dat de vreemdelingen kannibalen waren. Met behulp van tolken en geschenken verdween die vrees gauw; 16 December schreef Columbus in zijn dagboek dat de inboorlingen als het ware geboren zijn om zich te laten leiden en tot de arbeid genoopt te worden: tot akkerbouw en wat nog meer noodig zou kunnen blijken. Hij vervolgt dan; dat er dan alleen nog maar steden gebouwd moeten worden en dat de inheemschen gewend moeten worden aan kleeding en aan de westersche zeden ¹⁾).

Eind December liep de Santa Maria op een zandbank ten gevolge van de nalatigheid van de stuurman. De in de buurt wonende Cacique, Quanacanagari, kwam met zijn onderdanen te hulp, waardoor de geheele inboedel van het schip werd gered zonder dat er iets verloren ging of werd gestolen ²⁾). Columbus was werkelijk opgetogen over een dergelijk slag menschen, hetgeen duidelijk blijkt uit zijn dagboek en uit zijn brieven ³⁾). Bij nadere kennismaking met deze streek bleek hem dat er vrij veel goud in omloop was, reden waarom hij besloot, waar hij toch niet alle menschen op één schip kon onderbrengen, om een nederzetting achter te laten. Dit plan kwam prachtig overeen met zijn belofte aan Quanacanagari om deze te helpen tegen de Caraïben die nog al eens invallen deden in deze streek. Met behulp van de indianen wordt een fort gebouwd, dat La Natividad wordt gedoopt, en voor een

¹⁾ Houben, p. 196. ²⁾ Merriman II, p. 198. ³⁾ Robertson I, p. 362 haalt een brief aan die gericht is aan de vorsten en waarin staat: The people are so affectionate, so tractable, and so peaceable, that I swear to your highnesses, that there is not a better race of men, nor a better country in the world. They love their neighbour as themselves.

langdurig verblijf in gereedheid wordt gebracht ¹⁾). De opdracht aan de bezetting is: verkenning van het land, het verkrijgen van goud door middel van de nog overgebleven ruilmiddelen en de verdediging tegen aanvallen van buiten. Kort voor zijn vertrek kwam Columbus nog op bezoek bij de cacique die hij aantrof in gezelschap van vijf zijner vazallen. Quananagari verrichtte bij die gelegenheid een ceremonie die Columbus aanleiding gaf te denken dat dit inheemsche hoofd de opperhoogheid van Spanje erkende ²⁾). 3 Januari zeilt hij af en ontmoet enkele dagen later de Pinta, die vier mannen en twee vrouwen, die uit het gebied van Quananagari zijn geroofd, met zich voert. Pinzon wordt gedwongen deze lieden weer hun vrijheid te geven. Na een onfortuinlijke vaart kwam Columbus de vierde Maart in Lissabon terecht, waar de koning van Portugal hem enkele dagen later met veel eerbetoen ontvangt. 15 Maart landt hij behouden in Palos, vanwaar hij ook vertrokken was. Een schitterende ontvangst en ongehoorde eerbewijzen vielen hem van de zijde der vorsten ten deel.

Uit deze eerste reis reeds blijkt duidelijk de geestesgesteldheid van die dagen: de christelijke godsdienst en inhaerent daaraan de westersche cultuur wordt geacht de Spanjaarden het recht te geven om de landen van niet-Christenen in bezit te nemen en daar souvereiniteitsrechten uit te oefenen. Ook mogen ze beschikken over de persoon van de inheemschen en die ten behoeve der Christenen arbeid laten verrichten. Hiertegenover zijn de Christenen gehouden de indianen te bekeeren en op te voeden in goede zeden. Hoogstaande personen uit die tijd, zooals Isabella hebben het beschikken over de persoon van de indiaan altijd verboden, maar de practijk was tijdens haar leven reeds anders. Ferdinand en Isabella lijven de nieuw ontdekte gebieden die de grootheid en de ondergang van Spanje hebben uitgemaakt als een nieuw erfe-

¹⁾ Robertson I, p. 143. ²⁾ Houben, p. 215: Der Kazike (nahm) den Kronreif, den er auch heute trug, vor seinem Kopf und setzte ihn dem Admiral auf, eine Huldigung, die Columbus als freiwillige Anerkennung der Spanischen Oberhoheit auffassen durfte und würdig erwidern muszte.

lijk bezit bij de kroon in¹⁾). Zij wenschten de zeggingsmacht over dat gebied zonder inmenging van cortes of raden. Vandaar dat alle verkeer werd geconcentreerd in één haven: tot 1503 in Cadiz, daarna in Sevilla; vandaar ook dat ieder die naar Indië wil een vergunning moet hebben, waardoor ongewenschte elementen als ongeloofigen en joden geweerd kunnen worden.

23 September vangt Columbus zijn tweede reis aan. In zijn instructie staat als doel aangegeven de bekeering der indianen; verder moet hij zorg dragen dat een ieder de indianen met welwillendheid en vriendschappelijkheid bejegt en dat niemand hen kwaad doet, maar hen daarentegen door vriendschapsbetoon tot zich trekt. Hij, die zich aan eenig kwaad ten opzichte van de indianen schuldig maakt, moet streng worden gestraft²⁾. Bij deze tocht ontdekt hij verschillende eilanden, die achtereenvolgens Dominica, Maria Galante, Guadeloupe (waar men voor het eerst met kannibalen kennismaakt), Santa Cruz en Porto Rico werden gedoopt³⁾.

Bij de aankomst op Española bleek dat de nederzetting was verdwenen en de bezetting gedood. Uit de verhalen der indianen vernam men, dat twee caciquen, waarvan de een Caonabo heette, en over het gouddistrict Cibao heerschte, Quanacanagari en de Spanjaarden hadden overvallen en velen hadden gedood. Vóór die tijd echter al waren verscheidene Spanjaarden gedood, hetzij in onderlinge twisten over vrouwen, hetzij tijdens de tochten in het binnenland, waarbij ze de indianen zeer ruw hadden behandeld. Het is zeker niet ver zijden de waarheid hier de conclusie uit te trekken dat alle schuld bij de bezetting van het fort heeft gelegen, die gezien

¹⁾ Vgl. Harmand, pp. 13, 94, 95. Ten aanzien van het tijdstip der ontdekking merkt Hume, p. 87 op: Nations, as individuals, have their opportunities too early or too late. Spain found het market before she was ready to supply it. Not only was she embarrassed by the feverish activity of the colonial trade, but her own gentry brought into contact with the wider European world, learnt her higher standards of comfort and luxury, and all other classes must imitate the gentry. Hence the supply never caught up the demand in a country where originally there was little capital and no habits of industry, and hence again the introduction of foreign capitalists who financed Spain at a ruinous rate of interest, and the competition of cheaper foreign goods.

²⁾ Tekst bij Llorente I, p. 394. ³⁾ Zimmermann I, pp. 233 e.v.

hun superieure bewapening, alleen maar ten gevolge van onderlinge verdeeldheid vernietigd kon worden.

Columbus laat nu meer oostelijk een stad aanleggen, die Isabella wordt genoemd en waarbij een ieder van hoog tot laag aan het werk wordt gezet. In Februari 1494 stuurt hij een vloot, waarop indianen van verschillende kannibalen-eilanden zijn ingescheept naar Spanje met de bedoeling hen daar goede zeden te leeren en tot het Christendom te bekeeren¹⁾. In een begeleidend rapport stelt hij de souverainen voor de kannibalen als slaaf naar Spanje te sturen in ruil voor de benooidgheden, die de kolonisten uit Spanje betrekken, terwijl hij zodoende tevens een weg meent te hebben gevonden om de zielen dier slaven te redden²⁾. Voorloopig weigeren de vorsten echter dit goed te keuren. Middelerwijl wordt het zoeken naar goud ijverig voortgezet en worden hier en daar kleine garnizoenen gevestigd. Al gauw blijkt er onder de indianen een vijandige gezindheid te heerschen; aanvankelijk hadden ze graag voedsel aan de Spanjaarden gebracht, maar ze konden dat niet volhouden. De Spanjaarden gingen het toen zelf halen, wat niet bepaald zachtzinnig gebeurde; ze waren dan ook wel zeer teleurgesteld: er lag geen goud op de straten, ze moesten handarbeid verrichten en het gebrek aan voedsel was groot³⁾.

Evenals het later bij alle koloniale activiteit het geval was, moest ook Columbus ondanks deze toestand verder gaan met het ontdekken en in bezit nemen van nieuwe streken om andere landen i.c. Portugal te kunnen weren. Tijdens zijn afwezigheid verslechtert de toestand zeer: weinigen storen zich aan de bevelen van Diego, de broer en plaatsvervanger van de groote ontdekker. Margarit, de troepencommandant, die tot taak had de goudmijnen van Cibao te bezetten, Caonabo te vangen en de vriendschap met de indianen te onderhouden, had juist het tegengestelde gedaan en de indianen op allerlei wijzen gemaltraiteerd en bedrogen, waardoor nagenoeg het geheele eiland in opstand was geraakt; alleen Quanaca-

¹⁾ Winsor, p. 16; Helps I, p. 134. ²⁾ Tekst bij Humboldt (A), III, p. 272.

³⁾ Simpson, p. 26.

nagari was de Spanjaarden trouw gebleven. Toen Columbus in September terug keerde, bleek hem dat Margarit, pater Boyl, de superior der missionarissen en anderen naar Spanje waren vertrokken, waar ze ongetwijfeld hem zouden beschuldigen van de slechte toestand op Española, ten deele om zich zelf van schuld vrij te pleiten en ten deele als een wraakneming voor hun teleurgestelde verwachtingen. Columbus kan hun beschuldigingen alleen ontzenuwen door op korte termijn de orde te herstellen en goud naar Spanje te zenden.

De onderwerping.

Door list en valsche voorspiegelingen wordt Caonabo gevangen. De opstanden der indianen, die nu pas goed begrepen dat de vreemdelingen voorgoed wenschten te blijven, worden met geweld onderdrukt. In Februari 1495 stuurt hij een vloot naar huis, waarop o.a. 500 indianen met de bedoeling dezen te doen verkoopen als slaaf en te bekeeren¹⁾. Het waren krijgsgevangenen en oproerlingen, maar ook afgodendienaars; het schijnt dat Columbus pas bij zijn tweede expeditie ontdekt had, dat de indianen een zekere godsdienst hadden en in het bezit waren van idolen. In Maart is hij volledig meester op het eiland en legt dan de verschillende koninkrijkes een tribuut op, en wel als volgt:²⁾ in streken waar goudmijnen zijn moet elke persoon boven de veertien jaar, elke drie maanden een zekere hoeveelheid goud betalen;³⁾ in de andere streken moet ieder, eveneens elke drie maanden, 25 pond boomwol inleveren. Als bewijs van betaling zou ieder een koperen medaille ontvangen, waarvan het dragen verplicht was; iedere drie maanden zou een andere medaille worden gegeven. Quarionex, een cacique, bood aan zijn onderhoorigen koren te laten zaaien om zodoende zijn verplichtingen na te komen. Hier zouden de kolonisten zeker veel meer aan gehad hebben dan aan goud en toch aanvaardt Columbus dit aanbod niet. Ongetwijfeld is dit te verklaren uit het feit dat men in Spanje alleen maar goud wenschte en dat hij zoo-

¹⁾ Robertson I, p. 179. ²⁾ Charlevoix I, p. 134. ³⁾ Volgens Houben, p. 308 zou de waarde van die hoeveelheid ongeveer 60 mark hebben bedragen.

doende vermeed kwaad bloed te zetten door de import van levensmiddelen uit Spanje zelf te handhaven.

Dadelijk reeds blijkt de belasting niet opgebracht te kunnen worden; vele indianen laten hun akkers braak liggen en vluchten de bergen in, anderen verrichten vrijwillig of gedwongen arbeid ten dienste van de Spanjaarden, om zoodoende in andere vorm hun belasting te betalen¹⁾. Het verzet van de indianen ging dan ook niet zoozeer tegen de souvereiniteit van de Spaansche vorsten als wel tegen de direct of indirect gedwongen arbeid²⁾. Inmiddels komt Aguado als gevolmachtigde van Ferdinand en Isabella, die verontrust zijn geworden door de klachten van teruggekeerde kolonisten, naar Española om de stand van zaken te onderzoeken. Columbus laat hem rustig zijn gang gaan, verneemt echter van hem de verontrustende tijding dat de vorsten op 10 April 1495 de ontdekkingsreizen hebben vrijgegeven³⁾. Hierbij hadden ze bepaald dat een derde deel van het goud dat de particulieren zouden vinden hun eigendom zou blijven en dat twee derden aan de kroon zou komen, die bovendien nog een tiende krijgt van de opbrengst van alle andere transacties. Heel deze regeling is in flagrante strijd met het contract dat tusschen Isabella en Columbus was gesloten; geen wonder dat de laatste zoo spoedig mogelijk naar Spanje wenscht af te zeilen.

In het voorjaar van 1496 krijgt hij, dank zij de hulp van een vrouwelijke cacique, nog de beschikking over rijke goudmijnen en met dit goede nieuws gaat hij onder zeil. Zijn broer Bartolomeo blijft achter als zijn plaatsvervanger met Roldan als opperrechter. In Juni 1496 arriveert hij in Spanje en wordt daar zeer vriendelijk door de vorsten ontvangen. Het resultaat van zijn besprekingen is dat, in het jaar daarop, het contract in eere wordt hersteld en de vrije emigratie weer wordt verboden.

30 Mei 1498 begint Columbus zijn derde tocht op zoek naar nieuwe landen; de helft van zijn schepen stuurt hij vast vooruit naar Española. Met de bemanning is het eigenaardig gesteld; de animo tot emigreeren bleek nl. zeer gering, van-

¹⁾ Scelle I, p. 102.   ²⁾ Fiske, A. K., p. 53.   ³⁾ Houben, p. 319.

daar dat in 1497 twee edicten werden uitgevaardigd, waarvan het eerste de rechters permissie gaf om misdadigers naar Indië te sturen en het tweede aan bedrivers van bepaalde misdrijven het recht gaf, op eigen kosten naar Indië te gaan, om gedurende een bepaalde tijd zonder loon onder de admiraal te dienen ¹⁾). Een groot deel van de bemanning nu bestaat uit deze lieden.

Na het vertrek van Columbus gingen de zaken op Española aanvankelijk goed en betaalden alle provincies tribuut; bij de goudmijnen werd een nieuwe stad aangelegd, het latere San Domingo. Onder leiding van Roldan breekt echter spoedig een opstand onder de Spanjaarden uit: een groot deel wenschte niet nog meer de zakken van „die Italianen” te spekken. Deze partij hitst ook de indianen op, zeggende, dat Columbus is afgezet en dat Roldan tot vice-koning is benoemd. In de zomer van 1498 komen de door Columbus vooruit gestuurde schepen aan en Roldan weet zich van het grootste deel der lading meester te maken, terwijl een groot deel der bemanning zich bij zijn opstandige partij aansluit. Eind Augustus landde Columbus, die Trinidad en het vasteland van Z. Amerika ontdekt had, aan de zuidkust van het eiland ²⁾). De getalsterkte van beide partijen liep te zeer uiteen dan dat hij met geweld iets zou kunnen bereiken. Hij maakt dan bekend, dat zij die dat verlangen vrij zijn om op een bepaalde datum naar Spanje terug te keeren. Velen maken hier gebruik van en krijgen natuurlijk of van Columbus of van Roldan brieven mee voor de vorsten, waarin zij elkaar wederkeerig van de beroerde toestand beschuldigen. Hoewel Roldan korte tijd later amnestie krijgt van de admiraal, durft hij niet naar Spanje terug te keeren ³⁾).

¹⁾ Helps I, p. 151; volgens Raynal II, p. 18, zou Columbus dit zelf hebben voorgesteld.

²⁾ Het A.N.P. meldde 22 October 1935: De Nederlandsche gedelegeerde op het 26ste Internationale Amerikanistencongres, de heer C. H. de Goeje, heeft een voordracht gehouden over Amerigo Vespucci, van wien hij kon vaststellen, dat deze tegen verschillende verdenkingen in, wel degelijk vòòr Columbus het vasteland van Z. Amerika heeft ontdekt, zoodat het werelddeel dan ook terecht zijn naam draagt. De heer de Goeje staaftde zijn bewering o.a. met uitspraken van den Italiaan Magnahi en hij wees op het vermoedelijke bestaan van nog onbekende documenten omtrent Vespucci's reizen.

³⁾ Houben, p. 340.

Het repartimientosysteem.

Waar Columbus geen hulp krijgt van het moederland, moet hij aan de buitennissige eischen van Roldan toegeven: vrije beschikking over land en arbeidskracht. Columbus had in 1497 wel patentbrieven gekregen, waarin hem werd toegestaan stukken land aan de Spanjaarden in eigendom te geven, van beschikking over de arbeidskracht der indianen was daarin echter geen sprake ¹⁾). Ook had hij in 1498 de soevereinen al voorgesteld goed te vinden, dat de kolonisten gedurende een jaar of twee van de diensten der indianen zouden gebruik maken; niet langer dus dan voor de vestiging van de kolonie noodig was. Voordat een antwoord kwam moest hij, gedwongen door Roldan, reeds hiermee beginnen; dit wil dus zeggen, dat hij de Spanjaarden niet alleen een stuk land gaf, maar hun ook een bepaalde cacique toewees, die met zijn onderhoorigen dat stuk land moest bewerken ten bate van de eigenaar ²⁾).

Zoeken we het kenmerk van dit systeem, het zg. repartimientosysteem alleen in het feit der dienstverrichting, dan zouden we kunnen zeggen dat de tribuut betaling door middel van diensten reeds de aanvang vormde van dit systeem en dat er in 1499 alleen maar een uitbreiding aan is gegeven. Zoeken we het kenmerk echter in het antwoord op de vraag ten behoeve van wie die diensten worden verricht, dan doen we beter met te zeggen dat dit systeem pas in 1499 aanving; voor die tijd werden de diensten verricht om tribuut te kunnen betalen aan de overheid en na 1499 worden de diensten verricht op aanvraag en ten behoeve van particulieren. Hiernaast gaf Columbus ook wel permissie om de indianen gedurende een bepaalde tijd in de mijnen te laten werken ³⁾).

In hetzelfde jaar pakten zich in Spanje onweerswolken samen, die hem weinig goeds beloofden. Wees het uitblijven van hulp reeds hierop, in het najaar kreeg hij hier een duidelijk bewijs van door de verschijning van vier schepen bij het

¹⁾ Helps I, p. 151: de Spanjaard heeft volgens dat patent vrijheid om die grond „to sell and to give, and to present, and to traffic with, and to exchange, and to pledge, and to alienate, and to do with it and in it all that he likes or may think good.”

²⁾ Charlevoix I, p. 185; Helps I, 163, 164, 173; vgl. Moses, p. 39 en Blackmar, p. 30.

³⁾ Helps I, p. 173.

eiland, die onder commando stonden van Hojeda, een oud-officier van hem. Deze officier had een fortuinlijke vaart naar Z. Amerika gemaakt in gezelschap van Amerigo Vespucci. Hierbij had hij zich bediend van een kaart, die Columbus had gemaakt en aan Fonseca had gestuurd. Deze laatste had hem op zijn beurt weer aan Hojeda gegeven. Uit deze gang van zaken en uit de nonchalence, waarmee Hojeda hem behandelde, bleek Columbus wel zeer duidelijk, dat hij bij het hof in ongenade was gevallen. Toch treuzelde men in Spanje met het nemen van maatregelen, totdat een schip dat einde 1499 in Spanje aankwam en waarop de rebellen zich met hun indiaansche vrouwen en slaven bevonden, de maat deed overloopen. Isabella was zeer verontwaardigd dat Columbus de indianen aan de willekeur van een dergelijke bende had overgeleverd en beval de slaven terug te zenden ¹⁾).

Indachtig de beschuldigingen van Columbus' vijanden, dat hij meer het oog had op slavenjacht dan op bekeering, en dat hij de indianen onrechtvaardig had beoorloofd, besluit ze hem terug te roepen. Al in Maart was op verzoek van de admiraal een onderzoekingsrechter benoemd, om de zaak betreffende de rebellen tot klaarheid te brengen; deze rechter Bobadilla, krijgt nu een blanco volmacht en komt in Augustus 1500 op Española aan. Hij ontvangt talrijke klagers en treedt tegen de drie gebroeders Columbus zeer ruw op, laat hen in boeien slaan en zoo naar Spanje voeren.

Het rijk van Columbus is uit. De vorsten zijn over het optreden van Bobadilla zeer boos, beloven de admiraal in al zijn rechten te herstellen en benoemen daartoe een commissie, die zijn rechten moet onderzoeken.

In 1502 begint hij zijn vierde en laatste reis met vier armzalige schepen, terwijl kort vòòr hem Ovando met dertig schepen naar het westen was gezonden. Na een lange tocht langs de kust van Midden-Amerika, strandt Columbus op Jamaica en moet daar maanden blijven, omdat de gouverneur van Española er niets voor voelt hem te helpen. In November 1504 komt hij eindelijk weer terug in Spanje en enkele weken

¹⁾ Houben, p. 345.

later sterft de eenige die hem nog wel bijstond: Isabella. Van Ferdinand en Fonseca heeft Columbus heelemaal niets te wachten; hij is niet de eerste en ook lang niet de laatste, wiens carrière, vooral door toedoen van Fonseca voortijdig wordt afgebroken. In afwachting van het verslag van de commissie, die zijn rechten heet te onderzoeken, sterft Columbus op 21 Mei 1506 te Valladolid.

Fonseca was de gevolmachtigde van de kroon voor alle koloniale aangelegenheden. In 1503 werd wel een controleerend lichaam opgericht, de Real Audiencia y Casa de Contratacion, die toe moest zien dat alle voorschriften betreffende de navigatie, emigratie en handel werden nageleefd en dat de kroon het haar toekomende deel van alles kreeg; ook had deze handelskamer een rechtsprekende functie betreffende die aangelegenheden en het recht voorstellen te doen aan de kroon; Fonseca behield echter over alles het oppertoezicht. Na 1500 begon Fonseca in gewichtige zaken wel advies te vragen aan leden van de Raad van Castilië; dit is een soort aanloop tot de officieele Raad van Indië, die in 1524 werd ingesteld. De koning benoemt de leden en de raad moet voor zich besluiten nemen, waarvoor een meerderheid van twee derden wordt vereischt, in kerkelijke, civiele, militaire en rechtspraak aangelegenheden. De uitvaardiging van die besluiten is afhankelijk van de toestemming van de koning en geschiedt ook in diens naam. Een ieder is aan de raad verantwoordelijk. De raad had de groote nadeelen, dat zij eigenlijk geen verantwoordelijkheid droeg, veel praatte, uiterst langzaam werkte en dat vele harer leden geïnteresseerd waren bij aanhangige onderwerpen. Dertig jaren heeft daarin Fonseca zeer veel macht gehad, waarvan ook Columbus de dupe is geworden.

Bobadilla's optreden op Española is er in alle opzichten op berekend goede vrienden te worden met de rebellen; hij schenkt hen allen genade en geeft Roldan zelf een hooge functie; alle tucht en controle zijn hem vreemd. Het goud-

zoeken stelt hij aan een ieder vrij, slechts een elfde deel eischt hij voor de kroon op. Bovendien dwingt hij de caciquen een bepaald aantal van hun onderdanen ter beschikking te stellen van de Spanjaarden. Om wegllopen van de indianen te voorkomen gelast hij een telling en verdeelt hen naar eigen goedvinden onder zijn landgenooten¹⁾. Waar het eenige verlangen van deze lieden is om zoo gauw mogelijk rijk te worden, gebruiken ze hun indianen in hoofdzaak als lastdieren en als arbeiders in de goudmijnen. Ten gevolge hiervan zijn duizenden indianen, deze zware arbeid niet gewend zijnde, gestorven.

Het hof keurt deze maatregelen streng af en stuurt in 1502 Ovando met nauwkeurige instructies: hij mag van de inlanders alleen maar tribuut heffen en ze alleen met hun goedvinden en tegen betaling in de mijnen te werk stellen, omdat alle indianen vrije onderdanen zijn; in een bijeenkomst van alle caciquen moet hij uit naam van de katholieke vorsten verklaren, dat dezen hen en hun onderhoorigen in hun koninklijke bescherming nemen²⁾; alle goud dat gevonden wordt moet in het vervolg op één plaats worden verzameld, waar dan de helft voor de kroon zal worden gereserveerd.

Deze laatste bepaling, gevoegd bij het feit dat de indianen na hun vrijverklaring alle arbeid hadden neergelegd, wekte groote ontevredenheid³⁾. Ovando dwong toen de indianen tot werk tegen betaling en motiveerde dit in een schrijven aan het hof zeggende, dat de indianen anders de hun opgelegde tribuut niet zouden kunnen betalen en bij niet-arbeiden tot allerlei ongeregelde heden zouden komen; ook klaagt hij over het zich afzijdig houden van de indianen, wat hun bekeering in de weg zou staan. In 1503 schreef Isabella hem terug dat als dwang noodzakelijk was om de indianen tot werken te krijgen, dit toch alleen maar een zachte dwang mocht zijn. Daartoe moet dan iedere cacique een aantal van zijn onderhoorigen aanwijzen, die door de Spanjaarden

¹⁾ Charlevoix I, p. 206: De cette sorte toute l'Isle se trouva réduite sous le plus dur esclavage, qui fut jamais. ²⁾ Charlevoix I, p. 209. ³⁾ Robertson I, p. 249.

gehuurd kunnen worden; Ovando moet toezien dat de huurders hun salaris betalen naar gelang van de kwaliteit van de arbeiders en van de aard van de arbeid. Voorts drukte zij de gouverneur op het hart toch niet te vergeten dat de indianen vrije menschen zijn, die niet tot slaaf mogen worden gemaakt; hij moet vooral zorg dragen voor hun bekeering en vriendschap met hen sluiten.

Het encomiendasysteem.

Alle Castilianen wenschten indianen te huren, zoodat Ovando er toe overging hen onder zijn landgenooten te verdeelen. Ieder kreeg 50 of 100 en soms meer indianen; bij deze verdeling gebruikte hij de volgende formule: „Aan U, N.N. is een encomienda van zooveel indianen met die en die cacique gegeven en gij behoort hen in de zaken van ons heilig Katholiek Geloof te onderwijzen”¹⁾). Dit is wel de aanvang van het encomiendasysteem; het begrip encomienda is het best te omschrijven als het recht, dat de koning toekent aan personen in Indië, om te ontvangen en te gebruiken het tribuut van de indianen, die hun zijn toegewezen, met de plicht zorg te dragen voor het welzijn van die indianen in geestelijke en tijdelijke zaken en te wonen in de provincies waar hun deze encomiendas zijn gegeven en deze provincies te verdedigen²⁾). De encomendero staat theoretisch eigenlijk in de plaats van de koning, die hem elk oogenblik zijn encomienda kan ontnemen, zij het dan middels de gouverneur.

In 1512 krijgt Nicuesa gedaan, dat de indianen worden gegeven voor de duur van het leven van de encomendero, waardoor deze dus onafhankelijk wordt van de wisselende inzichten der gouverneurs. Eenige tijd later worden de indianen, in sommige streken, gegeven voor de duur van twee levens, dus ook gegarandeerd aan de erfgenaam; in 1536 verschijnt een wet, die dit overal toestaat³⁾). Dit zijn zeer belangrijke feiten, omdat de groote macht van de gouverneurs, de vertegenwoordigers des konings, nu in dit opzicht aan

¹⁾ Herrera, dec. I, lib. 5, cap. II, bij Helps I, p. 197. ²⁾ Solorzano, lib. 3, cap. 3, bij Helps III, pp. 117, 118; vgl. Moses p. 39. ³⁾ Leon, parte I, cap. I, p. 5 bij Helps III, p. 228.

banden wordt gelegd, evenals dit reeds eerder in ander opzicht was geschied door de steden, die naar spaansch model, een zekere mate van zelfbestuur hadden.

Het encomiendasysteem bracht niet met zich dat de encomendero ook land in bezit had; menigeen gebruikte de indianen dan ook alleen als lastdier of als mijnarbeider. Soms bleven ze van zes tot acht maanden in de mijn, tallozen stierven er. Eind 1503 kwamen er nieuwe instructies uit Spanje, waarin Ovando opdracht kreeg alle indianen te verzamelen in nederzettingen, in de buurt van de spaansche nederzettingen, om de vriendschap tusschen beide groepen te bevorderen en om hen goede zeden te leeren en te gewennen aan de bewerking van de grond; een bepaald aantal moet door de kolonisten gehuurd kunnen worden. Elke nederzetting moet bestuurd worden door een vertrouwd persoon, die toe moet zien dat zij, die zich aan de Spanjaarden verhuren, dit uit vrije wil doen en het hun toekomstige salaris ontvangen¹). Ook ten aanzien van godsdienstonderricht en ander onderwijs treft Isabella regelingen; tot slot moet Ovando onderzoeken of het niet beter is dat de indianen in plaats van tribuut te betalen op bepaalde dagen werk verrichten.

In 1504 sterft Isabella; in haar testament beval zij het door haar begonnen bekeeringswerk voort te zetten en niet toe te staan, dat de indianen in hun persoon of goederen werden aangerand²).

§ 3. *Ferdinand en de Antillen.*

Ferdinand en Isabella hadden een zoon gehad, die echter in 1497 was gestorven. Ook hun oudste dochter, die met de troonopvolger van Portugal was gehuwd, was bij de geboorte van een zoon gestorven. Castilië met de overzeesche bezittingen kwam zodoende aan de tweede dochter, Johanna, die met aartshertog Philips, de zoon van keizer Maximiliaan, was getrouwd. Waar zij zelf aan vlagen van verstandsverbijstering leed, nam Philips het bestuur in handen en begaf zich daartoe in 1506 naar Spanje, doch stierf nog in hetzelfde

¹) Charlevoix I, p. 230. ²) Tekst bij Llorente I, p. 396.

jaar. Zijn zesjarige zoon werd daardoor opvolger zoowel in de Nederlanden als in Castilië; Ferdinand nam tot zijn dood toe het regentschap in Castilië waar. Ferdinand is een zeer belangrijke figuur in de europeesche politiek geweest. Tijdens het leven van Isabella had hij in zaken betreffende Castilië en de kroonbezittingen weinig te zeggen gehad, zich daarentegen met alle kracht kunnen concentreeren op de buitenlandsche politiek. In die dagen kan men niet spreken over het eene Spanje, echter wel van de spaansche politiek. Tot Aragon immers behoorden de Balearen, Sicilië en Sardinië, terwijl een tak van het aragonsche huis over Napels regeerde. Karel VIII van Frankrijk had ambities in Italië en veroverde in 1495 Napels. Ferdinand, wiens tactiek gericht was op isolatie van Frankrijk, getuige reeds de band met het engelsche koningshuis en met Maximiliaan, tot stand gebracht door het huwelijk van twee zijner dochters, plukte hier de voordeelen van. De verzwakking van Napels werkte zijn plan: dit gebied onder eigen bestuur te brengen, in de hand. In 1504 kwam het dan ook voor goed in zijn macht.

Ten gevolge van zijn europeesche politiek schonk Ferdinand tijdens zijn regentschap betrekkelijk weinig aandacht aan de overzeesche bezittingen. Isabella had bij testament de helft der inkomsten van de koloniën aan hem nagelaten. De testamentaire bepalingen ten gunste van de indianen waren voor de kolonisten en tot op zekere hoogte ook voor Ferdinand niet meer dan vrome wenschen: eindelijk was het hek van de dam en konden zij hun gang gaan.

De positie der Indianen.

Ferdinand zelf begint met landen en indianen aan zijn hovelingen te schenken, zijnde de voor hem minst kostbare manier om deze lieden voor hun diensten te beloonen. Deze hovelingen op hun beurt verpachtten hun gronden en hun indianen aan de kolonisten; waar pachter en verpachter voordeel wilden hebben was het gevolg dat de indianen nog meer werden uitgebuit¹⁾.

¹⁾ Robertson I, pp. 250 e.v.; op p. 257 zegt hij dat het aantal indianen in 1492, 1506

Het steeds toenemende gebrek aan arbeidskrachten maakte dat Ovando in 1508 aan Ferdinand voorstelde, inboorlingen van de Bahama eilanden te laten halen; als motief voerde hij aan dat dit de eenige manier was om die inboorlingen te bekeeren, daar er geen paters genoeg waren om ook die eilanden te missioneerden. Als gevolg van de toestemming van de koning, zijn duizenden indianen van die eilanden gehaald, aanvankelijk met valsche voorspiegelingen, later op minder zachtzinnige wijze ¹⁾).

In 1509 wordt de zoon van Columbus benoemd tot opvolger van Ovando en hersteld in de rechten van zijn vader. Volgens zijn instructies krijgt hij permissie om gronden en indianen aan de kolonisten toe te wijzen, de eersten moeten echter met elkaar in dorpen leven onder bestuur van hun eigen caciquen. Hij krijgt uitdrukkelijk bevel toe te zien dat de indianen goed worden behandeld en dat hun bekeering ter harte wordt genomen. Het aantal indianen dat in encomienda gegeven mag worden, wordt voor elke categorie van Spanjaarden vastgesteld en varieert van 30 tot 100 ²⁾).

De levensomstandigheden van de indianen zijn en blijven treurig; de Dominicanen die sinds kort in Indië zijn protesteeren hier voortdurend tegen. In 1511 houdt pater Antonio de Montesino een preek, waarin hij de verdeeling der indianen onwettig en tyranniek noemt; hij noemt hun positie een ware slavernij, die in strijd is met alle goddelijke en menschelijke wetten. Dit optreden wekt een groote beroering en verontwaardiging onder de kolonisten. Montesino gaat dan naar Spanje om de zaak der indianen te bepleiten; het resultaat is, dat, in afwachting van een nader onderzoek, de vrijheid der indianen nog eens wordt geproclameerd; de encomiendas bleven echter gehandhaafd, maar mogen niet meer dan 300 personen omvatten; ook mag men de indianen geen lasten laten dragen en niet straffen met stok of zweep. Speciale ambtenaren moeten toezien dat, buiten de gebruikelijke zonen feestdagen, de inboorlingen een vrije dag per week hebben. ³⁾

en 1517 resp. bedroeg minstens 1.000.000, 60.000 en 14.000; Humboldt (C) I, p. 149 geeft aan voor Cuba in 1511: 1.000.000 inwoners en in 1517, 14.000. ¹⁾ Helps I, p. 228. ²⁾ Navarrette, Col. Dipl. Nr. 169 bij Erb, p. 33. ³⁾ Charlevoix I, pp. 311—315.

De wetten van Burgos.

In 1512 roept Ferdinand een junta bijeen te Burgos, waarbij verschillende leden van de geheime raad en vooraanstaande thelogen en juristen aanwezig zijn. Na ampele discussies worden de zg. Wetten van Burgos opgesteld, die in 1513 op aandringen van de Dominicanen door de junta van Valladolid nog worden aangevuld. In beginsel, zoo wordt daarin verklaard, zijn de indianen vrije menschen; met het oog op een geregeld leven der indianen en hun bekeering moeten de encomiendas echter gehandhaafd blijven en moeten ze worden overgehaald om tusschen de Spanjaarden te komen wonen. In verband hiermee geven de wetten nauwkeurige voorschriften; zoo wordt bv. betreffende de huisvesting bepaald, dat er voor elke 50 indianen vier hutten gebouwd moeten worden, elk 15 bij 30 voet groot; elke encomendero moet een kapel laten bouwen, waarin dan des morgens en des avonds gebeden zal worden. Elke indiaan heeft recht op een bepaalde soms gelds per jaar om daarvan kleeding te koopen. Een derde van het aantal in encomienda gegeven indianen mag gedurende een tijdvak van vijf maanden in de mijnen worden te werk gesteld, waarna ze 40 dagen vrij moeten zijn om hun eigen grond te bewerken. Ook het onderwijs wordt geregeld. Ter controle van de uitvoering van deze wetten worden inspecteurs benoemd, die echter zelf ook encomendero kunnen zijn; het practische resultaat van al deze bepalingen is dus vrijwel nihil ¹⁾.

Een andere groote handicap voor een goed bestuur in Indië was het, uit Castilië overgenomen, houden van een onderzoek naar de gedragingen van een ambtenaar, na afloop van zijn dienstdtijd, de zg. residencia. Een ieder had het recht om bij de door de raad benoemde onderzoekingsambtenaren, met beschuldigingen en klachten aan te komen. Wilden de gouverneurs en dergelijke hooge ambtenaren dit vermijden, dan moesten ze zorgen goede vrienden met de kolonisten te blijven. Wanneer men het gehalte van de kolonisten in aanmerking neemt, dan is het duidelijk wat daar de gevolgen van

¹⁾ Erb, pp. 36—41; Moses, pp. 40—41; Simpson, pp. 50—55.

waren en begrijpt men waarom de goede regelingen, die in Spanje waren getroffen, in Indië zoo weinig effect sorteerden; de groote afstand tot Spanje maakte een en ander wel zeer gemakkelijk.

De Dominicanen, waaronder Pedro de Cordova, Bernardo de Mesa en Antonio de Montesino zijn met de maatregelen niet tevreden en blijven protesteeren; in 1513 vaardigde Ferdinand een decreet uit, waarin hij verklaarde alle verantwoordelijkheid op zich te nemen om zodoende de gewetens van anderen te ontlasten¹⁾.

In 1514 begint men aan de macht van de gouverneur te peuten door aan Diego Columbus het recht tot verdeeling der indianen te ontnemen en toe te kennen aan Rodrigo d'Albuquerque. Deze laat de indianen tellen en gaat over tot een herverdeeling, waarbij zij die het meeste bieden ook de meeste krijgen toegewezen. Vele indianen moesten verhuizen en kregen een zoo mogelijk nog zwaarder leven, omdat hun nieuwe meesters er hun onkosten uit moesten halen en natuurlijk zoo gauw mogelijk rijk wenschten te worden²⁾. In deze tijd begint Las Casas, die in 1474 geboren is en pastoor was op Cuba, naar voren te komen³⁾. In zijn verontwaardiging over de handelwijze van d'Albuquerque, besluit hij in 1515 naar Spanje te gaan om de zaak der indianen te verdedigen.

¹⁾ Robertson I, p. 395: Ferdinand issued a decree of his privy council, declaring, that after mature consideration of the Apostolic Bull, and other titles by which the crown of Castile claimed a right to its possessions in the New World, the servitude of the Indians was warranted both by the laws of God and of man; that unless they were subjected to the dominion of the Spaniards, and compelled to reside under their inspection, it would be impossible to reclaim them from idolatry, or to instruct them in the principles of the Christian faith; that no farther scruple ought to be entertained concerning the lawfulness of the repartimiento, as the king and council were willing to take the charge of that upon their own consciences. Vgl. Charlevoix I, pp. 324, 325.

²⁾ Herrera, dec. I, lib. X, cap. 12 bij Robertson I, p. 302. d'Albuquerque gebruikte volgens Charlevoix, I, p. 330 de volgende formule:

Rodrique d'Albuquerque, Distributeur des Caciques & des Indiens, au nom du Roi & de la Reine, nos Souverains Seigneurs, en vertu des Parentes Royales, que je tiens de leur Altesses, de l'avis & du consentement du Seigneur Michel de Passamonté, Trésorier Général en ces Isles & Terres Fermes, pour leurs dites Altesses; je vous commets à vous, N. tel Cacique avec tant d'Indiens, & mon intention est que vous vous-en serviez pour le Labourage, pour les Mines, & pour le Ménage, tout le tēms de votre vie, & d'un de vos héritiers, Fils ou Fille, si vous en avés; à condition que vous observerés à leurs égard les Ordonnances: sinon, les Indiens vous seront ôtés, & vous aurés encore à répondre devant Dieu de votre désobéissance; leurs Altesses déchargeant leur conscience sur la vôtre: outre les peines, que vous encourrés, & qui sont contenués dans les susdites Ordonnances. ³⁾ Folliet, p. 19.

§ 4. *Karel V en Midden-Amerika.*

Ferdinand sterft in 1516; tijdens zijn leven had hij weinig opgehad met zijn schoonzoon, die in 1501 Spanje had bezocht. Na het overlijden van Isabella was de kroon van Castilië overgegaan op haar dochter Johanna en waar deze aan aanvallen van geesteszwakte leed, had Ferdinand het regentschap waargenomen tot Philip in Spanje was gekomen om hem dit te betwisten. Met de dood van Philips is echter dit gevaar geweken. Ferdinand was in 1506 hertrouwd in de hoop het Oostenrijksche huis van de erfopvolging te kunnen uitsluiten¹⁾. Uit dit huwelijk kwamen echter geen kinderen voort, zoodat hij zag aankomen dat Philips' oudste zoon, Karel, die geheel buiten Spanje was opgevoed, algemeen erfgenaam zou worden. Waar hij dit wilde voorkomen had hij aanvankelijk bij testament bepaald dat Karel alleen de beide Siciliën zou krijgen en dat Karel's jongere broer Ferdinand, die wel in Spanje was opgevoed, hem zou opvolgen in Castilië, Aragon en Navarre. Van de Nederlanden uit zond men kardinaal Adriaan om hem te bewegen dit testament te wijzigen, hetgeen ook gelukte²⁾. De kardinalen Ximenes en Adriaan nemen het regentschap waar tot, na veel aandringen, Karel zelf in 1518 in Spanje arriveert om door de verschillende deelen van het rijk te worden ingehuldigd. De Cortes werken langzaam en de ontvangst is niet bepaald schitterend³⁾, waaraan de houding door de overleden koning ingenomen wel niet vreemd zal zijn geweest. De bevoorrechting van de vele vreemdelingen, die Karel vergezelden was ook niet geëigend om warmere gevoelens bij dit trotsche volk jegens hem te verwekken. Vele ambten kwamen in handen van deze hovelingen; Chièvres en Sauvage (Salvage) hebben alle macht in handen. In 1520 vertrekt Karel weer tot groote verontwaardiging van zijn spaansche onderdanen, die dit vertrek als een beleediging beschouwden. Spanje is eigenlijk nooit gewend geraakt aan het moeten deelen van hun vorst met andere landen. Ten gevolge van deze omstandigheden breken na dit

¹⁾ Gossart (A), pp. 3 e.v. ²⁾ Peoples et Civ., dl. VIII, p. 94. ³⁾ Zie Baumgarten II, pp. 73 e.v. en 198 e.v.

vertrek overal opstanden uit en de regent, Kardinaal Adriaan, heeft de grootste moeite deze te dempen. In 1522 komt Karel weer terug in Spanje, om er dan zeven jaar te blijven. De positie van Karel is geen eenvoudige. Zijn rijk dat sinds zijn keizerskroning een enorme uitgestrektheid heeft, heeft in zijn deelen ook verschillende interessen, die dikwijls onvereinigbaar zijn gebleken. De Nederlanden bv. die belang hadden bij een fransch gezinde politiek, stonden recht tegenover Spanje, dat een traditioneele anti-fransche politiek voerde. De latere gedwongen verdraagzaamheid van Karel ten opzichte van de reformatoren in Duitschland bezorgde hem onaangenaamheden in Spanje. Zoo waren er vele tegenstellingen en dan is het verwonderlijk dat Karel nog zooveel aandacht aan de koloniale politiek heeft besteed.

Het zoeken naar richtlijnen.

Kardinaal Ximenes was door Ferdinand aangewezen tot regent over Spanje zoolang Karel afwezig zou zijn. Las Casas, die in 1515 naar Europa was gekomen om de belangen van de indianen voor te staan, wendt zich dan ook tot Ximenes, die hem zeer welwillend ontvangt en hem, na beraad, opdraagt om in samenwerking met Palacios Rubios een reglement betreffende deze materie op te stellen¹⁾.

Dit werkelijk revolutionaire reglement voorzag, na zijn voltooiing, in drie dingen: het godsdienstonderricht, de arbeid der indianen en de tribuutbetaling²⁾. De indianen zullen daartoe afgezonderd van de Spanjaarden moeten leven in eigen dorpen van ieder ongeveer 300 zielen en gevestigd op plaatsen, die de indianen prefereeren. Ze zullen onder hun eigen hoofden staan, terwijl naast dezen in elk dorp een missionaris zal staan in het bezit van uitgebreide bevoegdheden. Elke groep van twee of drie dorpen zal een administrateur aan het hoofd hebben. Iedere familie moet eigen grond hebben en bewerken; naar gelang de ligging van het dorp en de aard

¹⁾ Juan Lopez de Palacios Rubios leefde van 1447 tot 1522 en schijnt de eerste der spaansche schrijvers geweest te zijn, die de verdediging van de verdrukte indianen op zich nam. Zie Nys (A), pp. 40, 41 en 72. ²⁾ Helps I, pp. 502—514; Charlevoix I, pp. 336—344.

van de grond moet tribuut betaald worden. Liggen de nederzettingen in de buurt van mijnen, dan mag een derde deel van de mannen tusschen 20 en 50 jaar gedurende twee maanden in die mijnen te werk worden gesteld van zonsopgang tot zonsondergang met een tusschentijdsche rust van drie uren. Een derde deel van het goud zal aan de kroon komen en de rest moet verdeeld worden tusschen de cacique, de „mineur”, die de mijnen opzoekt en de indianen. Het reglement voorziet ook in onderwijs en armenzorg; ieder dorp zal eigen vee hebben. De Spanjaarden zullen schadeloos gesteld worden voor de grond, die hun ten bate van de indianen zal worden ontnomen; ook de kolonisten kunnen licenties krijgen tot goudgraven: getrouwde mannen zullen een tiende, ongetrouwde een zevende deel aan de kroon moeten afstaan.

De uitvoering van dit reglement wordt, gezien de voortdurende twisten tusschen Dominicanen en Franciscanen, opgedragen aan drie paters Jeronymieten en aan een leek; deze laatste heeft volmacht tot behandeling van alle juridische aangelegenheden. Hun instructie¹⁾, onderteevend door de kardinaal Ximenes en door kardinaal Adriaan, die door Karel als regent is aangewezen, luidt verder dat ze de kolonisten bij elkaar moeten roepen om aan hun mede te deelen dat ze komen om de slechte behandeling der indianen te doen ophouden en dat de kolonisten voorstellen daartoe mogen indienen. Eveneens moeten de paters aan de voornaamste caciquen mede deelen dat ze zijn gekomen om te zorgen, dat de indianen als vrije menschen behandeld zullen worden. Dadelijk na hun aankomst doen ze dit en ontnemen ook, ingevolge hun opdracht, dadelijk de indianen aan diegenen, die niet op Española verblijf houden en aan alle rechters en ambtenaren, terwijl zij tevens een onderzoek beginnen naar de gedragingen van deze laatsten. Voor het overige hadden de commissarissen volmacht: mochten zij tot de conclusie komen dat de encomiendas moesten blijven bestaan, dan bleven de wetten van Burgos met eenige wijzigingen van kracht.

Ze gaan zeer voorzichtig te werk en komen tot het besluit

¹⁾ Deze instructie is in engelsche vertaling te vinden bij Simpson, app. I.

dat het inderdaad beter is de encomiendas te laten bestaan; ze vreezen dat volkomen vrije Indianen niet van het Christendom zouden willen hooren en meenen dat dit de eenige manier is om hen, gezien hun gering verstand als goede menschen te doen leven. Las Casas, die tot algemeen beschermer der indianen benoemd was, is hierover heftig verontwaardigd en gaat naar Spanje terug om zijn klachten in te dienen. Na dit vertrek begonnen de Jeronymieten in te zien dat het encomiendasysteem inderdaad funest was en maakten daarop een aanvang met het verzamelen van indianen in dorpen¹⁾.

Ximenes sterft echter in 1517, zoodat Las Casas zich tot Karel wendt. Aanvankelijk liet deze de behartiging van de koloniale zaken over aan zijn meegekomen raadgevers met de aanwijzing echter aan Sauvage om Las Casas te raadplegen over een beter bestuur van Amerika. Het is werkelijk opmerkelijk dat, waar Las Casas van zijn eigen landgenooten zoo veel tegenwerking ondervond met zijn plannen, hij juist van de vreemdelingen zeer veel steun kreeg. Las Casas, die werkelijk niet gauw tevreden was, spreekt in tegenstelling met andere schrijvers, die meestal steunen op gegevens aan Peter Martyr ontleend, zeer gunstig over de 'Vlamingen'²⁾. Dit kan deels wel verklaard worden uit de humanistische instelling van die noorderlingen, anderdeels echter uit het feit, dat zij niet geïnteresseerd waren bij de koloniale affaires, iets wat de Spanjaarden wel waren. Toch hebben zij, hoewel constant in oppositie zijnde met de Raad van Indië, weinig weten te bereiken voor een beter koloniaal beheer tengevolge van de dood van Sauvage en van onbekendheid met de taal en met de overzeesche aangelegenheden. Onder hun invloed heeft Karel ook geprobeerd om andere havens, beter geschikt dan Sevilla voor het verkeer met Antwerpen, voor de handel op Amerika te openen. Door tegenwerking van de Raad van Indië en van de Cortes is dit echter niet tot uitvoering kunnen komen³⁾.

¹⁾ Voor de bevindingen en rapporten van deze commissie zie Simpson, pp. 66—76.

²⁾ De voornaamste ondersteuners van Las Casas waren Sauvage, Gattinara, Adriaan, de Bure, de la Chau (Laxao) en Granvelle. Zie voor hun invloed in Spanje: Helps II, eerste hoofdstuk; Lea (B), II, pp. 381 e.v.; Gossart (A), pp. 10 e.v., (B), pp. 15 e.v.; Baumgarten I, p. 103 a.p. ³⁾ Peoples et Civ., VIII, p. 416.

In 1518 wordt Rodrigo de Figueroa uitgestuurd met het bevel de drie commissarissen terug te sturen. Zijn instructies¹⁾ droegen het kenmerk van de activiteit van Las Casas: in het vervolg moeten de indianen in dorpen leven als zelfstandige onderdanen des konings; iedere indiaan die dit wenscht verkrijgt dus zijn vrijheid, maar moet volgens het katholieke geloof leven; ieder getrouwde indiaan betaalt een jaarlijksch tribuut voor zich en zijn kinderen; de hoogte hiervan moet door Las Casas bepaald worden. Aan afwezige Spanjaarden moet in ieder geval de indianen worden ontnomen; totdat een definitieve beslissing afkomt mag Figueroa de indianen nog in encomienda geven; wat met de eene hand wordt gegeven, wordt met de andere terug genomen.

De gouverneur stelde op Española een onderzoek in naar de bekwaamheid van de indianen, waarvan het resultaat op het eerste gezicht niet gunstig is voor het systeem dat Las Casas voorstond. Figueroa verzamelde nl. een aantal indianen in twee dorpen, waar hij hen volkomen vrij en ongedwongen hun gang liet gaan. Zij spreidden, waarschijnlijk gedemoraliseerd door hun droef verleden, zoo weinig ijver ten toon bij de bewerking van de grond en toonden zoo weinig zorg en vooruitziendheid bij de behartiging van hun zaken, dat de Spanjaarden verklaarden, dat de indianen niet in staat waren te leven als maatschappelijke wezens en daarom beschouwd moesten worden als kinderen, die in eeuwige voogdij gehouden moesten worden door personen, die wijzer en verstandiger waren dan de indianen zelf²⁾.

Las Casas werkt in Spanje onvermoeid verder, hij weet de predikanten en theologen van het hof voor zijn inzichten te winnen; dezen dringen binnen bij een vergadering van de Raad van Indië en bepleiten stoutmoedig het belang der indianen³⁾. Las Casas komt ook met een geheel nieuw kolonisatieplan, waar de Raad van Indië tegen is, maar waar een speciaal voor benoemde raad voor is. Het gevolg is, dat hij in 1520 een stuk van Venezuela ter beschikking krijgt om zijn plan te ver-

¹⁾ Herrera, dec. I, lib. III, cap. 8 bij Erb, p. 55. ²⁾ Herrera, dec. II, lib. X, cap. 5 bij Robertson I, p. 331. ³⁾ zie Helps II, pp. 48—57 en Baumgarten II, pp. 173, 174.

wezenlijken. De mislukking van het plan is te wijten aan omstandigheden die er geheel los van staan, we kunnen er hier echter niet verder op in gaan.

De bevolking op Española is intusschen sterk achteruitgegaan. In 1525 liet Karel V aan de generaals van de Dominicanen en Franciscanen schrijven dat het verschil in gevoelens betreffende de wijze waarop de indianen behandeld moeten worden, voor hem reden is om aan hun, ter ontlasting van zijn eigen geweten, volmacht te geven om de indianen al dan niet tribuut op te leggen of werk te laten verrichten¹⁾.

Ook het verloop van de Spanjaarden op dit eiland, evenals op de andere eilanden, is groot door de aantrekkingskracht van nieuw ontdekte of veroverde gebieden op het vasteland van Amerika.

Tierra Firme, Mexico en Peru.

In het begin der vijftiende eeuw hadden particulieren nog al eens stukken grond gekregen. Zoo hadden bv. Ojeda en Nicuesa ieder een stuk gekregen van *Tierra firme*. In 1514 wordt Pedrarias de Avila benoemd tot gouverneur van *Tierra firme*. Uit zijn instructie blijkt dat de bedoeling van de kroon ook hier bekeering en civilisatie is. Avila mag, vooropgesteld dat de indianen in alle omstandigheden goed moeten worden behandeld, kiezen tusschen drie systemen om het gekozen systeem dan op de indianen toe te passen. In het eerste systeem zullen de indianen de persoonlijke dienaren der Spanjaarden zijn; in het tweede moet Avila met de inheemsche hoofden een overeenkomst treffen om een bepaald deel van hun volk bij de Spanjaarden te laten dienen en dit deel dan elke twee of drie maanden te doen afwisselen; het derde systeem liet de indianen leven, zooals ze dat gewend waren, maar legde hun een tribuut op²⁾. Avila was er de man niet naar om een gepast gebruik te maken van zijn macht en heeft op vreeselijke wijze onder de indianen huisgehouden. In 1528 komt een deel van het tegenwoordige Venezuela in handen van duitsche geldschietters van Karel V, op voorwaarde dat ze het land ver-

¹⁾ Charlevoix I, p. 426.

²⁾ Helps I, pp. 376 e.v.

der zullen veroveren in naam van de koning van Castilië¹⁾.

Het was echter vooral door de verovering van *Mexico* dat men begon in te zien, dat Amerika niet alleen een hinderpaal was op weg naar Indië, maar dat het ook eigen waarde had. De verovering van dit land draagt, hoewel in opzet anders gedacht, toch ook een min of meer particulier karakter. Bij Cortes staat ongetwijfeld het religieuze motief op de voorgrond; materieele voordeelen versmaadt hij echter niet, niet zoozeer voor zich zelf, als wel voor de kroon en voor zijn ondergeschikten. Zijn geestesgesteldheid blijkt duidelijk uit een toespraak, die hij in 1519 bij de aanvang van zijn krijgstocht hield, tot zijn soldaten: „Gij zijt klein in aantal, maar vastbesloten; en als dit zoo blijft, twijfel dan niet of de Almachtige die nooit de Spanjaard in zijn strijd met de ongeloovige heeft verlaten, zal U beschermen, hoewel omringd door een menigte van vijanden; want Uw zaak is een rechtvaardige zaak en gij zult vechten onder de banier van het Kruis”²⁾. Eenige tijd later hield Cortes om de moed van zijn manschappen de versterkten weer een toespraak, waarin hij zeide: „dat nooit een Spanjaard zich door zulk een lafhartig gedrag beveelt had; dat zij daarenboven, als goede Christenen, de vijanden van ons geloof bestrijden, en dus zo wel eene heerlijke vergelding in de andere wereld, als een roem en belooning boven alle andere Krijgsknegten, die ooit gediend hadden, in de tegenwoordige behaalen konden”³⁾.

In 1519 landt Cortes in Yucatan en verslaat de inboorlingen, die zich tegen hem verzetten. Vervolgens zeilt hij noordwaarts en ontscheept al zijn volk in de buurt van het tegenwoordige Vera Cruz, waar hij de stad Villa Rica de la Vera Cruz sticht. Van verschillende stammen ontvangt hij steun „en wel te meer, omdat zij nog maar onlangs met geweld t'ondergebracht waren door Montezuma, die hen als tyran beheerschte, en hen hunne kinderen ontrukte, om die aan zijne goden op te offeren. Nauwelijks hadden zij de gedugte magt van uwe Majesteit verstaan, of zij beklagden zig bij mij over Montezuma, onderwierpen zig gereedelijk, baden zelfs om

¹⁾ Charlevoix I, p. 450. ²⁾ Prescott I, p. 167. ³⁾ Cortes I, p. 25.

mijn vriendschap, en hoopten op mijne bescherming¹⁾.

Hij rukt dan, vooral gesteund door de inwoners van Tlascalala, op naar Tenochtitlan (Mexico), waar hij schitterend door de koning der Azteken wordt ontvangen. Naar aanleiding van een moord op enkele Spanjaarden in Vera Cruz, wordt Montezuma, die van medeplichtigheid hieraan verdacht wordt, de gevangene der Spanjaarden. Daartoe overgehaald houdt Montezuma dan een toespraak tot zijn hoofden, waarin hij zegt: „Dewijl nu onze Voorouders dezen Heer de betamelijke gehoorzaamheid niet bewezen hebben, zo laat ons zulks doen, en de Goden danken, dat wij in onze dagen den geenen hebben mogen zien, wien onze Voorouders zo lang verwagten. Gehoorzaamt derhalven van nu af dien grooten Koning, uwen natuurlijken Opperheer, en den Generaal, die hem vertoont, gelijk gij mij te voren gehoorzaamd hebt. Betaalt hem de schattingen, die gij mij betaald hebt; dus zult gij niet slechts doen wat gij schuldig zijt, maar gij zult mij daarmee ook een groot vermaak verschaffen”²⁾. De hoofden voor wie de wil van hun koning wet is beloofden wat hun werd gevraagd.

Cortes verlaat dan de stad om naar de kust te gaan waar een troepenmacht van Velasquez is geland om hem zijn macht te ontnemen. Het resultaat van zijn optreden is dat deze troepen zich bij hem aansluiten en mee gaan naar Mexico, waar de toestand inmiddels zeer precair geworden is tengevolge van de ruwe manier waarop de daar achtergebleven Spanjaarden zijn opgetreden tegen de mexicaansche godsdienst oefeningen. Cortes dringt de stad binnen, maar moet deze met groote verliezen weer verlaten. Hij laat dan de stad omsingelen, terwijl zijn, ter plaatse gebouwde, schepen de stad van het meer uit in bedwang houden. Na een langdurige belegering waarbij duizenden indianen sneuvelen, komt de ruïne van de eens zoo mooie stad in de zomer van 1521 in zijn bezit.

Met behulp van mannen als Alvarado, Sandoval en d'Olid breidt de macht van de Spanjaarden zich naar alle kanten

¹⁾ Cortes I, p. 4.   ²⁾ Ibid., p. 79; zie ook Brouwer (A).

uit; zuidwaarts tot Guatemala, Nicaragua en Honduras, zonder daarbij echter zooals men gehoopt had een verbindingsweg tusschen de Caraïbische zee en de Stille Oceaan te vinden; later een uitbreiding in noordelijke richting vanwege de daar gevonden zilvermijnen.

In Spanje wordt op advies van een gemengde vergadering, waarin Kardinaal Adriaan en Monsieur de la Chaux veel invloed hebben, tegen de wil van Fonseca in, Cortes benoemd tot gouverneur en kapitein generaal. Deze laat onmiddellijk met behulp van gedwongen arbeid der indianen Mexico nieuw opbouwen; aangetrokken door de vele verhalen over de rijkdommen van het land en door toezeggingen van grond, huizen en stadsrechten was binnen korte tijd de stad dicht bevolkt. In zijn derde brief, gedateerd 15 Mei 1522, aan Karel V, schrijft Cortes, dat het verstandelijk peil van de Mexicanen staat boven dat van de eilandbewoners en vervolgt dan: „Ik heb het derhalve niet raadzaam gevonden, en het zelfs gevaarlijk geoordeeld, hen tot Slaaven te maken, en te dwingen de Spanjaarden te dienen, gelijk men op de Eilanden gedaan heeft”; iets verder schrijft hij:

„Ondertusschen heb ik bemerkt, dat hunne dienst noodzaaklijk is tot onderhoud der Veroveraaren en der Kolonisten, en ik meen, om het eigenlijk doelwit te bereiken, verpligt te zijn, uwe Majesteit voor te stellen, hoe heilzaam het voor uwen dienst zoude zijn uwe Kolonisten en Soldaaten eene genoegzame bezoldiging toe te leggen, welke men uit de inkomsten, die van het Land geheft worden, betaalen konde.” Groote uitgaven en schulden, benevens dadelijke behoeften „hebben mij doen besluiten, yderen Spanjaard, tot op nader bevel, naar gelang van zijn ampt en rang, Caziquen en Indiaanen te schenken, om in hunne behoeften te voorzien, en hun het noodig onderhoud te verschaffen. Deze voeden de Spanjaarden, die hen daarentegen beschermen. Dit is het gevoegeijkste, dat wij, bij mangel van onderstand uit Europa, ter onderhouding van de eenen en anderen hebben kunnen vinden”¹⁾).

¹⁾ Cortes II, pp. 176—178.

In 1523 roept Karel V een *junta te Valladolid* bijeen, bestaande uit theologen en juristen, met de taak het encomiendavraagstuk te bestudeeren. Deze vergadering kwam tot de conclusie dat „daar God, onzen Heer, de Indianen als vrije menschen schiep, kunnen wij niet bevelen, dat zij in encomienda zullen worden gegeven”¹⁾.

Deze opinie werd neergelegd in de instructies betreffende de koloniën: de encomiendas in Mexico werden geannuleerd. De obstructie was echter zoo groot dat deze bepaling op advies van de Raad van Indië voor Mexico weer werd ingetrokken²⁾. De indianen bleven dus verdeeld of werden verdeeld, met uitzondering van de Tlascalteken wegens hun bijzondere verdiensten. Cortes gaf echter nauwkeurige voorschriften betreffende voeding en werktijden; vooral de bekeering ging hem zeer ter harte en het was op zijn verzoek dat in 1523 12 Franciskanen hun arbeid aanvingen. Naar gelang van de grootte van hun land en van het aantal gegeven indianen, moesten de kolonisten voor de verdediging van hun terrein zorgen; uitgebreide bevelen gaven aan hoeveel paarden, zwaarden, enz. iedere kolonist daarvoor ter beschikking moest hebben: een bijna feudale figuur.

In 1526 wordt Ponce de Leon gestuurd om over Cortes een residencia te houden; deze onderzoeksrechter sterft echter kort na zijn aankomst in Mexico. Men stelt dan een audiencia in voor Mexico en benoemt in 1528 officieele beschermers der indianen, die hebben toe te zien, dat dezen zoowel in materieel als in geestelijk opzicht een juiste verzorging van de encomendero genieten³⁾. Cortes gaat zich in Spanje verantwoorden, met gunstig resultaat. Toch wordt hij niet in zijn oude functie hersteld, maar krijgt de titel van markies en een uitgebreid grondgebied in de provincie Oaxaca en verschillende bezittingen in de stad Mexico en elders; in totaal meer dan 20 steden en dorpen en 23.000 indianen⁴⁾.

In 1529 roept Karel V een groote *junta te Barcelona* bijeen,

¹⁾ Leon, Parte I, Cap. I bij Helps III, p. 142. ²⁾ Herrera, dec. 3, lib. 5, cap. 1 bij Prescott III, p. 164. In 1527 krijgt Montejó permissie de indianen van Yucatan in encomienda te geven, waarvoor echter de instemming van de hem vergezellende geestelijken is vereischt. Volgens Herrera gold deze regel voor heel Indië; zie Helps III, p. 166.

³⁾ Puga Provisiones, fol. 67 bij Helps III, p. 177. ⁴⁾ Prescott III, p. 198.

die de taak krijgt de reeds voor Mexico gegeven wetten te beoordeelen en een leiddraad samen te stellen voor de toekomstige wetgeving „ter ontlasting van het geweten van Zijne Majesteit en tot goed bestuur van die gebieden”. De conclusie waar deze junta toekomt, luidt als volgt: „Het komt ons allen voor, dat algeheele vrijheid behoort gegeven te worden aan de indianen, en dat alle encomiendas die van hen zijn gemaakt moeten worden opgeheven; en omdat door hen in eens weg te nemen last veroorzaakt zou worden en de Spanjaarden het land zouden kunnen verlaten, behoort een matig tribuut te worden vastgesteld, te betalen door de indianen; de helft van de tribuut moet het eerste aan de encomenderos gegeven worden, daarna kan Uwe Majesteit indianen geven aan hen die het verdienen, voor U zelf de steden reserveerende”¹⁾. Karel V geeft aan deze conclusie zijn fiat.

De eerste audiencia, die een wanbeleid gevoerd heeft, wordt in 1530 opgevolgd door een tweede, met de opdracht de encomiendas die vrij komen door dood, afwezigheid of wegens misdrijven, door de encomendero begaan, in te lijven bij de kroon. De president van deze audiencia, Fuenleal, legde registers aan, waarin nauwkeurig werd genoteerd wat de indianen, die in encomienda waren gegeven, te betalen hadden aan hun meesters²⁾. Hoe centraliseerend het spaansche gouvernement ook was, van afschaffing der encomiendas komt niets³⁾. Karel V had voortdurend geld noodig en alleen gedwongen mijnarbeid kon hem dit geven. In 1535 wordt Antonio de Mendoza vice-koning van Nieuw Spanje; twee jaar te voren had Karel V toegestaan dat encomiendas werden gegeven in pas geopend gebied nl. in Peru, geen wonder dat ze dus in Mexico ook bleven bestaan. Mendoza had in dit opzicht volmacht; hij trachtte, steunende op het werk van zijn zeer bekwame voorganger Fuenleal, de fouten van het systeem zoo veel mogelijk weg te nemen. Hij regelde het maximum gewicht van de te dragen lasten, voerde betaalrollen in, regelde mijnarbeid en verzamelde de indianen zooveel mogelijk in

¹⁾ Muñoz. M. S. tom. 78 bij Helps III, pp. 190—193; ook Granvelle pleitte bij deze gelegenheid voor de vrijheid der indianen. ²⁾ Helps III, pp. 201, 220. ³⁾ Aiton, p. 27.

dorpen, waar de oorspronkelijke hoofden, voor zoover mogelijk, hun macht behielden¹⁾.

Inmiddels was ook *Peru* bij de expansie betrokken geworden. Na een mislukte expeditie in 1524 kwam tusschen de Luque, de geldschieder, Almagro en Francisco Pizarro een verbond tot stand ter verovering van het rijk der Inca's. De geldschieder zou een derde van het veroverde grondgebied en van alle gevonden schatten krijgen²⁾. Van Panama uit ging Pizarro zuidwaarts en kwam na een kort oponthoud hier en daar, aan in de baai van Guayaquil, waar hij zeer vriendelijk werd ontvangen. Na de streek verkend te hebben, ging hij met achterlating van enkele zijner metgezellen in Tumbec, terug naar Panama. Hier vond hij zoo weinig steun, dat hij naar Spanje vertrok, waar hij het recht kreeg om Peru te veroveren en al vast tot gouverneur werd benoemd. In 1531 komt hij in Peru terug, waar ondertusschen een burgeroorlog heeft gewoed, die veroorzaakt was geworden door kwesties betreffende de troonopvolging. In 1532 sticht hij een nederzetting en geeft de eerste encomiendas uit met toestemming van Valverde, een hem vergezellend geestelijke, en van zijn officieren, die „dit plan nuttig oordeelden voor de godsdienst en voordeelig voor de inboorlingen, en tengevolge waarvan de nieuwe bewoners zich zouden kunnen handhaven en de indianen onderwijzen in het geloof, overeenkomstig de bevelen van Zijne Majesteit, totdat uitgemaakt zou zijn wat het meest overeenkwam met de dienst van God en van de Koning en het meest voordeelig voor de inboorlingen”³⁾.

In 1533 stemt Karel V toe in het geven van encomiendas. Pizarro trekt inmiddels de bergen over naar Cajamarca, waar de Inca, Atahualpa, met zijn troepen legerde. Op verzoek van Pizarro komt de vorst hem bezoeken; bij deze gelegenheid leest pater Valverde een proclamatie voor, waarin hij de vorst aanmaant zich te bekeeren. Op zijn verzoek krijgt de Inca een brevier ter inzage, waarna hij het op de grond werpt, waarop Valverde uitroept: „Te wapen, Christenen, te wapen, het woord van God is beledigd geworden, wreek deze heilig-

¹⁾ Aiton, pp. 90—94.   ²⁾ Lannoy, p. 301.   ³⁾ Xerez, p. 187 bij Helps III, p. 464.

schennis op die goddelooze honden" ¹⁾). Hierop volgt een ware slachting en de gevangename van Atahualpa; diens aanbod hem vrij te laten tegen een bepaalde hoeveelheid goud werd aanvaard ²⁾). Terwijl de losprijs bijna binnen was, begonnen de Spanjaarden over de verdeling ruzie te maken; ook Almagro die zich toch al achter uitgezet voelde door de benoeming van Pizarro tot gouverneur, nam hieraan deel. Atahualpa zelf werd ter dood veroordeeld voor moord, afgodendienst, polygamie, verraad, enz. ³⁾).

Daarna trok Pizarro op naar Cuzco en Benalcazar, een van zijn officieren, naar Quito. Ook Alvarado, de gouverneur van Quatemala trok naar deze stad op, maar vond hem reeds door Benalcazar ingenomen, waarop hij zich door deze laat afkopen. Pizarro die de Inca Manco, op diens verzoek onder zijn bescherming had genomen en diens rechten als zoon van Huayna Capac de vroegere heerscher had erkend, trekt in 1533 Cuzco binnen ⁴⁾). Almagro is inmiddels benoemd tot gouverneur van Chili en meent dat Cuzco bij Chili behoort. Tusschen de Spanjaarden ontbrandt dan een hevige strijd, waarin Pizarro tenslotte met behulp van zijn broers overwint en Almagro ter dood veroordeelt. Fernando en Gonzalo Pizarro krijgen als belooning uitgebreide stukken grond en vele indianen. Karel V, die van deze heele geschiedenis niet onkundig is gebleven stuurt Vaca de Castro in 1530 als onderzoekingsrechter, mede om de goede behandeling van de indianen te waarborgen. Na een lange strijd met de zoon van Almagro, door wiens toedoen Pizarro vermoord is, is hij eindelijk meester in Peru

§ 5. *De slavernij.*

Bij de voorgaande geschiedenis van een halve eeuw spaansche kolonisatie hebben we voornamelijk de nadruk gelegd op de behandeling der indianen. Het ontstaan van het repartimiento- en encomiendasysteem is bijna onontkoombaar gevolg uit de winzucht der Spanjaarden, uit hun teleurgestelde

¹⁾ Raynal II, p. 134; Robertson III, p. 143. ²⁾ De schattingen omtrent dit bedrag varieren van f 8.000.000 tot f 40.000.000. ³⁾ Lannoy, p. 394. ⁴⁾ Winsor, p. 520.

verwachtingen, uit het gebrek aan werkkrachten en uit het gehalte der kolonisten. Het is niet onmogelijk dat het laatste systeem op den duur de instemming van de kroon heeft gekregen, omdat het als een middel werd gezien om de indianen tegen de willekeur der Spanjaarden te beschermen, in dien zin dat slechts één Spanjaard, onder scherpe controle, de beschikking over een bepaald aantal kreeg¹⁾. Dit alles doet natuurlijk aan het karakter van het systeem weinig toe of af; reeds de hoftheologen, die Las Casas te hulp riep in zijn strijd voor de behartiging van de belangen der indianen, noemden als oorzaak van alle kwaad in Indië bedreven, dit systeem. Zij noemden het in strijd „met de wereldlijke voorzichtigheid, met de dienst des konings, en met burgerlijke en kanonieke wetten, met de regels van de zedenleer en theologie en met de wil van God en van zijn Kerk”²⁾ Ondanks de ongelooflijk vele wetten en regelingen, heeft het systeem aanleiding gegeven tot ongehoorde toestanden; het is dan ook onmogelijk „to licence crime by halves”, het is onmogelijk om onrecht toe te laten en de maat ervan te willen regelen³⁾.

De opmerking dat de overgang van de diensten, die onder Columbus door de indianen verricht werden, tot het daarop volgende systeem „a change from serfdom to slavery”⁴⁾ was, is zeker een nadere beschouwing waard. De toestand van *slavernij* is het best weer te geven als een toestand, waarbij de eene mensch het eigendom of bezit is van een ander, wat dus wil zeggen, dat de laatste een volledige macht heeft over de eerste, ook over diens wil⁵⁾. Hij mag volgens het romeinsche en het daarvan afgeleide recht, met dit eigendom alles doen, wat niet bij de wet verboden is. De beperkingen, die de wet soms oplegde aan de macht van de eigenaar, zijn een ver-

¹⁾ Het systeem schijnt onder Jan de Veroveraar reeds op de Balearen en in Valencia in zwang te zijn geweest; zie Merriman II, p. 232. In de 14e eeuw kende men in Castilië ook *encomiendas*: „They were of two kinds; *encomiendas de honor*, when the king ceded to the noble the fiscal rights of a town or district; and *encomiendas de tierra*, when the king granted a rent or sum to be raised from one or various places or from the Jewish or Moorish quarter of a city”; zie Cambridge. Med. Hist. VII, p. 594.

²⁾ Las Casas, lib. 3, cap. 132 e.v. bij Helps II, p. 55. ³⁾ Prescott I, p. 139.

⁴⁾ Moses, p. 39. ⁵⁾ Nieboer, p. 7. De conventie betreffende de slavernij van 25 September 1926, definieerde de slavernij als „état des conditions d'un individu sur lequel s'exercent les attributs du droit de propriété ou certains d'entre eux”; zie Raynaud, p. 227 en Lindley, p. 360.

zachting van de slavernij, die echter zelf vreemd is aan de natuur van de slavernij. Lijfeigenschap is een verzachte vorm van slavernij, als het ware een overgangsvorm tot algeheele vrijheid. De houder van lijfeigenen mag alleen van hen die diensten en die betalingen eischen, die de wet hem toestaat te eischen. Bij deze verhouding kan de lijfeigene tot op zekere hoogte eigendom verkrijgen, mag ook trouwen en zijn kinderen kunnen van hem erven¹⁾. De middeleeuwen hadden de slavernij altijd gekend, hoewel deze in de latere middeleeuwen veelal overging in lijfeigenschap. In Spanje waren de slavenmarkten van Sevilla Cordova en Granada beroemd. Venetië verhandelde verboden waren als wapenen en Christenslaven naar de ongeloofigen; dit werd zelfs zoo erg, dat Paus Clemens V omstreeks 1310 om deze reden de Venetianen excommuniceerde en aan alle Christenvolken het recht gaf hen tot slaaf te maken. Paus Martinus V handelde in 1425 op dezelfde wijze en om dezelfde reden met de genueesche kooplieden kolonie te Caffa aan de Zwarte zee. Ook Pisa en Florence dreven deze handel²⁾. In de zeventiende eeuw nog verkocht Cromwell katholieke Ieren als slaaf naar de Antillen³⁾ en bestond de slavernij nog in Roussillon⁴⁾.

De indianen in de spaansche koloniën werden door de vele wetten erkend als vrije menschen; rechtens waren de indianen, die in encomienda werden gegeven, geen slaaf, hoogstens in zeer beperkte mate, lijfeigenen. Feitelijk waren het echter slaven; zelfs al zou men niets van de toestanden in de koloniën weten, dan zou men dit alleen al af kunnen leiden uit de tot in den treure door de kroon herhaalde woorden, dat de indianen vrije menschen zijn. Columbus reeds beschouwde de slavernij van de indianen als een normale toestand; bij zijn eerste reis al pakt hij hier en daar enkele indianen als tolk of als specimen mee en schrijft in zijn dagboek, dat de spaansche vorsten desgewenscht de indianen van Guanahani naar Spanje gestuurd kunnen krijgen. Later werden de indianen van de Lucayaneilanden zonder aarzelen weggehaald, omdat men werkkrachten noodig had op Española.

¹⁾ Nieboer, pp. XXII, 3, 34, 37. ²⁾ Scelle I, pp. 87, 88. ³⁾ Roscher, p. 318; Zimmerman II, p. 130 vgl. Leroy-Beaulieu, p. 113. ⁴⁾ Scelle I, p. 94.

Naast deze indianen, die rechtens geen, maar practisch wel slaven waren, bestonden ook verschillende groepen van indianen die ook rechtens slaaf waren. In totaal kunnen we in de spaansche koloniën zes categoriën slaven onderscheiden.

De eerste categorie bestaat uit indianen, die in een rechtmatige oorlog gevangen zijn. Volgens eeuwenoud gebruik werden verliezers de slaven van hun overwinnaars. Ook in de oorlogen tusschen de Spanjaarden en mooren was dit gebruik: meestal echter werd voor de overgave van de mooren met hen een verdrag gesloten, waarin ze verklaard werden vrij te zijn. Gingen slaven over tot het Christendom, dan werden ze vrij als hun meester geen Christen was. Met deze goede gewoonten werd in 1525 gebroken door de bepaling van Karel V, dat alle niet-Christenen in Spanje als slaaf moesten worden beschouwd¹⁾. Ook in Indië maakte men van dit oorlogsrecht gebruik om slaven te maken. In 1495 bv. zond Columbus vier schepen met slaven, die in de oorlog waren gevangen genomen, naar Spanje met de bedoeling hen daar te verkoopen. Isabella schortte deze verkoop op om de raad van theologen in te winnen betreffende deze verkoop en om de redenen, waarom ze tot slaaf gemaakt zijn, te onderzoeken. Het resultaat schijnt hier niet van bekend te zijn; later beveelt Isabella wel, dat alle indianen die niet in een rechtmatige oorlog zijn gewonnen, moeten worden vrijgelaten en naar Indië teruggestuurd. Gedurende het geheele tijdperk der boven besproken kolonisatie verkeert men aan het hof in twijfel omtrent de aard der oorlogen. Sommige worden als onrechtmatig onderkend, anderen weer niet en omtrent vele verkeerden de vorsten in twijfel. Reeds Columbus had zich te verdedigen tegen de beschuldiging, dat hij oorlog voerde met het doel slaven te verkrijgen, inplaats van dit als iets bijkomstigs te beschouwen, iets waar Isabella zeer boos over was²⁾. Later zal Pedrarias en talloozen met hem, de indianen van *Tierra firme*, die de Spanjaarden zeer vriendelijk hadden ontvangen, beoorlogen en in slavernij voeren. In het algemeen kan men wel zeggen dat de Spanjaarden overal zeer goed ont-

¹⁾ Lea (A), pp. 2, 85.   ²⁾ Charlevoix I, p. 203.

vangen zijn in Indië en dat de rechtmatigheid van de later gevoerde oorlogen zeer aan twijfel onderhevig is; dit zou echter voor elke oorlog apart onderzocht moeten worden.

De tweede categorie bestaat uit indianen, die zich schuldig maken aan het eten van menschenvleesch of er van verdacht worden. Columbus maakte deze lieden reeds dadelijk gevangen, terwijl het hof aanvankelijk geen toestemming daartoe wenschte te geven. In 1503 gaf Isabella haar toestemming om die indianen tot slaaf te maken, die „volhardden in hun afgodische en kannibaalsche manieren en doorgingen met het aanvallen van haar vreedzame indianen” en die „haar officieren niet wilden ontvangen en niet wilden luisteren naar hen om onderwezen te worden in het Geloof en niet in haar dienst en onder haar gezag wilden komen”¹⁾.

De geoorloofdheid van de slavernij der kannibalen wordt in latere instructies ook erkend²⁾. De tweede aanhaling slaat meer op het oorlogsrecht en zullen we later nog bespreken.

De derde categorie wordt gevormd door indianen, die reeds slaaf waren in hun eigen stam, en als tribuut aan de Spanjaarden geleverd zijn: Het schijnt dat deze overgang van meesters voor hen wel zeer hard moet geweest zijn, omdat de slaven bij de indianen alleen maar verplicht waren hun heer te helpen bij grondarbeid of woningbouw, maar verder eigendom en eigen gezin mochten hebben³⁾.

De vierde categorie is een zeer groote en bestaat uit de zg. rebellen. Wanneer indianen na onderworpen te zijn of na vrijwillig het gezag van de kroon te hebben erkend, dat juk weer van zich trachtten te werpen, werden ze beschouwd als rebellen: een rekbaar begrip. Ook de indianen, die weigerden arbeid te verrichten of weglieden, kunnen we bij deze groep rekenen.

De vijfde categorie moet volledigheidshalve ook even behandeld worden, hoewel deze niet bestaat uit indianen, maar

¹⁾ Navarrete, Apendice, Col. Dipl. Num. 17 bij Helps I, p. 200.

²⁾ Torquemada, II, p. 584 verhaalt dat bij de expeditie van Narvaez in Florida in 1528 de Spanjaarden zoo van de honger hadden te lijden, dat ze hun stervende kameraden opaten. Dit wekte groote verontwaardiging bij de inheemschen, die gewend waren alleen hun gevangen in de pot te stoppen; bij Robertson II, p. 402. ³⁾ Vgl. Prescott I, p. 24.

uit negers. In 1501 is voor het eerst officieel sprake van negers en wel in de instructies aan Ovando, wanneer hem daarin toestemming wordt verleend om negerslaven, die geboren zijn in gebieden, die onder het gezag van Christenen staan, in Indië in te voeren tegen betaling van rechten¹⁾. In 1510 krijgt de Casa de contratacion de zorg voor de import van negers en in 1516 wordt die import tijdelijk stopgezet. In 1518 werkt Las Casas een systeem uit tot invoer en verdeling van negerslaven om zodoende de indianen te beschermen, later betreurt hij deze inconsequentie zeer; terzelfder tijd komen de drie Jeronymieten met eenzelfde plan naar voren, hoewel ze onwetend waren van het plan van Las Casas²⁾ Het plan vindt instemming zoowel bij Sauvage als bij kardinaal Adriaan. Lorens de Gomenot, gouverneur de Bresse en lid van de Raad van Indië krijgt het monopolie voor invoer van 8.000 slaven in acht jaar. In 1523 krijgt de Gomenot zijn monopolie verlengd; aangezien de kolonisten hier sterk tegen protesteeren, wordt het monopolie herroepen en wordt voor elke streek een bepaald aantal negerslaven vastgesteld.

De zesde categorie wordt gevormd door de indianen, die rechtens geen slaaf zijn maar practisch wel nl. zij die in encomienda zijn gegeven en wier positie wij reeds hebben besproken.

In Spanje wist men dat lang niet alle slaven op rechtmatige wijze verkregen waren en trachtte men aan de excessen paal en perk te stellen. In 1518 bv. geeft Karel V aan Figueroa bevel om alle slaven die men kannibalen heette, zonder dat ze het in werkelijkheid waren, vrij te laten; in Spanje zelf wenscht men uit te maken welke stammen tot de kannibalen behooren en welke niet³⁾. Langzamerhand werd de handel in indianen zoo groot, vooral van Tierra firme naar de eilanden, en waren de redenen waarom al die indianen slaaf waren geworden, zoo duister, dat in 1526 een algemeene order betreffende de slaven verschijnt. Alle autoriteiten in Indië moeten zich vergewissen,

¹⁾ Herrera, dec. I, lib. 4, cap. 12 bij Helps I, p. 180. ²⁾ Helps II, pp. 17, 20 en III, p. 211. ³⁾ Charlevoix I, pp. 348, 410.

wie geïmporteerde indianen als slaaf bezat; deze slaven moesten, zoo zij dit wenschten, terug gestuurd worden naar hun eigen land, indien dit zonder veel hinder te veroorzaken zou kunnen gebeuren en als dit niet ging dan moesten die slaven, als ze op zich zelf konden passen, ter plaatse vrij worden gelaten. Waren ze Christen geworden, dan mochten ze niet terug naar hun eigen land, omdat dit gevaar mee zou brengen voor hun zieleheil¹⁾. In 1528 wordt bepaald dat, gezien de groote ongeregeldheden, die bij het maken van slaven zijn voorgekomen, eigenaars van slaven moeten bewijzen dat de indianen, waarvan ze beweren dat ze slaaf zijn, dit inderdaad zijn. Als de autoriteiten het bewijs aanvaardden, moeten de slaven door de overheid gebrandmerkt worden en niet door particulieren, zooals veel voorkwam²⁾. In 1529 wordt het maken van slaven verboden en moet onderzocht worden of de indianen, die van een brandmerk voorzien zijn, niet het slachtoffer zijn van bedrog. Een jaar later bepaalt Karel V dat ook in of na een rechtmatige oorlog geen slaven mogen worden gemaakt³⁾. Dit was een zeker merkwaardige bepaling als men nagaat dat in Spanje zelf en ook in Rome nog, ongeloovigen als slaaf werden gehouden en dat deze bepaling ook inging tegen de zeer verspreide opinie, dat de slavernij gerechtvaardigd was door het feit, dat men de slaven in ruil voor hun vrijheid het Evangelie gaf⁴⁾.

Op aandringen van de missionnarissen bemoeit ten slotte de Paus zich met deze kwestie. 29 Mei 1537 schrijft Paus Paulus III een brief aan de kardinaal-aartsbisschop van Toledo, tevens primaat van Spanje, waarin staat: „Wij hebben vernomen dat onze dierbare zoon in Christus, Karel, de altijd doorluchtige Keizer der Romeinen, Koning van Castilië en Leon, om hen, die, ziedende van hebzucht, een barbaarsche neiging tegen het menschelijk geslacht met zich omdragen, te beteugelen, bij openbare afkondiging (wet) aan al zijn onderdanen heeft verboden de indianen van het westen of zuiden tot slaaf te maken of hen van hun goederen te berooven”.

¹⁾ Herrera, dec. 3, lib. 9, cap. 2 bij Helps III, p. 125. ²⁾ Coleccion de Munoz, M. S. tom. 78 bij Helps III, p. 126. ³⁾ Puga, fol. 65 bij Helps III, p. 129. ⁴⁾ Humboldt (A), III, p. 263.

De Paus neemt dan de indianen, hun vrijheid en hun bezittingen, in bescherming; ook al zijn ze geen lidmaat der kerk „ze moeten in ieder geval niet door de slavernij worden uitgeroeid, maar veeleer door onderwijs en voorbeeld uitgenoodigd worden tot het eeuwige Leven”. Hij machtigt dan de kardinaal om een ieder te verbieden de indianen tot slaaf te maken of hun van hun bezittingen te berooven, op straffe van excommunicatie. Deze straf zal dan alleen door de Paus, behalve in gevaar van sterven, na voorafgegane genoegdoening opgeheven kunnen worden. Ook mag de kardinaal onwilligen door andere middelen tot rede trachten te brengen¹⁾

2 Juni 1537 verschijnt de bul Unigenitus, waarin aan ieder Christen wordt verboden, indianen, die reeds ontdekt zijn of nog ontdekt zullen worden, tot slaaf te maken; de Paus legt de bijl aan de wortel van het kwaad zeggende, dat het een uitvinding van de duivel is om te beweren dat de indianen niet in staat zijn het Christendom aan te nemen. Zijn veroordeeling baseert hij ook op de missieplicht van de kerk; uit het woord „ga uit en predikt alle volkeren” leidt hij het recht en de plicht af om ook voor de indianen het Christendom toegankelijk te maken. Hij besluit dan met te zeggen, dat de indianen vrij zijn, ook al zijn ze nog niet bekeerd²⁾.

Tot besluit vermelden we een order van Karel V, die in 1538 verscheen en waarbij het aan Spanjaarden en caciquen werd verboden om indianen als slaaf te koopen, te verkoopen of te houden³⁾. Nog lang hierna heeft dit slavenvraagstuk de gemoederen bezig gehouden. Cortes, die in 1547 stierf, schreef in zijn testament: „het is lang een vraag geweest, of iemand volgens zijn geweten indiaansche slaven in eigendom kan hebben. Daar dit punt tot nu toe niet is beslist, draag ik mijn zoon Martin en zijn erfgenamen op geen moeite te sparen om de volledige waarheid te leeren kennen, daar deze zaak hun geweten niet minder nauw aangaat dan het mijne”⁴⁾.

¹⁾ Remesal, lib. 3, cap. 16 en 17 bij Helps III, p. 355; Llorente II, pp. 234, 237.
²⁾ Pastor V, p. 720. ³⁾ Helps III, p. 132. ⁴⁾ Uittreksel van dit testament bij Humboldt (B), IV, pp. 313—328.

§ 6. *Slotbeschouwing.*

Overzien we aan het einde van dit hoofdstuk de spaansche kolonisatie, dan valt dadelijk de dualistische werkwijze op, als gevolg van, aan de eene kant de meest verheven motieven, aan de andere kant de meest materialistische verlangens. Men zou zeer zeker de spaansche vorsten van het hier besproken tijdperk te kort doen, wanneer men twijfelde aan de oprechtheid van hun streven om de indianen de weg naar God te doen kennen. Daarnaast meenden zij ook de kroon en Spanje te kunnen verrijken en lijfden daartoe de koloniën bij de kroondomeinen in. Scherp gesteld was het eigenlijke dilemma voor de katholieke vorsten of een intensieve missiонерij of materieel gewin; zij hebben gemeend beide zaken tegelijkertijd en goed te kunnen behartigen.

De eerste kolonisten hadden geen middelen van bestaan en leefden van wat de indianen hun uit vrije beschikking gaven. Een geordend naast elkaar leven van Spanjaarden en inheemschen bleek spoedig, gezien het groote verschil in cultuur, een onmogelijkheid. Zelfs was een vruchtbare samenwerking, waarbij de eene groep de andere leiding zou geven, onbereikbaar, doordat de kolonisten niet alleen alle arbeid weigerden en een groote minachting toonden voor de heidenen, maar ook doordat een groot deel van hen bestond uit misdadigers „die geen glas water waard waren”, zooals Columbus in een van zijn brieven schreef.

De noodzaak tot levensonderhoud en het streven der kroon naar rijkdommen, veroorzaakt door hun europeesche politiek, hebben onontkoombaar geleid, tot het systeem van gedwongen arbeid der indianen. Dit gebeurde niet op initiatief of met medewerking der spaansche vorsten, integendeel zij hebben er tegen geageerd, maar waren op de duur gedwongen er zich bij neer te leggen en hebben zich misschien wel getroost met de gedachte dat het lot van het lichaam van weinig belang was, zoo de ziel maar werd gered. Toch heeft Karel V kort na de verovering van Mexico nog de strijd aangeboden tegen het encomiendasysteem en gepoogd de indianen direct onder de kroon te plaatsen, evenals zijn andere onderdanen, in zoo-

genaamde corregimientos en hen alleen schatplichtig te laten zijn aan hem. In hoeverre 's keizers vrees voor een machtige adel in Mexico zijn gewetensbezwaren tegen het systeem vergezeld, is lastig uit te maken. Zijn pogen bleef echter zonder resultaat: de kolonisten verzetten zich zoozeer tegen de afschaffing van een ordening, zonder dewelke zij geen bestaansmogelijkheden meer aanwezig achtten en begonnen reeds Mexico te verlaten, dat Karel wel gedwongen was de encomiendas te laten bestaan: hij kon niet buiten de inkomsten van de kroondomeinen. Wel is het encomiendasysteem aanmerkelijk verbeterd en heeft het later inderdaad gediend tot bescherming van de indianen tegen de rondzwervende, buit beluste Spanjaarden of tegen de eigen hoofden, maar het wil ons voorkomen dat de aanvankelijke verwerping van het systeem, als in zich verkeerd, door Karel volkomen juist was; de practijk bleek echter ook hier sterker dan de theorie.

Men heeft veel en graag gescholden op de practijken der Spanjaarden in Amerika. De verklaring, die een modern schrijver¹⁾ hiervoor heeft gegeven is zeker acceptabel; hij laat de scheldtraditie een aanvang nemen bij de verschijning van Las Casas' „Kort Verhaal" in 1552 over de wantoestanden in Indië. Waar de bisschop van Chiapa alleen de schaduwzijden verhaalt, zijn de onthullingen „really too bad not to be believed". De spaansche contrareformatie, de oorlog met de Nederlanden en de imperialistische politiek der bourgondische vorsten, gevoegd bij de groote rijkdommen uit de koloniën, die Spanje sterk maakten in zijn strijd en gehaat bij het overig Europa, verklaren de gretige ontvangst van dat boek in geheel Europa. In de zestiende en zeventiende eeuw verschenen niet minder dan drie italiaansche, drie latijnsche, vier engelsche, zes fransche, acht duitsche en achttien nederlandsche uitgaven van dit boek met titels, die alleen reeds afgrijzen inboezemden. Vooral het aantal nederlandsche edities is in dit verband welsprekend.

In groote lijnen verschillen de practijken in de spaansche koloniën echter niet van bv. die der Engelschen in N. Ame-

¹⁾ Simpson, pp. 1, e.v.

rika en veel later die in Australië; waar een laag-staand volk met een westersche mogendheid in aanraking is gekomen, zijn de verschijnselen dezelfde geweest. Ook als gevolg van een gebrekkig economisch inzicht zijn groote fouten gemaakt. Men zag de rijkdom alleen in het bezit van edele metalen, die bij groote hoeveelheden in Spanje moesten worden ingevoerd. Toch is dit metaal niet in dat land kunnen blijven, maar heeft gediend om de oorlogsschulden aan het buitenland af te betalen en om de vorderingen, die, waar de eigen nijverheid door de zware belastingen weg kwijnde, ten gevolge van de import van goederen ontstonden, te vereffenen. De levering van goederen aan kolonisten mocht alleen van Spanje uit geschieden tegen door dat land te bepalen prijzen; geen wonder dat in later jaren de smokkelhandel de officieele handel overtrof.

De verrijking van het moederland dat één der motieven was van de spaansche kolonisatie, was voor de andere koloniseerende mogendheden, met uitzondering van Portugal en tot op zekere hoogte van Frankrijk, het eenige motief.

In Engeland kwam het monopolie voor handel en vrachtvervoer in handen van de staat of van een geöctroieerde compagnie.

In het charter van 1600, waarbij de London East India Company werd opgericht staat dat tot eer en verrijking van de natie en tot vermeerdering van de scheepvaart en van de gewettigde handel het monopolie daarvan wordt gegeven aan boven genoemde compagnie. Als haar werkkring wordt genoemd het gebied tusschen Kaap de Goede Hoop, oostwaarts gaande tot Straat Magelhaen toe; zij mag landen in bezit nemen, die niet aan Christenvorsten behooren, enz.¹⁾

Later worden van Engeland uit koloniën, in de eigenlijke zin van het woord, gevestigd in Noord Amerika, waarbij private personen heele gebieden, met onbepaalde westgrens, in eigendom kregen van de engelsche koning, dit zijn de zg. proprietary colonies. Daarnaast bestonden charter colonies, die aan handelscompagniën behoorden, die daarin zeer groote

Auber, p. 701; Zimmerman II, p. 52.

macht hadden, maar waarvan de opperste leiding bij een raad in Engeland berustte. Als derde soort waren er de crown-colonies, die bestuurd werden naar engelsch model en waarin de andere soorten van lieverlede overgingen. Op al deze koloniën werden de Navigation Acts, die ontstonden tijdens de strijd der Engelschen tegen Hollanders en Spanjaarden, toegepast. Het doel van deze wetten was de vreemdelingen van alle handel uit te sluiten en de eigen marine te ontwikkelen; ¹⁾ de voorziening in de behoeften der kolonisten wenschte Engeland in eigen handen te houden ²⁾. Evenals Spanje had gedaan verbood ook Engeland de vestiging van die industriën in de koloniën, die de engelsche industriën schade zouden kunnen toebrengen ³⁾. Hiernaast kenden beide koloniale mogendheden een stelsel van rechten, dat zeer nadeelig was voor de koloniën. Deze geheele politiek heeft ook voor Engeland de afscheiding der koloniën tot gevolg gehad ⁴⁾. Voor de andere koloniën van Engeland, die meer een handelskarakter droegen waren de gevolgen natuurlijk veel minder funest ⁵⁾.

De verspreiding van het Christendom was voor Engeland geen kolonisatie motief; de inwendige economische, politieke en godsdienstige verhoudingen hebben hier tot de kolonisatie geleid.

Frankrijks motieven voor kolonisatie toonen daarentegen weer wel overeenkomst met die van de Spanjaarden, waarvan een schrijver zeer juist opmerkt, dat zij „went for the heathen's gold en the heathen's soul” ⁶⁾. In 1534 krijgt bv. Jacques Cartier van de kroon, die ook hier de leiding heeft, het bevel om op zoek te gaan naar „ysles et pays où l'on dit qu'il se doibt trouver grant quantités d'or” en in 1540 zoekt de regering gegadigden voor „l'augmentation et accroissement de nostre sainte foy en divers pays transmarins” ⁷⁾. Dat de kroon ook hier de macht aan zich wenscht te houden blijkt bv. uit het feit, dat de koning in 1540 een vice-koning benoemt

¹⁾ Lecky II, p. 8. Tot de proprietary colonies behoorden o.a. Maryland, Pennsylvania, Carolina en Delaware; tot de charter colonies Virginia en Massachusetts.

²⁾ Leroy Beaulieu, p. 117. ³⁾ Lecky II, p. 10. ⁴⁾ J. Fiske I, p. 243.

⁵⁾ Vgl. Curzon II, pp. 68 e.v. ⁶⁾ Bolton, p. 3. ⁷⁾ Roncière, pp. 10, 13; vgl. Runner, pp. 7, 8.

over New Foundland, Labrador, Canada en omgeving en deze het recht geeft land in leen uit te reiken, adel te creëren enz. ¹⁾). Later krijgen talloze compagniën concessies en rechten, maar steeds blijft de kroon het oppergezag handhaven via het marinedepartement ²⁾). Frankrijk dat in de zestiende eeuw nog staats-monopolies kende voor handel en industrie, heeft evenals de andere koloniseerende landen de handel met vreemdelingen verboden. De maatregelen, die dit regelden zijn later verzameld en vormen „Les lois de l'Exclusif". In de koloniën mogen evenmin als in die der andere landen, industriën gevestigd worden die het moederland zouden kunnen benadeelen. De schepen die het verkeer met de koloniën onderhouden moeten vertrekken en terugkeeren in een der veertien met name genoemde havens ³⁾), terwijl voor goederen uit Indië aanvankelijk Nantes en later Lorient als eenige verkoopsplaats wordt aangewezen ⁴⁾).

Uit deze enkele analoge regelingen blijkt reeds voldoende dat de spaansche opvatting van de koloniale verhouding, voorzover deze het régime d'exclusief, pacte colonial ⁵⁾ of hoe men het ook noemen mag, betreft, niet veel verschilt van de opvattingen der andere europeesche kolonisatoren uit die dagen, doch dat hiernaast het godsdienstig motief sterk heeft gewerkt, waardoor de spaansche kolonisatie toch wel op een ander en hooger plan heeft gestaan dan de kolonisatie, met uitzondering van de portugeesche, der andere europeesche staten.

¹⁾ Zimmerman, IV, pp. 5, 31. In 1603 wordt Pierre du Guast, Heer van Monts en Saintonge, benoemd tot „vice-roi et capitaine général tant en la mer qu'en la terre au pays de la Cadie, du Canada et autres terres de la Nouvelle France du 40° au 60°, avec mission de peupler et fortifier lesdites terres et en convertir les indigènes". Om dit te kunnen bekostigen krijgt hij voor tien jaar het „droit exclusif de trafic", zie Lauvrière, p. 102 ²⁾ Vgl. Froidevaux, p. 13. ³⁾ Tramond, pp. 437 e.v. ⁴⁾ Martin, p. 89.

⁵⁾ Vgl. Hardy, p. 53 en Hanotaux, p. XXXV.

HOOFDSTUK II.

VITORIA EN DE RELECTIO DE INDIS.

§ I. *Vitoria.*

Francisco de Vitoria¹⁾ werd omstreeks 1480 te Vitoria in Spanje geboren en trad op nog jeugdige leeftijd in de orde der Predikheeren.

Hij genoot tot 1506 zijn opvoeding te Burgos en werd in dat jaar uitgekozen om aan het college der Dominicanen te Parijs zijn studies te voltooien, waardoor hij tevens in de gelegenheid kwam om het onderwijs aan de Sorbonne te volgen. Van 1513 af was hij professor aan dit college en in 1520 werd hij officieel toegelaten tot de Sorbonne, waar hij in 1522 het licentiaat in de theologie behaalde. Na dit zestienjarig verblijf te Parijs ging hij weer naar Spanje terug en was tot 1526 regent van het college der Dominicanen te Valladolid. In dat jaar werd hij door de studenten van de universiteit van Salamanca gekozen tot prima-professor in de theologie.

De spaansche universiteiten waren koninklijke stichtingen; ook wanneer zij, zooals Salamanca, later pauselijke privileges ontvingen, bleven zij in nauwe verbinding met de kroon. Zij waren, evenals de groote universiteiten Parijs, Bologna en Salerno, *studia generalia*, universiteiten van de eerste rang zouden wij zeggen, doch *studia generalia respectu regni*, d.w.z. zij verleenden niet, als de op keizerlijk of pauselijk gezag gestichte *studia generalia*, een *jus ubique docendi*, maar hun graden bezaten slechts gelding binnen de grenzen van het rijk. Zij waren dus, om het in moderne termen uit te drukken, van den aanvang af „nationale hoogeschoolen”, en als zoodanig is de geschiedenis van Salamanca dan ook nauw

¹⁾ Over de schrijfwijze van deze naam zie Beuve-Méry, p. 7.

verbonden met die van de opkomende nationale eenheidsstaat. Natuurlijk moest dit, zoowel in positieve als negatieve zin, van invloed zijn op het standpunt der docenten. Ook bij Vitoria is dat wel merkbaar.

De meeste studia generalia respectu regni waren oorspronkelijk vooral rechtsscholen.

Ook de faam van Salamanca berustte oorspronkelijk vrijwel uitsluitend op de leerstoelen voor burgerlijk en canoniek recht. Hij bezat, evenmin als de overige scholen van zijn type, aanvankelijk geen theologische faculteit, omdat de Pausen, vooral die van Avignon vóór het groote schisma, het theologische monopolie van Parijs wenschten te handhaven.

Dit veranderde, toen de parijsche universiteit meer en meer een zelfstandige, gallicaansche, richting insloeg; nu bevorderden Benedictus XIII en Martinus V de stichting van een theologische faculteit; „in the controversies with Gallicans and with protestants, it was to Salamanca, almost alone among the greater universities of Christendom, that the Popes could look for champions of the pure ultramontane faith”¹⁾.

Zoo, begunstigd zoowel door de wereldlijke als door de geestelijke macht, beleeft de universiteit, vooral na de wijziging van zijn statuut in 1538, mede tengevolge van de faam van Vitoria, zijn hoogste bloei²⁾. De dubbele liaison bepaalt zijn werkzaamheid, maar maakt hem tevens tot op zekere hoogte van beide machten onafhankelijk.

Maar dit milieu heeft omgekeerd groote invloed gehad ook op Vitoria en diens levenswerk; zoo vallen zijn rijpste jaren als docent binnen het glanstijdperk van zijn universiteit. Zijn belangstelling ligt op het grensgebied van recht en religie; hij ontwikkelt zijn gedachten uit de gegeven tegenstellingen van wereldlijke en geestelijke macht, christelijk en natuurlijk recht; maar hij wordt eerst geheel zichzelf, wanneer hij toch nooit het verband met zijn uitgangspunten verliezend, boven deze tegenstellingen uitstijgt in de synthese, die zijn blijvende schepping is: het moderne volkenrecht.

¹⁾ Zie Rashdall, II, p. 83.

²⁾ Zie ook Denifle, pp. 479 e.v. en Getino (A), pp. 263, 451 e.v.

In de aanvang van de zestiende eeuw zien we aan de universiteiten van Salamanca, Alcalá, Keulen en Ingolstadt een hernieuwde bestudeering van de werken van St. Thomas, waardoor aan de scholastiek weer nieuw leven werd ingeblazen¹). De universiteit van Parijs daarentegen bleef een centrum waar het nominalisme hoogtij vierde en waar velen geporteerd bleven voor de liberale theorieën van Bazel en voor het gallicanisme. In dit milieu ontving Victoria zijn lessen van Fenarius en Crockaert (Petrus de Bruxellis). Het is vooral de laatste geweest die in 1502 stelling nam tegen de daar heerschende geestesgesteldheid en het thomisme ook te Parijs opnieuw ingang deed vinden. In 1512 gaf hij met behulp van Vitoria een deel van de theologische summa opnieuw uit en in 1520—21 gaf de laatste zelfstandig de *Sermones dominicales* van Petrus Covasrubias en de *Summa moralis* van Antoninus van Florence uit bij Josse Bade²).

Als goed Dominicaan volgde Vitoria als professor te Salamanca, waar de theologische studie goeddeels bestond uit de bestudeering van de *sententiae* van Petrus Lombardus en van de theologische summa van St. Thomas, bij zijn commentariering van die werken en bij zijn meer oorspronkelijke lessen, zooals die betreffende Indië, de typisch scholastieke methode.

Hij geeft eerst betreffende een bepaald punt de meening van zijn tegenstanders en voert voor die meening ook hun meest krachtige argumenten aan; vervolgens poneert hij in de vorm van een stelling zijn eigen opinie en bestrijdt dan de meening van zijn tegenstanders, daarbij tevens de bewijzen voor zijn eigen stelling aanvoerende. Op deze manier wikt en weegt hij dat bepaalde punt en bekijkt hij het van alle kanten zonder ook maar iets over te slaan en met gebruikmaking van feillooze syllogismen. Deze methode doet, ook bij St. Thomas, dikwijls koud aan, bij Vitoria is dat anders. In zijn werken vinden we „un grand souffle d'humanité, qui passe à travers ses raisonnements et anime leurs rigoureuses déductions”³). In hoeverre dit verband houdt met zijn langdurig

¹) *Peuples et civ.*, dl. VIII, p. 130. ²) Renaudet, pp. 594, 693; Getino (A), pp. 39, 45. ³) Barthélemy, p. 7.

verblijf te Parijs, waar hij in contact stond met de „*république littéraire*”, waarvan Erasmus het erkende hoofd was, is lastig na te gaan ¹⁾).

Over de invloed van Erasmus op Vitoria is weinig bekend; het is wel zeker dat zij niet persoonlijk met elkaar bekend waren. In de jaren, die Vitoria te Parijs doorbracht, schijnt Erasmus daar niet geweest te zijn, er althans geen noemenswaardig oponthoud te hebben gehad ²⁾). Eveneens is zeker, dat Vitoria groote sympathie koesterde voor de groote humanist en in Parijs bij meerdere gelegenheden daarvan getuigde door verschillende ideeën van Erasmus te verdedigen; ook later in Spanje liet hij zich in dit opzicht niet onbetuigd. Hier waren trouwens de meeste vooraanstaande persoonlijkheden, zooals Karel V, Gattinara, bisschoppen en andere hooge geestelijken, min of meer geporteerd voor Erasmus als filosoof en tekstcriticus. Spoedig na het optreden van Luther komt er echter een groeiend wantrouwen tegen de Rotterdammer, tengevolge van diens aarzeling om openlijk stelling te nemen tegen Luther en tengevolge van zijn aanvallen op godsdienstige instellingen en tradities, die in dit tijdperk wel een verdachte tendens moesten krijgen. Ten slotte liep de strijd over Erasmus zoo hoog, dat de groot-inquisiteur D. Alonso Manrique, aartsbisschop van Sevilla, in 1527 een vergadering bijeen riep en deze 22 punten, genomen uit Erasmus' werken, ter beoordeeling voorlegde.

Tijdens de voorbereiding voor deze vergadering en bij de besprekingen zelf bleek duidelijk de groote sympathie van Vitoria voor Erasmus.

Vivés overdreef echter zeer, toen hij aan Erasmus schreef, dat Vitoria hem bewonderde en aanbad ³⁾).

Voor al op dogmatisch terrein nam Vitoria stelling tegen bepaalde meeningen van de humanist. De vergadering, die 27 Juni aanving, is niet tot besluiten gekomen, omdat hij

¹⁾ Vitoria was persoonlijk bekend met menschen als Cleynaerts, Vasée, Dullaert, Vivés, de drukker Josse Bade e.a., zie Nys (A), pp. 78—82 en Renaudet, pp. 408, 409 en 467. ²⁾ Emerton vermeldt dat Erasmus van 1506—1509 in Italië verbleef (p. 122), van 1509—1514 in Engeland (p. 179), in 1515 te Bazel en van 1515—1521 in Brussel, Leuven en Engeland (p. 240) en van 1521—1529 weer te Bazel. ³⁾ „Admiratur te ac adorat”, brief van 13 Juni 1527, te vinden bij Allen, pp. 83—85.

13 Augustus door het uitbreken van de pest gedwongen, uiteen ging. Naar aanleiding van dit „tumult van dwaze monniken” en van het optreden van Vitoria's broer schreef Erasmus in November van hetzelfde jaar een brief aan Vitoria teneinde deze te winnen voor zijn werk dat men zoowel in Salamanca als aan de Sorbonne begon te bestrijden¹⁾.

Naast het vele, dat Vitoria en Erasmus gemeen hebben, staan echter ook groote verschillen. Vitoria is overtuigd scholasticus, Erasmus daarentegen verwierp dit systeem en had in het algemeen een danige afkeer van begripsconstructies en metaphysische bespiegelingen: hij hield meer van een redeneerkunst dan van een dialectische vorming van de geest. Men zou zelfs kunnen volhouden dat Vitoria meer en beter humanist was dan Erasmus omdat hij, in navolging van St. Thomas „aan de rede volkomen zelfstandigheid naar uitgangspunt, werken en grond van zekerheid gunde, terwijl de eigen waarde, door hem aan natuur en wereld toegekend, de volledige ontplooiing van alle menschelijke vermogens principieel heeft mogelijk gemaakt”²⁾.

Waar het humanisme toch de vorming tot ware menschelijkheid: de harmonische ontwikkeling van alle vermogens, nastreeft is dit scholastieke realisme toch wel het best denkbare uitgangspunt om dit doel te bereiken en te prefereren boven het erasmiaansch scepticisme, temeer waar dit realisme aan de voltooiing van de natuur in de genade de volle waarde laat.

Hoe dit echter ook zij, Vitoria leefde na 1522 in een typisch orthodox christelijk milieu, in een land van ongebroken christelijke traditie, waar dank zij de goede zorgen van Ximenes de geestelijkheid op hoog peil stond; in de stilte van het klooster, ongetwijfeld zeer geschikt voor verdieping van het geestesleven, kon Vitoria ongestoord de thomistische leer uitbouwen en toepassen op nieuwe vraagstukken, die een gevolg waren van de ontdekking van Amerika.

¹⁾ Brief te vinden bij Allen, pp. 254—261; Erasmus behandelde bedoelde 22 punten in zijn „Apologia adversus articulos aliquot, per monachos quosdam in Hispaniis exhibitus”. Een goede bespreking van de vergadering vindt men bij Getino (A), die er een apart hoofdstuk aan wijdt en bij Boehmer, pp. 54—59. ²⁾ Dr. F. Sassen: Thomas van Aquino en het Christelijk Humanisme, Maasbode van 6 Maart 1936.

De humanistische tendens in Vitoria's werken is zoo belangrijk omdat hij „de groote hersteller van de wetenschap in Spanje”, school maakte en omdat zijn tractaten ontleend zijn aan- en bestemd zijn voor de werkelijkheid¹⁾.

Belangrijk ook omdat hij van alle kanten om raad gevraagd werd; ook door Paus en keizer. Het pleit voor de grootheid van Vitoria wanneer we hem, de tijd waarin hij leefde in aanmerking genomen, zoozeer de nadruk zien leggen op de realiteit van de goede trouw²⁾; wanneer we zien hoe nauwkeurig hij onderscheid maakt tusschen het gebied van het recht en dat van het geweten, tusschen privaat-eigendom en soevereine rechten³⁾; hij is de eerste die duidelijk spreekt over het recht in de oorlog⁴⁾.

Inderdaad is Vitoria het best te begrijpen en is onze waardeering het grootst, wanneer we hem zien tegen de achtergrond van zijn tijd. Een achtergrond waarop oorlogen gevoerd worden om geloofsmotieven en de slavernij opnieuw in opkomst is door de exploitatie van Afrika en Amerika; een tijd waarin het eigendomsrecht van ketters en barbaren probleem is gesteld, de macht van Paus en keizer wordt omstreden en het recht van ontdekking en occupatie aan de orde van de dag is⁵⁾.

Een typische vertegenwoordiger van die tijd is Doctor Juan Ginés de Sepulveda, die als tegenstander van Las Casas⁶⁾

¹⁾ Bij zijn dood was het aantal studenten in Salamanca ruim 5.000. De voornaamste van zijn leerlingen zijn de Soto, Cano, Apilculta en Covasruvias, zie Getino (A), pp. 81, 258 en 259. ²⁾ Regout (A), p. 183. ³⁾ Vgl. Albertini pp. 222 e.v. ⁴⁾ Barthélemy, pp. 18, 27. ⁵⁾ Vandaar dat het eerste hoofdstuk alleen aan de kolonisatie is gewijd en een indruk poogt te geven van theorie en practijk dier dagen. ⁶⁾ Las Casas kan in dit werk met beperkte opzet niet besproken worden, hoewel hij ongetwijfeld van groote beteekenis o.a. voor Vitoria geweest is. Van Vollenhoven in zijn *Du droit de paix*, ziet in het tijdperk 1492 tot 1624 vier belangrijke figuren, nl. Erasmus, Las Casas, Vitoria en Gentili en schrijft op pp. 59—63:

over Vitoria:

Et dans ses deux séries de cours publiées après sa mort, le „De iure belli” et le „De bello Indicorum”, il fait avec droiture, simplicité et hardiesse l'analyse des problèmes qui se réfèrent à l'action d'outremer des descubridores et des conquistadores. L'oeuvre de Vitoria, honnête, habile, courageuse, originale, etc. Les études fécondes de Vitoria n'ont pas été condamnées à rester dans les auditoires d'université; il a été accordé à leur auteur de prendre place dans les délibérations politiques et pratiques de quelques commissions royales sur les problèmes d'Amérique. Sur son activité dans le domaine pratique nous ne sommes pas renseignés, semble-t-il; . . . le gouvernement espagnol a tenu quelquefois compte de l'enseignement de Vitoria et de ses successeurs espagnols. En 1592 le général espagnol aux îles Philippines dans l'île de Luzón, croyant nécessaire

in 1550 te Valladolid voor een junta van theologen en andere geleerden zijn meening te kennen gaf over de problemen van de dag. Hij ging uit van de stelling dat Christus, die alle macht had in hemel en aarde, zijn macht overgedragen had op de Paus en dat deze daarom gezag had in ieder land, niet alleen om het geloof te prediken, maar ook om de menschen tot gehoorzaamheid te dwingen aan de natuurwet¹⁾. De Soto die een verslag moest maken van dit dispuut, schreef dat Sepulveda hield, dat de oorlog tegen de inboorlingen van de nieuwe wereld wettig was om vier redenen:

de indianen hebben de oorlog verdiend om de grootheid van hun zonden, in het bijzonder voor die van afgoderij en voor de zonden tegen de wetten der natuur;

de indianen vormen een ruwe natie en zijn van nature dienstbaar en daarom noodzakelijk de slaaf van andere, meer beschaafde naties, zooals bv. de spaansche natie;

alleen door oorlog en onderwerping der indianen kan de verbreiding van de christelijke godsdienst verzekerd worden;

er moet een einde gemaakt worden aan de dingen, die de indianen de menschheid doen lijden: het dooden van menschen om ze hun afgoden te offeren en om ze te eten.

Las Casas bestrijdt met tal van practische en theoretische argumenten deze stellingen, daarbij gesteund door Vitoria's leerlingen de Soto en Cano. De Franciscaan Arevalo steunt

d'attaquer la tribu des Zambeles, ne le fait pas sans avoir consulté ses missionnaires théologiens sur la question de savoir s'il en a le droit et sous quelles conditions.

Van Las Casas zegt hij:

La deuxième voix est la plus importante de l'époque, bien que celui qui la fait entendre ne soit ni publiciste de droit international, ni juriste, ni théologien scientifique, ni pacifiste. C'est la voix émouvante de Las Casas, du dominicain (depuis 1523) Bartholomé de Las Casas (1474—1566), dont la vie a exercé une influence notable sur les idées concernant le droit international. Au moment même où Erasme fait gémir sa plainte stérile, Las Casas traverse pour la troisième fois l'océan pour aller dire au roi d'Espagne — Charles-Quint — à quelles horreurs indicibles il vient d'assister dans l'île de Saint-Domingue, dans l'île de Cuba et ailleurs, précisément parce que, de l'avis des conquistadores, il n'y a pas de droit international qui empêche les Espagnols de commettre envers les Indiens tout ce qu'ils désirent. Le campagne persévérante de cet homme isolé, homme sans autorité ni puissance, contre les crimes envers Dieu et envers la conscience qui se commettent là-bas au nom respecté de Sa Majesté Catholique, compte par miles exploits dont doivent être fiers, non seulement l'Espagne, non seulement l'ordre des dominicains ou l'Eglise catholique, mais l'humanité.

¹⁾ Voor het hier volgende zie: Disputa entre el Obispo Bartolomé de Las Casas, y Doctor Gines de Sepulveda, Sevilla, 1552 en Sepulveda Opera Madrid, 1780; aangehaald en ten deele vertaald bij Llorente I, pp. 336 e.v. en Helps IV, pp. 318 e.v.

Sepulveda en ten slotte spreekt de junta zich uit voor de meening van deze laatste, het gouvernement houdt zich echter aan de meening van de eerste.

Elf jaar voor dit dispuut had Vitoria, Sepulveda's theorieën en argumenten reeds weerlegd. Dat Vitoria een levendige belangstelling voor Indië aan de dag legt behoeft geenerlei verwondering te wekken, wanneer we bedenken dat zijn ordebroeders zoolang zij in Indië waren, met woord en daad de aandacht gevestigd hielden op de ongeoorloofde practijken der Spanjaarden. Vitoria's gevoelens blijken duidelijk uit een brief,¹⁾ die hij in 1534 schreef en waarin o.a. staat dat hij betreffende de gebeurtenissen in Peru niet meer ontstelt, omdat hij al lang het gedrag der Spanjaarden in Indië kent, maar dat hun handelingen zijn begrip toch te boven gaan. Hij voegt er aan toe dat als de omstandigheden het eischen, hij niet zal aarzelen zijn meening te zeggen. Iets verder schrijft hij dat hij de meeste oorlogen in Indië gevoerd onrechtmatig en verfoeilijk acht en vervolgt dan „Als ik ernstig de aartsbisschoppelijke zetel van Toledo, die nu vacant is, wenschte en als deze mij gegeven zou worden op voorwaarde, dat ik mondeling of schriftelijk de onschuld van die veroveraars zou bevestigen, dan zou ik deze bevestiging zeker niet durven geven. . . . Moge mijn tong en mijn hand verdorren, voordat ik iets zoo onmenschelijk en door en door onchristelijk zou zeggen of schrijven.”

De verontwaardiging, die uit deze brieven spreekt is vermoedelijk wel de aanleiding geweest tot het ontstaan van de lessen:

De Indis recenter inventis en De Indis sive de Jure Belli Hispanorum in Barbaros²⁾.

Over het jaar waarin deze lessen gehouden zijn loopen de meeningen uiteen, de een geeft 1532, de andere 1539 aan³⁾. Vitoria zelf spreekt in zijn De Indis over de ontdekking van

¹⁾ Scott (A), pp. 79—82; oorspr. tekst bij Getino (A), pp. 144—146. ²⁾ Ook wel genoemd De Indis prior en De Indis posterior; de eerste wordt in dit boek aangehaald als „De Indis”, de tweede als „De Jure Belli”. ³⁾ Nys (C), inleiding en Folliet, p. 51 geven b.v. 1532; van Wageningen in het voorwoord tot de nederlandsche vertaling en Beuve-Méry geven b.v. 1539.

Amerika als zijnde veertig jaar geleden, wat dus het jaar 1532 wel waarschijnlijk zou maken, als nieuwere onderzoekingen niet hadden uitgewezen dat uit de registers van de universaliteit op te maken was, dat de eerste lessenserie gehouden was in December 1538 en Januari 1539 en de tweede in de lente van 1539¹⁾. We moeten dus wel aannemen dat Vitoria van 1532 tot 1539 aan de voorbereiding van die lessen heeft gewerkt, maar ze pas in het laatste jaar heeft uitgesproken, te meer waar uit een brief van Karel V, gedateerd November 1539, blijkt welk een opzien die lessen gewekt hebben²⁾. De brief is gericht aan de Soto, vespera-professor in de theologie te Salamanca en prior van het klooster San Esteban. Dit schrijven is bovendien een duidelijk bewijs voor de stout-

¹⁾ Heredia, p. 144. ²⁾ De Spaansche tekst is te vinden bij Getino (A), pp. 150, 151 (zie ook Getino (B) pp. XII, XIII); de engelsche vertaling van Scott (A) pp. 84, 85 volgt hier:

The King, to the reverend Prior of the Monastery of San Esteban, in the city of Salamanca:

I have been informed that certain clerics who are teachers in your monastery, have taken it upon themselves to discuss, in their sermons en dissertations, Our right to the isles of the Indies and to the lands across the ocean; and also the force and validity of the reparations which have been and are being made within Our domains, under the authority of our Most Holy Father, (the Pope). Since the treatment of these matters, unknown to Us and without previously advising Us of such a discussion, is not only extremely pernicious and scandalous, but might also result in grievous impiety towards God, in disrespect towards the Apostolic See and the Vicar of Christ, and in injury to the Royal Crown of these domains, We have resolved to recommend, and do recommend and command, that hereupon and without delay, you shall summon to your presence the said teachers and clerics who have dealt with the above-mentioned subjects or with any phase of those subjects, whether in sermons, or in dissertations, or in any other manner whatsoever, either publicly or secretly; and that you shall receive from them a deposition, made under oath, concerning the times, places, and auditors of the discussions and affirmations aforementioned (both those drawn up in finished form, and those in the shape of rough drafts and briefs), together with a declaration as to whether or not they have given a copy of such comments to any other person, wether ecclesiastical or secular. The deposition which they make, and also such written material as they may have on this subject (of which material neither they nor any other person may retain a copy), shall be delivered by you, together with a statement bearing your signature, to Fray Nicolás de Santo Thomàs. We are sending the latter to you for this purpose, and also in order that he may bring these documents to Us and may, acting under Our orders, make such investigations and provisions touching the matter in hand as shall be best fitted for the service of God and for Our own service. You shall command the (clerics and teachers) in question to refrain, now and at all future times, from engaging in discussions, sermons, or debates, without Our express permission, regarding the topics above mentioned; and likewise from causing any composition on those topics to be printed. And if my bidding in this matter be disregarded, I shall consider that a grave offence against me has been committed, and shall take such steps as the nature of the case demands.

Given in Madrid, on the tenth day of the month of November of the year 1539.

I the King,

Countersigned by his hand.

moedigheid van Vitoria om zonder aanzien des persoons te doceeren.

Ook in ander opzicht is deze brief merkwaardig: Vitoria is de vertegenwoordiger van de christelijke gemeenschap, die nog geen staatsbemoeienis kent voor wat de wetenschap betreft. De vrije wetenschappelijke critiek wordt door deze brief echter aangetast, zij het met de beste bedoelingen. De overheid, de monarch, wil hier een woord meespreken, hetgeen zich uit in een poging om de ontwikkeling en toepassing der wetenschap aan banden te leggen om het werkelijke of vermeende staatsbelang voor gevaar te behoeden. Toch blijft Vitoria zeer in aanzien bij de keizer, die hem ook na 1539 om raad blijft vragen en hem in 1545 zelfs wil afvaardigen naar het concilie van Trente. In verband met zijn gezondheid heeft Vitoria dit laatste echter moeten afslaan.

Wij zijn nu toe aan de nadere beschouwing van zijn lessen over Indië en vestigen er reeds nu de aandacht op dat hij nu eens als theoloog, dan weer als jurist of moraal-philosoof naar voren komt. Dat Vitoria als theoloog van professie zich met deze kwesties bemoeit komt niet zoozeer doordat de theologie een cosmopolitisch karakter droeg zooals een spaansch schrijver opmerkt¹⁾ als wel doordat de fundamenteele kwestie: het eigendomsrecht van de indianen, een zeer geëigend onderwerp was voor een theoloog en wel voor zoover dit recht aan die indianen werd ontzegd omdat het zondaars en ongeloovigen waren. Vitoria spreekt in deze lessen gaarne het geweten aan van hen die te oordeelen en te beslissen hebben in de groote vraagstukken van die dagen. Uit ons eerste hoofdstuk, waarin we gelegenheid hadden op te merken dat de vorsten naar gelang van behoefte hun geweten ontlastten of belastten met bepaalde dingen, kunnen we opmaken dat een dergelijke behandeling van de stof zeer doeltreffend moet zijn geweest, temeer waar die lessen een voortdurende stellingname zijn tegen machtige opinies uit die dagen²⁾.

Ook kunnen wij niet nalaten er nu reeds op te wijzen dat Vitoria, misschien niet het eerst, maar wel het duidelijkst

¹⁾ Hinojosa, pp. 85 e.v. ²⁾ Vgl. Albertini, p. 28.

het toen bestaande internationale recht van toepassing verklaarde op de volken, die sinds kort in de gezichtskring der Europeanen waren gekomen, en waar noodig dit recht aanvulde, waardoor het vacuum, dat bestond ten aanzien van deze nieuwe verhoudingen, verdween.

§ 2. *De verantwoording en de aanvang van zijn lessen.*

Vitoria gaat bij zijn lessen uit van de tekst, waarmee ook Paus Paulus III zijn bul Unigenitus¹⁾ begon, „Onderwijst alle volkeren, hen doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes” en knoopt hier de toenmaals veel omstreden vraag aan vast of het geoorloofd is de kinderen van de heidenen te doopen tegen de wil van hun ouders. Hij laat dan zijn verhandeling in drie deelen uiteen vallen: „In het eerste deel zal behandeld worden, krachtens welk recht die vreemdelingen onder Spaansche heerschappij gekomen zijn. In het tweede deel welke de macht is der Spaansche vorsten over hen in zaken van tijdelijken en burgerlijken aard. Het derde deel zal behandelen wat òfwel die vorsten zelve òfwel de kerk over hen vermogen in geestelijke belangen en in zaken, die betrekking hebben op den godsdienst. Het zal ook antwoord geven op de vraag, die wij ons hier gesteld hebben”²⁾.

Alvorens echter verder te gaan verdedigt hij de keuze van zijn onderwerp tegen de mogelijke bedenking dat zijn verhandeling overbodig en nutteloos zou zijn, omdat de allerchristelijkste vorsten Ferdinand en Isabella, die het eerst die streken in bezit namen en de zeer rechtvaardige en God vreezende Karel V zeker reeds alles zoo nauwkeurig en zorgvuldig mogelijk onderzocht zouden hebben overeenkomstig de plichten van hun staat en hun geweten. In navolging van Aristoteles³⁾ merkt hij dan op dat men geen beraad en overleg houdt over dingen, die òf onmogelijk òf noodzakelijk zijn; wel echter over dingen, waaromtrent men met zekerheid kan twijfelen of ze goed of slecht, rechtvaardig of onrechtvaardig zijn.

¹⁾ Zie supra hfst. I, § 5. ²⁾ Het tweede en derde deel heeft hij echter niet behandeld, zie Solages, p. 139. ³⁾ Ethica, III, 1112.

Vitoria ontwikkelt dan de drie volgende stellingen:¹⁾

I. „In geval van twijfel over een of ander punt is ieder verplicht hen te raadplegen, wier taak het is in deze leiding te geven; anders is hij niet verantwoord voor zijn geweten, hetzij het nu gaat om twijfel in een zaak, die op zich geoorloofd is, hetzij op zich ongeoorloofd.

II. Indien na overleg in een twijfelachtig geval door wijze menschen is uitgemaakt, dat de zaak ongeoorloofd is, heeft ieder den plicht, hun meening te volgen en indien men het tegenovergestelde doet, is men niet te verontschuldigen, zelfs indien de zaak in andere gevallen geoorloofd zou zijn.

III. Indien in tegenstelling met het voorafgaande na overleg over een twijfelachtig geval door de deskundigen is uitgemaakt, dat de zaak geoorloofd is, is hij, die hun meening volgt, verantwoord, zelfs indien de zaak in andere gevallen ongeoorloofd zou zijn.”

Nu acht Vitoria de kwestie betreffende de barbaren een dergelijk geval: „op zich is deze kwestie niet zóó onrechtvaardig, dat men niet over de rechtvaardigheid ervan kan redetwisten en van den anderen kant is ze niet zóó klaarblijkelijk rechtvaardig, dat men niet kan twifelen aan de onrechtvaardigheid”; aan de eene kant is men geneigd te gelooven, gezien het feit dat het bestuur berust bij geleerde en wijze lieden, dat alles goed en rechtvaardig toegaat, aan de andere kant hoort men van zooveel moorden en plunderingen, dat men zich afvraagt of alles wel goed en rechtvaardig geschiedt. Zelfs al zou er in het algemeen geen twijfel bestaan, omdat vroeger bestaand hebbende twijfels zijn opgelost en het bestuur gevoerd wordt overeenkomstig de raad van geleerden, dan nog zou de verhandeling zijn nut hebben in verband met bijzondere twijfels en als instructief materiaal.

„Daar de barbaren niet onderworpen zijn volgens menschelijk recht, zooals ik terstond bewijzen zal, moet men de kwesties betreffende hen ook niet onderzoeken op grond van menschelijke wetten maar op grond van de goddelijke waarin de

¹⁾ De Indis I, 1, 2 en 3. De aanhalingen zijn steeds uit de nederlandsche vertaling, die in 1932 bij Dekker en Van de Vegt te Utrecht is verschenen.

rechtsgeleerden niet voldoende onderlegd zijn, om uit zich zelve dergelijke kwesties op te lossen". Nu is Vitoria er niet zeker van of de kwestie wel ooit besproken en beslist is door theologen, die waard waren gehoord te worden: „Daar het gaat om de rechtbank van het geweten komt het den priesters, d.i. de Kerk, toe, in dezen te beslissen”.

Vervolgens gaat hij over tot de zaak zelf en valt als het ware met de deur in het huis door de vraag te stellen „of die barbaren in den waren zin des woords eigenaars waren vóór de komst der Spanjaarden zoowel privaats- als publiekrechtelijk d.w.z. of zij werkelijk eigenaars waren van hun particuliere bezittingen en goederen en of bepaalde personen onder hen werkelijk vorst waren en heerscher over de anderen”¹⁾. Met deze vraagstelling duidt Vitoria de in die tijd zeer veel aangehangen meening aan, dat de indianen beesten waren, die geen aanspraak konden doen gelden op de rechten en privileges van menschen. Zooals wij in het eerste hoofdstuk reeds zagen werden zij in tijd van vrede dienstbaar gemaakt en in tijd van oorlog sloegen de Spanjaarden geen acht op die wetten, die door een stilzwijgende overeenkomst tusschen de belligerenten, de vijandelijkheden regelden en althans eenige grenzen stelden aan zijn vernielende en vernietigende werking.

Zij beschouwden de indianen niet als menschen die voor hun persoonlijke vrijheid vochten, maar als slaven, die tegen hun meesters waren opgestaan. Vandaar dat hun bezittingen werden beschouwd als res nullius en dus door de Spanjaarden wettig konden worden toegeëigend²⁾.

¹⁾ De Indis I, 4. ²⁾ De Raad van Indië en de bisschop van Burgos verwierpen nog in 1519 het kolonisatie-plan van Las Casas, omdat zij de vermogens van de indianen van nature zoo beperkt achtten en hun traagheid zoo groot, dat elke poging om hen te onderwijzen of vooruit te helpen vruchteloos zou zijn (Robertson I, p. 323).

Het grootste deel van de Spanjaarden, benevens vele geestelijken verzekerden bij voortdoring dat de indianen absoluut niet in staat waren om ook maar iets van het Christendom te begrijpen en dat ze nauwelijks genoeg verstand hadden om onderscheiden te worden van beesten. In deze zin liet zich bij de junta van 1519 ook de bisschop van Darien uit, waartegen Las Casas op de volgende wijze stelling nam:

„Ils ne sont pas, dit-on, capable de se conduire; & comment donc se sont -ils si long-têms maintenus sous le gouvernement de leur Caciques? qui les a jusqu'ici préservés de ces guerres intestines, dont les Etats de la Chrétienté les plus florissants & les mieux réglés ont été & sont encore si souvent déchirés? . . . Ils sont nés pour l'esclavage; et

Vitoria laat op zijn vraag dan ook onmiddellijk volgen, dat het tegendeel het geval schijnt te zijn, want zegt hij Justinianus¹⁾ na, slaven kunnen niets in eigendom hebben. Waar nu de barbaren weinig schijnen te verschillen van beesten en ook niet in staat schijnen te zijn zich zelf te regeeren, is het voor hen dus beter te dienen dan te bevelen en zijn ze daarom van nature slaaf²⁾. De conclusie van dit syllogisme is dus dat de barbaren geen eigenaar zijn. Dat ze geen meesters hebben verandert aan de zaken niets; ieder, die wil, dus ook de Spanjaarden, kan hen in bezit nemen³⁾.

Toch moet men hen, vervolgt Vitoria, voor eigenaars houden, omdat zij bij de komst der Spanjaarden „in het vreedzaam bezit waren van hun goederen, zoowel privaats als publiekrechtelijk”, tenzij het tegendeel bewezen kan worden.

Hij onderzoekt daartoe de meening dat die vreemde volken geen eigendomsrecht hebben omdat ze zondaars of ongeloovigen zijn⁴⁾ of omdat ze beroofd zijn van hun geestvermogens (of zinneloos).

De Waldenzen, Wycleff en Armachanus leerden dat de genade de rechtsgrond van het burgerlijk eigendomsrecht was⁵⁾; zij die deze leer aanhangen zouden dus kunnen zeggen dat de barbaren geen eigendomsrecht hebben omdat ze altijd in doodzonde waren.

Nee zegt Vitoria „doodzonde belet niet burgerlijk eigendomsrecht in den waren zin des woords”⁶⁾. Immers indien

depuis la naissance du Monde ils ont été les moins Esclaves de tous les Hommes, sans intérêt & sans passion. Ne flattons point notre cupidité, ne nous aveuglons point sur notre condition; toutes les Nations sont également libres, & il n'est pas permis à aucune d'entreprendre sur la liberté des autres; usons-en à leur égard, comme nous aurions voulu qu'ils en eussent usé avec nous, s'ils avoient paru sur nos Rivages, avec la même supériorité de forces, que nous avons sur eux, quand nous les avons découverts. Et pourquoi tout ne seroit-il pas égal de part & d'autre? depuis quand le droit du plus fort a-t-il prévalu & prescrit contre celui de la Justice? par quel Article du Christianisme est-il autorisé?”

Alle wreedheden en moorden door de Spanjaarden in Indië bedreven „sont colorés du specieux prétexte de zele”. Zij hebben niets anders gedaan

„que de réduire en captivité ceux, qui sont nés libres, de déchirer à coups de Fouët des Innocents, dont tout le crime, par rapport à nous, est de ne pouvoir supporter les travaux, dont nous les accablons; d'inonder leur Pays d'un déluge de sang; de leur enlever jusqu'au nécessaire & de les scandaliser par les plus honteux excès” (Charlevoix I, p. 362).

¹⁾ Inst. 2, 9, 3. ²⁾ Aristoteles, Pol. 1, 5. ³⁾ Digest. 40, 12, 23; 45, 3, 36. ⁴⁾ Vgl. zijn De pot. civ. 9. ⁵⁾ De Indis I, 5. ⁶⁾ Ibid. I, 6.

iemand het burgerlijk eigendomsrecht, dat een instelling van de menschelijke wet schijnt te zijn, zou verliezen wegens een beleediging van God, zou hij ook het natuurlijke eigendomsrecht, dat een gave Gods is, verliezen.

Deze conclusie is valsch „want de mensch verliest niet het eigendomsrecht over zijn eigen handelingen en zijn ledematen. Immers de zondaar heeft het recht zijn leven te verdedigen.”

Een volgend bewijs put Vitoria uit het berusten van het eigendomsrecht op de gelijkenis des menschen met God, hetgeen zooals hij er aan toevoegt ook door de tegenstanders wordt gehouden. Deze gelijkenis nu bestaat door de natuur van de mensch, d.i. door de redelijke vermogens en waar deze door de doodzonde niet teloor gaan, gaat het eigendomsrecht ook niet verloren.

Hij voegt hier nog verschillende bewijzen aan toe, die wij hier niet zullen bespreken.

Het eigendomsrecht schijnt wel door *ongeloof* verloren te gaan, immers „Kettters missen het eigendomsrecht, dus ook andere ongeloovigen, omdat die toch zeker niet in een betere toestand schijnen te zijn”¹⁾.

Vitoria plaatst tegenover deze meening vijf stellingen en als eerste stelling poneert hij,

I. dat ongeloof iemand niet belet om werkelijk eigenaar te zijn²⁾. Hij voert hier verschillende bewijzen voor aan, waaronder het volgende van St. Thomas: „ongeloof heft noch natuurrecht noch menschelijk recht op. Eigendomsrecht steunt òfwel op natuurrecht òf op menschelijk recht. Dus wordt het eigendomsrecht niet opgeheven door het ontbreken van geloof”. De conclusie, die hij hier uit trekt is, dat men „den Saracenen, noch den Joden, noch anderen ongeloovigen als zoodanig, d.i. omdat ze ongeloovig zijn, hun bezittingen (mag) ontnemen. Dat is diefstal of roof in denzelfden zin als wanneer het den Christenen zou overkomen.” Dan toont hij aan,

II. dat de ketter van het standpunt van het goddelijk- of

¹⁾ De Indis I, 7. ²⁾ Summa II, II, qu. 10, 12.

menschelijk recht het eigendomsrecht over zijn goederen niet verliest¹⁾).

III. Wel treft „den ketter van het tijdstip af, dat hij zijn misdrijf begaat de verbeurdverklaring van zijn goederen”²⁾, maar

IV. „desondanks kan de fiscus, ook al is de misdaad klaarblijkelijk, de goederen van den ketter³⁾ niet in bezit nemen voor de veroordeeling”, omdat het tegen het goddelijk en menschelijk recht zou zijn „dat een straf ten uitvoer gelegd werd, voordat men veroordeeld is”.

Na de veroordeeling heeft de verbeurdverklaring terugwerkende kracht tot het tijdstip, waarop de misdaad is bedreven⁴⁾ en zijn naar men zegt alle verkooping, schenkingen e.d., die de ketter na het begaan van zijn misdrijf heeft gedaan ongeldig en kunnen nadat de veroordeeling heeft plaats gehad teniet worden gedaan⁵⁾, maar

V. „desondanks is de ketter voor zijn geweten eigenaar vóórdat hij veroordeeld is”⁶⁾, omdat „het genoemde feit n.l. beroofd te worden van het eigendomsrecht voor zijn geweten een straf (is) en dus in geen geval opgelegd (moet) worden vóór de veroordeeling”.

Hieruit trekt Vitoria de conclusie dat de ketter van zijn bezittingen mag leven⁷⁾, dat hij zijn goederen op grond van gunstbetoon mag overdragen⁸⁾ en dat hij, als zijn misdaad voor het gerecht kan komen, zijn goederen niet op grond van wederzijdsche verplichting mag overdragen⁹⁾; wel echter als er geen gevaar voor verbeurdverklaring zou zijn¹⁰⁾.

Terugkomende op het uitgangspunt, besluit hij dan, dat waar de ketters voor hun geweten eigenaar zijn, de zonde van ongeloof de barbaren niet belet om zoowel privaats- als publiekrechtelijk eigenaar te zijn¹¹⁾ en dat „Op deze grond hun goederen en landen niet door de Christenen in bezit genomen (kunnen) worden.”

Dan behandelt Vitoria de vraag of de barbaren misschien

¹⁾ De Indis I, 8 en 9; ²⁾ ibid I, 10; ³⁾ ibid I, 11; ⁴⁾ ibid I, 12; ⁵⁾ ibid I, 13; ⁶⁾ ibid I, 14; ⁷⁾ ibid I, 15; ⁸⁾ ibid I, 16; ⁹⁾ ibid I, 17; ¹⁰⁾ ibid I, 18; ¹¹⁾ ibid I, 19.

geen eigenaar zijn, omdat ze *berooft zijn van hun geestvermogens* of zwakzinnig¹⁾).

I. Zijn eerste stelling is dat redelooze schepselen geen eigendomsrecht kunnen hebben; hij geeft hiervoor verschillende bewijzen o.a. haalt hij St. Thomas aan, die zegt²⁾ dat alleen een redelijk wezen eigendomsrecht heeft over zijn handelingen, omdat deze in staat is het een of het ander te kiezen; de wilde dieren hebben deze vrijheid niet en zijn daarom geen meester van hun handelingen en dus ook niet van andere dingen.

II. Als tweede stelling poneert hij, dat kinderen voordat zij tot de jaren van verstand zijn gekomen, eigenaar kunnen zijn³⁾. Hij voert hier verschillende bewijzen voor aan: ten eerste blijkt het uit het feit dat ze onrecht kunnen lijden en dus rechten kunnen doen gelden, ook eigendomsrecht; ten tweede maken de goederen der pupillen geen deel uit van het eigendom der voogden, toch zijn er eigenaren van en dat zijn de pupillen; ten derde kunnen kinderen erfgenaam zijn en dus treden in de rechten van de gestorvene ook in het eigendomsrecht; ten vierde is de gelijkenis met God de grondslag van het eigendomsrecht en hebben ook de kinderen deze gelijkenis en dus ook het eigendomsrecht.

III. Als derde stelling stelt Vitoria op, dat ook zij, die voor altijd krankzinnig zijn naar het schijnt nog eigenaar kunnen zijn „omdat ze onrecht kunnen lijden en dus ook vatbaar zijn voor recht”⁴⁾. Of ze ook het burgerlijk eigendomsrecht hebben laat Vitoria aan de rechtsgeleerden over om uit te maken.

IV. „Wat hier dan ook van zij, onze vierde stelling kan luiden: ook van dezen kant bestaat er voor de barbaren van Indië geen beletsel om werkelijk eigenaar te zijn.

Bewijs: Wanneer men de zaak naar waarheid beschouwt, zijn ze niet beroofd van hun geestvermogen maar hebben op hun wijze het gebruik van de rede. Dit blijkt uit het feit dat ze een zekere ordening in hun zaken hebben. Ze kennen immers staten, die op orde berusten, aan vaste bepalingen

¹⁾ De Indis I, 20; ²⁾ Summa I, II, qu. 1, 1 en 2; I, II, 6, 2; Contra Gentiles, cap. 110.
³⁾ De Indis I, 21; ⁴⁾ ibid I, 22.

onderworpen huwelijken, overheid, heeren, wetten, werkplaatsen, ruilhandel. Alles dingen, die stuk voor stuk het gebruik van de rede vereischen. Zoo hebben ze ook een soort godsdienst en dwalen ze niet in dingen die voor andere menschen klaarblijkelijk zijn. Weer een teeken van het gebruik der rede. Ook kunnen we voorop stellen, dat God en de natuur niet te kort schieten in dingen, die onmisbaar zijn voor een belangrijk deel van de soort. Het voornaamste nu in een mensch is de rede. Een vermogen echter, dat het niet tot een handeling brengt, is nutteloos. Ook zouden ze zonder schuld zooveel duizenden jaren buiten den staat van zalig te kunnen worden gebleven zijn, daar ze in zonde geboren zijn, geen doopsel hadden en geen macht over de rede om te zoeken wat tot zaligheid noodig is. Ik meen dat het feit, dat ze zoo zinloos en afgestompt schijnen, grootendeels te verklaren is uit hun slechte en barbaarsche opvoeding, daar wij immers ook bij ons vele boeren zien, die weinig verschillen van beesten¹⁾).

Als besluit van dit hoofdstuk komt hij dan nog even terug op het argument dat de barbaren te weinig verstand zouden hebben om zich zelf te besturen en daarom van nature slaaf zouden zijn.

Aristoteles, zoo merkt hij op, heeft zeker niet bedoeld te zeggen, dat dergelijke menschen van nature in burgerlijke en wettelijke slavernij verkeeren en dus geen eigendomsrecht over zich zelf of over andere dingen hebben; hij heeft alleen bedoeld dat het voor die menschen noodzakelijk is geregeerd en bestuurd te worden en onderworpen te zijn aan anderen, zooals kinderen dat zijn. De slotsom waar Vitoria toe komt is dat de indianen werkelijk eigenaar waren en dus niet op grond van 'niet eigenaar te zijn' van hun bezittingen beroofd konden worden.

¹⁾ De Indis I, 23.

HOOFDSTUK III.

DE BEMOEIENIS DER PAUSEN MET DE KOLONISATIE.

De Spanjaarden zochten de feitelijke koloniale overheersing a posteriori te rechtvaardigen. Zij beriepen zich daartoe meestal op het recht van occupatie. De slotsom waartoe Vitoria betreffende de fundamenteele kwestie van het eigendomsrecht der barbaren komt is voor dit spaansche standpunt geenszins gunstig. Duidelijk heeft hij aangetoond dat de overzeesche landen geen *res nullius* zijn en dat de inbezitting, voorzover men zich daarbij beriep op het recht van occupatie, niet rechtmatig was. De Spanjaarden waren, volgens hem, dus gehouden op andere gronden hun recht te bewijzen. Nu was inderdaad dit recht niet het eenige, waarop men zich beriep.

Vitoria bespreekt dan ook zeven gronden, die men zou kunnen aanvoeren, doch die hij deugdelijk noch rechtsgeldig acht. Hij gaat voor de eerste twee uit van de onderstelling dat de indianen, hoewel ze eigenaars zijn, toch een hoogere macht boven zich zouden kunnen hebben zooals ook sommige vorsten een koning en sommige koningen weer een keizer boven zich hebben: daarom kunnen ook meerdere personen eigendomsrecht hebben over een zelfde zaak en daarom ook onderscheiden de rechtsgeleerden „hooger en lager eigendomsrecht, direct eigendomsrecht en recht op vruchtgebruik, zuiver en gemengd eigendomsrecht”. De indianen nu hebben zeker geen hoogere heerschappij boven zich, vervolgt hij, tenzij misschien die van de keizer of van de Paus.

Vitoria onderzoekt dan de macht van deze beiden, uitgaande van de beginselen en zonder zich daarbij op historisch terrein te begeven. Waar wij ons tot taak hebben gesteld

Vitoria te beschouwen in het licht van zijn tijd, zullen wij achtereenvolgens de macht van keizers en Pausen beschouwen door enkele momenten uit de historie te lichten, om dan meer uitvoerig stil te staan bij de bemoeienissen der Pausen met de kolonisatie.

§ 1. *Paus en keizer.*

De christelijke idee van de eenheid van het menschelijk geslacht en de herinnering aan het roemrijke romeinsche rijk, leidden in de middeleeuwen tot een streven naar de vorming van „une société une et indivisible”¹⁾. Over de organisatie van een dergelijk rijk waren de meeningen echter zeer verdeeld: ofwel de Paus, ofwel de keizer eischte alle macht voor zich op. Zelfs in perioden van minder extreme eischen, perioden waarin de Paus alleen de geestelijke macht en de keizer alleen de wereldlijke macht opeischte, leidde de onmogelijkheid tot een zuivere afbakening van beider terrein tot heftige conflicten. Twee vraagstukken kenmerken de groote strijd der middeleeuwen: heeft de Paus directe of indirecte macht in tijdelijke zaken en welke is de macht van de keizer in kerkelijke aangelegenheden.

Het is moeilijk een vaste lijn in deze strijd aan te wijzen, omdat deze nauw samenhangt met de steeds wisselende visies van elkaar opvolgende Pausen en keizers. Wel kan men zeggen dat het standpunt van de Kerk, met betrekking tot de verhouding van wereldlijke en geestelijke macht, in hoofdzaak nog dat van Augustinus was, zooals deze het omstreeks 400 had ontwikkeld.

Augustinus beschouwt de menschen als wezens met een redelijke natuur en met een natuurlijke neiging naar onderlinge vriendschap²⁾. Deze neiging is noodzakelijk, omdat de mensch alleen, als regel, niet in staat blijkt te zijn tot ontwikkeling te komen, maar hiervoor aangewezen is op een leven in gemeenschap met anderen en in dit gemeen-

¹⁾ Lange, p. 76; vgl. Dante, *De Monarchia*.

²⁾ *De Civ. Dei* XII, 22 en XIX, 12; Augustinus behandelt in dit werk eigenlijk de gemeenschap der goeden en der boozen, deze vallen echter dikwijls samen met Kerk en staat; zie ook Duynstee (B), pp. 196—235.

schapsleven aan de wensch, die God had toen Hij de mensch het verstand gaf, kan voldoen nl. Hem te kennen en onderscheid te maken tusschen goed en kwaad. Hier trekt hij de conclusie uit dat, al zou de mensch niet belast zijn met de erfzonde, dan toch uit die neiging de staat zou zijn voortgekomen. Voorts besluit Augustinus uit de verschillen, die bestaan tusschen de menschen, als gevolg van het feit dat het verstand van de een meer volmaakt is dan dat van de ander, dat ook het gezag een factor is, die in de natuurlijke orde der dingen ligt¹⁾. De staat heeft tot doel de „pax terrena” en bemoeit zich om dat te bereiken met de materieele belangen der onderdanen en moet daarbij geleid worden door de rechtvaardigheid.

De leden van de staat zijn echter ook leden der Kerk, die evenals de staat zijn oorsprong in God vindt en belast is met de verzorging der geestelijke belangen van zijn leden; gezien dit hoogere doel staat de Kerk boven de staat. De Kerk is niettemin aangewezen op de staat omdat deze de vrede nastreeft, die noodzakelijk is voor een goede behartiging van geestelijke belangen. Het is dus zaak dat de Kerk de staat respecteert en ook gehoorzaamt in zaken, waarin de staat autonoom is.

Augustinus acht het onmogelijk dat de staat de ‘rust der orde’ zal bereiken zonder godsdienst en verwacht daarom van hem de verdediging van het geloof en de bestrijding van het heidendom, niet als handelende in opdracht van de Kerk, maar uit kracht van eigen macht. Kerk en staat vormen dus ieder een volmaakte gemeenschap; hebben ieder eigen doel en middelen, terwijl het doel van de staat middel is tot bereiking van het doel van de Kerk²⁾. Doordat het menscheijk en maatschappelijk leven een eenheid vormt, is een absolute scheiding tusschen tijdelijke en eeuwige belangen niet mogelijk en is een zeer verschillende waardeering te verwachten van de wederzijdsche beïnvloeding van die belangen.

Door de nauwe verbondenheid van Kerk en staat, vooral onder Karel de Groote en door dezelfde doelgerichtheid van

¹⁾ Vgl. De Civ. Dei XIX, 14 en 16; Carlyle III, pp. 3—5 meent dat de kerkvaders de „institutions of society” beschouwden als „conventional, not natural”.

²⁾ De Civ. Dei XIX, 13 en 17; Duynstee (B), p. 277; vgl. Caspar II, pp. 68, 62—74.

beider hoofden, was de vraag naar de grenzen van hun bevoegdheden geen practisch urgent punt. Na de dood van Karel en het uiteenvallen van diens rijk, was het gezag van de Paus verminderd en de geestelijkheid meer en meer afhankelijk geworden van de kleinere vorsten. Deze inmenging van de wereldlijke macht bleef onder de saksische en salische keizers bestaan, terwijl ook hun invloed op de keuze van de Paus zeer groot wordt¹⁾.

Nam reeds een Nicolaas II geen genoegen met deze toestand, dan ontbrandt de strijd toch pas in volle felheid tusschen Gregorius VII en Hendrik IV²⁾. Deze strijd leidde tot een scherper formuleering van de leer der kerkvaders over de twee zwaarden, waarbij in navolging van Augustinus, zeer de nadruk werd gelegd op het recht van de Paus macht te oefenen op de vorsten en keizers, indien deze nalatig waren in het volbrengen van hun plichten of de rechten der Kerk aantastten. Deze macht uitte zich in een eventueele excommunicatie en zoo noodig in een afzetten van de vorst en in het ontslaan der onderdanen van de eed van trouw³⁾. Het argument van Gregorius was dat aan Petrus en aan diens opvolgers het recht was gegeven te binden en te ontbinden op aarde en dat God niemand hiervan had uitgezonderd.

Korte tijd na de dood van deze Paus werd het concordaat van Worms gesloten, waarbij de keizer afstand deed van elke inmenging bij het kiezen der bisschoppen. Aan de andere kant zal echter de gekozene, de investituur met de scepter van de regaliën en van de van het rijk afkomstige goederen ontvangen uit de hand des keizers⁴⁾.

De strijd is hier echter niet mee beëindigd; vooral Frederik Barbarossa streefde nog een groote macht na, daarbij gesteund door de kennis, die hij in het oosten had opgedaan omtrent de

¹⁾ De groote waarde, die aan het keizerschap werd gehecht, blijkt duidelijk uit een brief, die Berno, de abt van Reichenau, aan Hendrik II richt en waarin hij hem aanspreekt als „*Heinrico imperatori augusto*”, verbreider van het Christendom, Heer van land en zee en waarin hij dank brengt aan God, Die s'keizers heerlijkheid die van alle koninkrijken doet overtreffen. Eveneens blijkt dit uit de panegyrie van Wippe op Hendrik III, waar hij zegt „*Thou art the head of the world, while thy head is the ruler of Olympus, whose members thou dost rule with the just order of law*”; zie Carlyle III, p. 172. ²⁾ Franck (A), p. 40. ³⁾ Hergenröther, pp. 187—245; Albers II, p. 89.

⁴⁾ De Jong I, p. 365.

absolute macht van de keizer van Byzantium en van de mohammedaansche heerschers. Dit blijkt duidelijk uit hetgeen zich afspeelt na de dood van Paus Adrianus IV. De meerderheid der kardinalen had Alexander III tot opvolger gekozen; mede gesteund door Frederik komt hier een tegenpaus tegenover te staan. Om „dit groote onheil” weg te nemen roept de keizer een oecumenische synode te Pavia bijeen, waarop hij door Alexander III in de ban wordt gedaan ¹⁾. Het hoogtepunt van kerkelijk-politieke invloed van het pauschap werd bereikt tijdens het pontificaat van Innocentius III (1198—1216), wiens standpunt het best gekend kan worden uit zijn eigen woorden: „Einzelne Fürsten sind über einzelne Reiche gesetzt: der heilige Petrus und seine Nachfolger über alle. . . Nirgends wird für die Freiheit der Kirche besser gesorgt als da, wo die römische Kirche sowohl in den geistlichen als auch in den weltlichen Dingen die vollen Herrschaft besitzt” ²⁾ Onder invloed van menschen als Johannes van Salisbury, Hugo van St. Victor en Hostiensis maken de Pausen steeds meer aanspraak op het bezit van het wereldlijk zwaard; het slot is dan ook dat zij de overwinning behalen op de Hohenstaufen, echter ook ten koste van hun eigen macht.

De keizer.

Van het einde der dertiende eeuw af gaat de macht van de Paus, maar vooral de macht van de keizer meer en meer achteruit. Tal van oorzaken met en naast elkaar werkende doen de christelijke wereld langzaam aan uiteenvallen. Het nationaliteitsgevoel begint sterker te worden, de grenzen der staten bakenen zich nauwer af en in de staten zelf wordt het staatsgezag steeds meer centraliseerend ten koste van het oude leenstelsel en van de macht des keizers. Niet vreemd hieraan is de doordringing van het heidensch-romeinsche recht in het christelijk-germaansche recht. De germaansche rechtsopvatting leidt alle recht van God af en daarom staat ook het staatsgezag onder het recht: het is niet de bron, wel de beschermer en handhaver van het recht, dat zich ontwik-

¹⁾ De tekst van de rondzendbrief is te vinden bij Carlyle III, p. 174. ²⁾ Loserth, p. 9.

kelt uit het volksbewustzijn en wortelt in gewoonte en gebruik. De romeinsche rechtsopvatting laat daarentegen het recht alleen zijn oorsprong nemen in de wil van het volk: de wet maakt het recht en staat daarom boven de wet en is onafhankelijk van de zedenwet ¹⁾). Reeds de Hohenstaufen hadden dit laatste recht gepropageerd om hun macht als keizer te vergrooten en nu voeren de duitsche vorsten het in, ten koste van diens macht. Theoretisch is de macht van de duitsche koning ²⁾ nog groot: hij is de beschermer van het Christendom en de opperste leenheer en rechter; practisch heeft hij nog maar zeer weinig te beteekenen, hetgeen duidelijk blijkt tijdens het keizerschap van Frederik III (1440—1493) ³⁾).

Ook in Spanje had men aanvankelijk de keizer een groote macht toegekend, wat ook blijkt uit de „Siete Partidas”, waarin Alfonsus X van Castilië, die in 1254 tot roomsch-koning was gekozen schreef, dat de keizerlijke waardigheid de meest verheven waardigheid was ⁴⁾. Oldrade, die in het eerste kwart van de veertiende eeuw doceerde, gaf reeds toe dat de koning van Frankrijk niemand boven zich erkende en al gauw in Spanje „la doctrine se prononça de manière presque générale contre les prétentions des successeurs des Césars” ⁵⁾).

In de zestiende eeuw is Karel V de laatste, die een zeer reëele poging doet om zich de macht van een ‘keizer oude stijl’ te veroveren. Hij meende zich de vertegenwoordiger van de Christenheid en beschouwde het als zijn plicht de strijd tegen ongeloofigen, die Europa bedreigden en tegen ketteren te voeren. Vandaar ook zijn wensch om door de Paus gekroond te worden, waardoor aan zijn feitelijke macht een wijding zou worden gegeven en hij boven alle vorsten zou worden geplaatst, althans in zaken die alle Christenen aangingen ⁶⁾).

¹⁾ Nolet, pp. 331—333. ²⁾ De keizerlijke waardigheid werd aan de zalving en kroning ontleend; zie Hergenröther, p. 263. ³⁾ Cambridge Modern History I, p. 294. Pleyer, p. 64 sprekende over de laatste keizerskroning, die te Rome plaats had (1452) noemt deze keizer „der nominelle Oberlehensherr”, „der machtlose König” en „Titularkaiser”. ⁴⁾ Nys (A), p. 67. ⁵⁾ Ibid., p. 67.

⁶⁾ Lavissee, dl. 5, p. 11; Redslob, p. 162 vermeldt een brief van Karel waarin deze van zich zelf spreekt als van de „chef laïque de la chrétienté”.

Baumgarten I, p. 317 verhaalt dat de aartsbisschop van Keulen bij de kroning van Karel tot keizer hem de volgende vragen stelde: „Willst du den überlieferten katholischen Glauben halten und mit deinen Werken bewahren? Willst du der Kirche und den Dienern der Kirche ein treuer Schützer und Verteidiger sein? Willst du das von

Karel weet zich inderdaad een zeer machtige positie te verwerven, zoozeer zelfs dat verschillende europeesche vorsten elkaar vinden in hun strijd ter handhaving van hun eigen souvereiniteit en van het 'europeesche evenwicht', beide nieuwe factoren in de geschiedenis der politiek van Europa¹).

De Paus.

Eind dertiende eeuw, wanneer de macht der Pausen reeds veel is verzwakt, wordt door Aegidius Romanus, als reactie op het caesaro-papisme van Philips de Schoone, een leer gepredikt die consequent doorgevoerd tot een onbepaalde macht van de Paus moet leiden. De bul *Unam Sanctam* (1302) van Bonifacius VIII, die de vorige eeuw nog zoozeer in Duitschland de aandacht trok, stond sterk onder de invloed van deze leer²). De aanvallen op 's Pausen tijdelijke en geestelijke macht worden echter steeds talrijker. Johannes van Parijs verdedigt in zijn „*De potestate regia et papali*” een leer, die in de richting gaat van het latere gallicanisme. Marsilius van Padua schreef met behulp van Johannes van Jandun het werk „*Defensor Pacis*”, waarin hij opkomt tegen het primaat van de Paus³) en waarin hij de staat beschouwt als een volkomen maatschappij, waarin de macht, die bij het volk berust, zich ook uitstrekt over de Kerk, die een onderdeel van de staat vormt; de vorst moet de bisschoppen en lagere geestelijken benoemen, terwijl een algemeen concilie aan het hoofd der Kerk behoort te staan⁴).

Gott dir verliehene Reich nach der Gerechtigkeit deiner Vorfahren regieren und wirksam verteidigen? Willst du die Rechte des Reichs und seine ungerecht zerstreuten Güter erhalten und wieder beibringen und sie treu zum Nutzen des Reichs verwalten? Willst du Armen und Reichen, Witwen und Waisen ein billiger Richter und frommer Verteidiger sein? Willst du dem allerheiligsten Jesu Christo, unserem Vater und Herrn, dem römischen Papst und der römischen Kirche die schuldige Unterwürfigkeit (subjectionem) und Treue erehrbietigst erweisen?“ Op elke vraag antwoordde Karel „Ich will” en legde dan de eed af het te zullen volbrengen. Vervolgens vroeg de aartsbisschop aan het volk: „Wollt ihr diesem Fürsten und seinen Befehlen gehorchen nach dem Gebot des Apostels: Jedermann sei unterthan der Obrigkeit?“ Het volk antwoordde bevestigend en dan volgde de zalving en de eed.: „Ich verspreche vor Gott und seinen Engeln, dasz ich von nun an die heilige Kirche Gottes in Gerechtigkeit und Frieden erhalten werde”. Vgl. Duynstee (A), II, p. 57 en Cambridge Medieval History VII, pp. 107, 108.

¹) Redslob, p. 161. ²) Hergenrother, pp. 100—106; voor de aegidiaansche school zie Duynstee (A), I, pp. 33—42; II, pp. 22—52 en Franck (A), pp. 71—103. ³) Vgl. Lange, pp. 76, 77; Pastor I, pp. 66 e.v. ⁴) Franck (A), pp. 153—201.

Ockham, de eigenlijke grondlegger van de conciliaire theorie, leert dat de volheid der kerkelijke macht berust in de Kerk zelf en dat het concilie de door God gewilde vertegenwoordiging der Kerk is en dus boven de Paus staat, die slechts zijn eerste dienaar is¹⁾. Deze theorie vond bevestiging in de pragmatieke sanctie van Bourges (1438), die als de officieele inleiding van het gallicanisme kan worden beschouwd²⁾. Ook in Engeland werd de pauselijke macht beperkt o.a. door het „Statute of Provisors” (1350), waarbij aan een ieder werd verboden geld te zenden aan een vreemde bisschop of brieven en bullen in te voeren van het pauselijk hof, zonder vergunning van de „Chancellor and warden of the cinque ports”³⁾.

Wanneer we bovenstaande theorieën en de practische toepassing daarvan in aanmerking nemen, naast de ‘babylonische gevangenschap’ der Pausen te Avignon (1303—1377), waarbij dezen sterk onder de invloed staan van de fransche politiek en naast het zg. westersche schisma (1378—1417), waarbij o.a. Gerson en Petrus d’Ailly de conciliaire theorie op de voorgrond schuiven en de zegepraal van deze theorie op het algemeen concilie te Pisa (1407—1414) en op dat van Constanz (1414—1418), dan is de achteruitgang van de pauselijke macht zeer wel te verklaren; ook het persoonlijk leven van sommige Pausen en van vele andere geestelijken, benevens nepotisme en simonie hebben daartoe het hunne bijgedragen.

Pas na het concilie van Bazel, dat in 1447 werd gesloten, begint de conciliaire theorie te verdwijnen, nadat echter aan verschillende vorsten zeer veel concessies zijn gedaan⁴⁾, concessies die mede de bodem hebben bereid om later „die Saat von Wittenberg” wortel te doen schieten⁵⁾. In 1447 besteed Nicolaas V de pauselijke troon; naast zijn zeer groote daadwerkelijke belangstelling voor de renaissance, beijverde de „pacificator of Italy”⁶⁾ zich ook om de Mohammedanen buiten het gebied van het Christendom te houden of te brengen, getuige o.a. de steun, die hij Portugal verleende in diens strijd met de mooren. Hier ligt voor ons het aanknooppingspunt om

¹⁾ De Jong II, p. 16. ²⁾ Onder Frans I verzacht door een concordaat; zie Renaudet, pp. 583 e.v. ³⁾ Jennings, p. 140. ⁴⁾ De Jong II, pp. 49, 61, 62. ⁵⁾ Pleyer, p. 5.
⁶⁾ Jennings, p. 252; Cambridge Modern History I, p. 220.

over te gaan tot de bestudeering van de bemoeienissen der Pausen met de overzeesche aangelegenheden van Portugal, voorzoover die van invloed zijn geweest op een latere bemoeiing der Pausen met soortgelijke aangelegenheden van Spanje.

§ 2. *De Paus en de portugeesche kolonisatie.*

Portugal was in het begin van de twaalfde eeuw een zelfstandig rijk geworden en kwam onder leiding van vooruitstrevende vorsten in de dertiende eeuw tot groote ontwikkeling van landbouw, handel en scheepvaart¹⁾. In 1385 komt met Jan I een nieuw vorstenhuis aan het bewind. Onder zijn regeering worden de grondslagen voor het portueesche wereldrijk gelegd. In de halve eeuw van zijn regeering maakte hij zijn rijk tot een streng gecentraliseerde en welvarende monarchie²⁾. Ook bloeide de godsdienstijver opnieuw op en zocht zich te uiten in een hernieuwde strijd tegen de mooren; het was echter niet raadzaam deze strijd in zuid-Spanje te voeren, aangezien dit tot achterdocht, zoo niet tot vijandige handelingen van de zijde van Castilië aanleiding had kunnen geven. Op aandringen van zijn zoons gaat Jan I dan over tot de verovering van Ceuta. Ceuta was de voornaamste haven van Marokko en tevens een basis voor de zeeroovers van Barbarye en een zeer belangrijk steunpunt voor de mooren in Spanje. In het bezit van Portugal, zoo dacht Jan I, zou Ceuta de schrik worden der Mohammedanen, een bolwerk van het Christendom in Afrika en mede een borg zijn voor hem, dat zijn opvolgers steeds nieuwe gebieden voor de ware godsdienst zouden veroveren, wat een oefenschool zou zijn voor de strijdlustige adel van Portugal³⁾. Om het doel van deze kruistocht geheim te houden, wendde Portugal voor dat de uitrusting van de expeditie geschiedde om de Nederlanders te straffen voor hun zeerooverijen ten nadeele van de Portugeezen. In 1415 koos de vloot zee en werd Ceuta veroverd. De infante Henrique, bekend onder de naam van Hendrik de Zeevaarder, vatte tengevolge van deze tocht een groote be-

¹⁾ Zie Schäfer I, pp. 1—47. ²⁾ Beazly, pp. 133, 134. ³⁾ Schäfer II, p. 286 schrijft: „Seine Absicht bei dieser Unternehmung sei gewesen“, äusserte der König, als von der fernern Behauptung Ceutas die Rede war“, Gott zu dienen, die der Christenheit so feindselige Stadt der Kirche Gottes, der sie einst angehört habe, wiederzugeben“.

langstelling op voor Afrika¹⁾ en organiseerde in de loop der tijden vele reizen naar dit werelddeel.

Azarura²⁾ geeft als zijn meening te kennen, dat het doel van Hendrik met deze tochten vijfledig was: ten eerste zijn verlangen het land bezuiden kaap Bojador te kennen, te bevredigen; ten tweede wenschte hij met de eventueel ten zuiden van die kaap te ontdekken Christenvolken handelsverkeer te openen; ten derde dacht hij de mooren aan die kant van Afrika zeer sterk en wenschte die sterkte te onderzoeken; ten vierde had hij bij zijn gevechten met de mooren nooit een Christenvorst uit het onbekende Afrika aan zijn zijde gevonden, reden waarom hij wilde onderzoeken of er dergelijke vorsten waren; tot slot zijn groot verlangen naar de uitbreiding van het Christendom en naar de redding van de volken, die getroffen waren door de toorn van God.

Het eerste punt is zeer belangrijk: niemand had het ooit aangedurfd kaap Bojador te passeeren; ook de pauselijke bul van 1455 spreekt over die zuidelijke streken als van „ons onbekende streken”³⁾. Pas in 1434 werd na herhaald aandringen de kaap door Gil Eannes omzeild. De bovengenoemde punten twee en vier duiden op het veel verbreidde geloof aan het rijk van de aartspriester Johannes. De hierna te bespreken bul van 1455 zegt in dit verband dat de infante de zee zoover naar het oosten en zuiden tracht te bevaren „tot hij de Indiërs, waarvan men zegt dat zij Christus aanbidden” heeft bereikt. Het is nog steeds een omstreden kwestie of prins Hendrik deze Indiërs dacht te wonen zuid van Egypte, in het huidige Abessinië of op het vasteland van Azië, waar ook de specerijen vandaan kwamen. Het derde punt: het onderzoeken der macht van de Mohammedanen in het zuidelijk Afrika wordt gedragen door de kruistocht-idee; de bul zinspeelt hierop zeggende dat de infante de Christen-Indiërs zoekt om

¹⁾ Vgl. Evans, p. 10. ²⁾ Aangehaald bij Beazly, p. 158.

³⁾ Men meende daar land en zee bevolkt met uitzonderlijke wezens, waaronder de mensch niet zou kunnen leven. De zeelieden spraken over 'de zee der duisternis'. Hanotaux, p. XXX, meent dat in het begin van de veertiende eeuw zeelieden uit Dieppe al nederzettingen hadden op de Goudkust en de Ivoorkust; idem Zimmerman IV, p. 1; vgl. Supan, p. 12. Lannoy, p. 37 schrijft dat de zeelieden van kaap Não plachten te zeggen: „Quem passar o Cabo de Não, ou tornara, ou nao”, wat Schäfer II, p. 297 vertaalt door „Wer Cabo de Não umfährt, weisz nicht ob er je wiederkehrt”.

hun hulp te vragen in de strijd tegen de vijanden van het geloof. Het vijfde punt, de missionering, achtte de prins wel het belangrijkste. In al zijn bezigheden komt dit naar voren: in de instructies aan zijn kapiteins, in zijn wensch tot bekeering der gevangenen als middel tot christianisering en civilisering der inheemsche stammen¹⁾.

De portugeesche schepen, steeds verder naar het zuiden zeilend, hadden weinig last van mededingers, die de infante het recht, dat hij in zijn kwaliteit van ontdekker had: het exploiteeren van die streken, betwistten, totdat de koning van Castilië in 1454 zeer beslist aanspraak maakte op het recht tot verovering van de landen van Afrika en Guinea, inclusief de handel, op titel van bezit door zijn voorvaderen, de visigothische koningen²⁾. Voordat hij iets bereikt had trof de dood hem en zijn opvolger Hendrik IV voelde er niets voor om deze aanspraken te laten gelden. Toch wendde de koning van Portugal, Alfonsus V, bijgenaamd de Afrikaan, zich om zijn rechten veiliger te stellen tot de Paus en vroeg om erkenning dier rechten, tengevolge waarvan de bul *Romanus Pontifex* werd uitgevaardigd.

De bul *Romanus Pontifex* van Nicolaas V, 8 Januari 1455³⁾.

„De Paus van Rome, opvolger van de sleuteldrager van het hemelsch koninkrijk en stedehouder van Jezus Christus, met vaderlijke aandacht de verschillende streken der wereld en de eigenaardigheden van de volken daar wonende beschouwende, en de heiligmaking van allen zoekende en wenschende, heilzaam beveelt en beschikt, na zorgvuldige overweging, over die dingen, die hij aangenaam weet aan de Goddelijke Majesteit en waardoor hij de hem door God toevertrouwde schapen in een goddelijke schaapsstal zou kunnen brengen en voor hen verkrijgen de belooning der eeuwige gelukzaligheid en de vergiffenis voor hun zielen”⁴⁾. Zoo is het gewenscht — om

¹⁾ Beazly, p. 207. ²⁾ Davenport (A), p. 10.

³⁾ Wij hebben bij de vertaling een veelvuldig gebruik gemaakt van de engelsche vertaling; de latijnsche tekst en de engelsche vertaling zijn te vinden bij Davenport (A.), pp. 13 e.v. De inhoud van deze bul en van de volgende bullen wordt in dit werk voor belangrijke deelen nagenoeg letterlijk weergegeven, voor minder belangrijke deelen meer vrij en verkort.

⁴⁾ Vgl. deze doelstelling met die uit de jongere pauselijke geschriften over de missie

ter aanmoediging in hun heilzaam en prijzenswaardig werk — gunsten te verleenen aan die katholieke vorsten, die, zooals wij uit de klaarblijkelijkheid der feiten weten, als voorvechters van het christelijk geloof, „niet alleen de wilde excessen der Saracenen en der andere ongeloovigen, die vijanden zijn van het Christendom, bedwingen, maar hen en hun koninkrijken en woonplaatsen, hoewel gelegen in de verst verwijderde, ons onbekende streken, ook overwinnen — ter verdediging en uitbreiding van het geloof— en onderwerpen aan hun eigen tijdelijke macht, moeite noch kosten sparende.”

Zoo is ook de handelwijze van Hendrik, de infante van Portugal, in Afrika, die gedreven door het verlangen de vijanden van God tot het ware geloof te brengen, groote offers aan menschen en geld heeft gebracht en zelfs eenzame eilanden in de oceaan met orthodoxe Christenen heeft bevolkt en daar kerken doen bouwen; zeer veel inwoners hebben reeds het geloof omhelsd.

„Bovendien — toen de infante er kennis van kreeg dat het nooit, althans niet in menschenheugenis, gewoonte was geweest naar de zuidelijke en oostelijke kusten van de oceaan te zeilen en dat die aan ons westerlingen zoo onbekend waren, dat we geen zekere kennis hadden van de volken in die deelen — geloofde hij het best zijn plicht tegenover God te vervullen in deze zaak, als hij door zijn pogingen en ijver die zee bevaarbaar kon maken tot hij de Indiërs, waarvan men zegt dat zij Christus aanbidden, heeft bereikt om hen aan te sporen de Christenen te helpen in hun strijd tegen de vijanden van het geloof”; maar ook om heidenen, die niet geïnfecteerd zijn door de islam, te onderwerpen en tot het Christendom te brengen.

Ten gevolge hiervan hebben zijn lieden veel havens, eilanden

bv. het apostolisch schrijven „Maximum illud” (1919) en de encycliek „Rerum Ecclesiae” (1926), uitg. Xaveriana, Maastricht. De bul vervolgt dan: „— que eo certius auctore Domino provenire credimus, si condignis favoribus et specialibus gratiis eos Catholicos prosequamur reges et principes, quos, veluti Christiane fidei athletas et intrepidus pugiles, non modo Saracenorum ceterorumque infidelium Christiani nominis inimicorum feritatem reprimere, sed etiam ipsos eorumque regna ac loca, etiam in longissimis nobisque incognitis partibus consistentia, pro defensione et augmento fidei hujusmodi debellare, suoque temporali dominio subdere, nullis parcendo laboribus et expensis facti evidentia cognoscimus, ut reges et principes ipsi, sublatis quibusvis dispendiis, ad tam saluberrimum tamque laudabile prosequendum opus peramplius animentur”.

en zeeën in bezit genomen; ook kwamen zij bij Guinea en na verschillende eilanden en havens en de aangrenzende zee in bezit te hebben genomen, bereikten zij ten slotte een rivier, die verondersteld wordt de Nijl¹⁾ te zijn en in naam van de koning van Portugal werd in die streken verschillende jaren oorlog gevoerd en vele eilanden onderworpen, die nu nog in vreedzaam bezit zijn evenals de aangrenzende zeeën. Van die tijd af zijn vele inwoners van Guinea en andere negers, die of met geweld zijn gegrepen of door middel van ruilhandel met niet verboden goederen zijn verkregen of door andere wettige koopcontracten, naar Portugal gezonden. Een groot aantal van dezen is bekeerd tot het katholieke geloof en we hopen dat als met behulp van de goddelijke genade, zoo wordt voortgegaan deze volken zullen worden bekeerd of dat tenminste vele zielen voor Christus zullen worden gewonnen.

Wij hebben nu gehoord dat de koning en de infante — uit vrees dat vreemdelingen zich de vruchten en de eer van dat werk zullen toeëigenen of dat werk zullen hinderen door, uit winstbejag of kwaadwilligheid, ijzer, wapenen, hout of andere verboden goederen naar die streken te voeren of hun (de barbaren) de zeevaart te leeren, waardoor zij krachtiger vijanden worden en ten gevolge waarvan de geheele onderneming zou kunnen mislukken, hetgeen een beleediging van God zou zijn en zou strekken tot verwijt aan de geheele Christenheid — om zich hun rechten en bezittingen te verzekeren, een ieder hebben verboden in die streken te komen, te handelen of te visschen, tenzij met machtiging — en onder voldoening aan andere gestelde voorwaarden — der bovengenoemde koning en infante.

Wij, al het voorgaande beschouwende, *overwegende*, dat het zich niet houden aan dit verbod van koning en infante waarschijnlijk aanleiding geeft tot twisten, oorlogen en schandalen, hetgeen een beleediging van God en een gevaar voor de zielen is,

¹⁾ Men dacht dat er een noordelijke Nijl, die van Egypte, en een westelijke Nijl, die van de negers, was, die een gemeenschappelijke bron hadden in de „Mountains of the Moon, the city of Melli, where dwelt Prester John”; Beazly, pp. 109, 220. De hier bedoelde rivier is de Senegal, die in 1445 door Diniz Diaz werd bereikt.

„overwegende, dat wij reeds vroeger, onder andere dingen, aan koning Alfonsus in een bul de vrije en volledige bevoegdheid gaven om Saracenen, heidenen en andere vijanden van Christus; hun rijken, hertogdommen, heerlijkheden, gebieden, bezittingen, en alle roerende en onroerende goederen gehouden en bezeten door hen, binnen te vallen, te veroveren, te bedwingen, buit te maken en te onderjucken en hunne personen in duurzame slavernij te brengen en zich en zijn opvolgers hun rijken, hertogdommen enz. toe te voegen en toe te eigenen en ten gebruike en ten nutte van hem en zijn opvolgers te bezigen, zoodat koning Alfonsus of de infante namens hem, die eilanden, gebieden, havens en zeeën rechtmatig heeft verkregen en in bezit genomen en nog bezit en dat zij rechtens genoemde koning Alfonsus en zijn opvolgers toebehooren,”

opdat nu koning Alfonsus enz. in staat zal zijn dit vrome en edele werk — dat wij, gezien de redding van zielen, de uitbreiding van het geloof en de omverwerping van de vijanden des geloofs, beschouwen als een werk dat de eer van God, het geloof in Hem en de Kerk betreft — met nog meer ijver voort te zetten en zich daarbij gesteund zal vinden door ons en de Apostolische Stoel,

„bepalen en verklaren, motu proprio, na rijp beraad en volledige kennis van zaken, krachtens apostolisch gezag en in de volheid van de apostolische macht, dat bovengenoemde bul van kracht wordt met betrekking tot Ceuta en de bovengenoemde en alle reeds verkregen gebieden — zelfs, indien die verkregen zijn vóór de datum van uitvaardiging der stukken betreffende die bevoegdheid — en tot de nog van de ongelovigen of heidenen te verkrijgen gebieden, zeeën” enz. in die streken en in de aangrenzende of meer verwijderde streken.

„Alle bedoelde verkregen gebieden of te verkrijgen gebieden na hun verkrijging, behooren rechtens aan bovengenoemde koning en aan zijn opvolgers, terwijl het recht van verovering, dat hierbij verklaard wordt zich uit te strekken van de kapen Bojador en Não tot heel Guinea en verder naar het zuiden¹⁾)

¹⁾ „ultra versus illam meridionalem plagam”.

rechtens bij uitsluiting toekwam en toekomt aan koning Alfonsus, zijn opvolgers en de infante."

Voorts verklaren wij dat koning Alfonsus enz. in en betreffende die gebieden, vrij en wettig, mocht en mag maken, verboden, wetten en verordeningen ook strafwetten, tribuut opleggen en beschikken en bevelen betreffende die gebieden als betreffende zijn eigen eigendom en zijn andere gebieden.

„Teneinde een meer afdoend recht en zekerheid te verleenen, geven, schenken en eigenen wij toe aan koning Alfonsus en zijn opvolgers en aan de infante, de provincies, eilanden, havens, plaatsen en zeeën, hoe dan ook geheeten of hoeveel het er ook zijn, die reeds zijn verkregen en die nog verkregen zullen worden, benevens het recht tot verovering van de kapen Bojador en Não, bovengenoemd, af."

Bovendien aangezien het op vele wijzen geschikt is voor het vervolmaken van een dergelijk werk staan we ook aan koning Alfonsus enz. toe, alsmede aan de personen wien zij dit werk toevertrouwen, om goederen en levensmiddelen te koopen of te verkoopen van of aan Saracenen en ongeloovigen in genoemde streken; ook mogen zij contracten aangaan, zaken doen, koopen en verhandelen en koopwaar sturen naar de woonplaatsen van die Saracenen en ongeloovigen en daar verkoopen, echter geen ijzerwaren, hout voor oorlogsdoeleinden, touwwerk, schepen of eenig wapentuig. Voorts mogen koning Alfonsus enz. in die streken kerken en kloosters bouwen; geestelijken sturen, enz.

Vervolgens bidden wij God en vermanen wij alle Christenen, bij het bloed van onze Heer Jezus Christus, wien het zooals gezegd is aangaat, en drukken hen als zij vergeving van hun zonden wenschen, op het hart en verbieden hen bij dit eeuwig verbod, handel te drijven in de verboden goederen, krachtens wie ze dit ook zouden doen. Eveneens verbieden wij iedere handel in geoorloofde goederen met die streken zonder speciaal verlot van koning Alfonsus en is ook iedere daad, waardoor deze in het rustig genot van zijn verkrijgingen en bezittingen of in het vervolgen van zijn veroveringen wordt gestoord, verboden.

Wij bepalen dat degene die deze bevelen niet opvolgt, niet alleen de wettelijke straffen, die staan op handel in verboden goederen met Saracenen belooft, maar ook zal zijn geëxcommuniceerd (met interdict belegd) en daarvan niet zal worden ontslagen zonder genoegdoening te hebben gegeven aan koning Alfonsus. Zoo dikwijls koning Alfonsus dit verlangt zullen de bisschoppen van Lissabon, Silves en Ceuta, of twee of een van hen op zondagen en feestdagen in de kerken doen verklaren, dat die personen waarvan bewezen is dat zij de straf van excommunicatie (interdict) hebben beloopen, zijn geëxcommuniceerd. Als iemand, wie dan ook, willens of onwillens zal trachten iets te doen, wat met onze bevelen in tegenspraak is, dan is die handeling van nul en geener waarde. Binnen twee maanden na de aanplakking van dit schrijven of van een geauthoriseerd afschrift aan de deuren van de kerk van Lissabon zijn de bevelen en straffen hierin vervat bindend voor een ieder. (Volgt het gebruikelijke slot.)

De Paus omschrijft in deze bul zeer duidelijk het *tweeledig doel* dat hij zich bij de uitvaardiging ervan voor oogen stelde: de verdediging en de uitbreiding van het geloof, een werk dat zooals hij zegt reeds ijverig wordt nagestreefd door de koning en infante van Portugal.

Dezelfde doeleinden had deze Paus ook gesteld in een bul van 1452¹⁾, zeggende dat de christenen „zowel met moed als

¹⁾ Volledige tekst van deze bul (Dum Diversas, 18 Juni 1452) bij Jordão, L. M., Bullarium Patronatus Portugalliae Regum (1868). Het hier opgenomen gedeelte ook bij Davenport (A), p. 17, noot 37; „— Nos igitur considerantes, quod contra Catholicam fidem insurgentibus, Christianamque religionem extinguere molientibus, ea virtute, et alia constantia a Christi fidelibus est resistendum, ut fideles ipsi fidei ardore succensi virtutibusque pro posse succincti detestandum illorum propositum, non solum obice intentionis contraire impediunt, si ex oppositione roboris iniquos conatus prohibeant, et Deo, cui militant, ipsis assistente, perfidorum substernant molimenta, nosque divino amore communiti, Christianorum charitate invitati, officii-que pastoralis astricti debito, ea, quae fidei, pro qua Christus Deus noster sanguinem effudit, integritatem, augmentumque respiciunt nobis fidelium animis vigorem, tuamque Regiam Magestatem in hujusmodi sanctissimo proposito confovere merito cupientes, tibi Sarracenos, et paganos, aliosque infideles, et Christi inimicos quoscunque et ubicunque constitutos regna, ducatus, comitatus, principatus aliaque dominia, terras, loca, villas, castra, et quaecunque alia possessiones, bona mobilia et immobilia in quibuscunque rebus consistentia, et quocunque nomine censeantur, per eosdem Sarracenos, paganos, infideles, et Christi inimicos detenta, et possessa, etiam cujuscunque seu quorumcunque regis, seu principis, aut regum, vel principum regna, ducatus, comitatus, principatus, aliaque dominia, terrae, loca, villae, castra, possessiones, et bona hujusmodi fuerint, invadendi, conquerendi, expugnandi, et subjugandi, illorum-

met volharding de tegen het geloof opstandigen, die beramen de christelijke godsdienst uit te roeien, moeten wederstaan" en niet alleen met geestelijke middelen hun verfoeilijk voor-nemen moeten tegengaan, maar ook „hun ongerechte pogin-gen door het tegenoverstellen van geweld (moeten) afweren om zoo, met de bijstand Gods, voor Wien wij strijden, de hinderlagen dier trouweloozen te ondervangen". Tot zoover het element van de verdediging van het geloof; wat de uit-breiding van het geloof betreft vervolgt deze bul:

„en begeerende, versterkt door de heilige liefde, aangespoord door christelijke chariteit en verplicht door wat wij ons her-derlijk ambt schuldig zijn: al wat de integriteit en de uitbrei-ding van het geloof, waarvoor Christus onze God zijn bloed vergoten heeft, aanbelangt te bevorderen en Uw koninklijke Majesteit (Alfonsus V) in dit zijn allerheiligst voornemen naar billijkheid te begunstigen, schenken U, enz.", en dan volgen de gunsten, die door de bul van '55 worden aangeroerd.

In 1456 wijst Paus Calixtus III in de bul *Inter Caetera*¹⁾ hetzelfde doel aan, als hij zijn verlangen uitspreekt „dat in alle gebieden en vooral in diegenen, die grenzen aan de gebie-den der Saracenen, de godsdienst moge bloeien tot lof en eer van de almachtige God en tot verheffing van het christelijk geloof en voortdurend in bloei moge toenemen," en dan be-vestigt hij de bul van 1455 en wijst voorts de Orde van Jezus Christus aan als de drager van de kerkelijke jurisdictie in de gebieden van de kapen Bojador en Não af, in heel Guinea en voorbij de zuidkust „usque ad Indos".

Staat het doel van de Pausen dus wel vast, dan moet daar-naast worden opgemerkt dat de koningen van Portugal ook bij voortduring dit doel hadden nagestreefd en dit zelfs als hun eerste plicht beschouwden. Nicolaas V, evenals zijn voor-gangers dit erkennende, zocht de toenmalige koning en in-fante op alle mogelijke wijzen terzijde te staan en vond in het

que personas in perpetuam servitutem redigendi, regna quoque, ducatus, comitatus, principatus, aliaque dominia, possessiones, et bona hujusmodi, tibi et successoribus tuis Regibus Portugalliae, perpetuo applicandi, et appropriandi, ac in tuos, et eorundem successorum usus et utilitates convertendi plenam et liberam, auctoritate apostolica, tenore praesentium concedimus facultatem —".

¹⁾ Latijnsche tekst en Engelsche vertaling bij Davenport (A), pp. 28 e.v.

verzoek van Alfonsus een gereede aanleiding om zijn macht zoodanig aan te wenden dat de bereiking van dit, hun beider, doel het best verzekerd zou zijn. Daar de bewoordingen van de bul wel aanleiding zouden kunnen geven tot verkeerde conclusies moeten we voorop stellen dat de bul een gevolg is van, althans volgt op plannen, tot stand gekomen en soms al geheel of ten deele uitgevoerd zonder medewerking of sanctioneering door de Paus. Om het karakter van de verleende gunsten te kennen is het noodzakelijk dezen te bezien in het licht van die volgorde.

De Paus overweegt alvorens tot besluiten te komen twee dingen; beginnen we met de *tweede overweging* (betreffende het recht tot onderwerping enz.) en gaan we daarvan de geschiedenis na, dan blijkt dat in 1443 Paus Eugenius IV in de bul *Rex Regum* zich neutraal had gehouden in het geschil dat bestond tusschen Portugal en Castilië over hun rechten in Afrika en dat in 1452 Paus Nikolaas V de koning van Portugal had gegeven: „het volle en vrije recht, om Saracenen, heidenen en andere ongelooovigen, en de overige vijanden van Christus, welke ook; en de rijken, hertogdommen, graafschappen, heerlijkheden en andere gebieden, landen, plaatsen, steden, sterkten, waar ook gelegen, en welke daarin voorkomende bezittingen, roerende en onroerende goederen, hoe ook genaamd, die gehouden of bezeten worden door voornoemde Saracenen (enz.) en de rijken (enz.) en goederen van hun vorst of vorsten, in te vallen, te veroveren, te bedwingen, te onderjukkan, hunne personen in duurzame slavernij te brengen, en hun rijken voor eeuwig U en Uw opvolgers als koningen van Portugal toe te voegen en toe te eigenen, en ten gebruike en ten nutte van U en Uw opvolgers te bezigen”¹⁾.

Deze phrase wordt in de tweede overweging nagenoeg woordelijk herhaald en aangevoerd als grond voor het rechtmatig in bezit hebben door Alfonsus van die eilanden, gebieden, havens en zeeën. Had de bul *Rex Regum* een algemeene en onbepaalde macht gegeven tot verovering, in 1455 geeft de Paus een omschrijving door het gebied van toepas-

¹⁾ Davenport (A), p. 17, alleen lat. tekst.

sing aan te wijzen nl. „Ceuta en de bovengenoemde en alle andere reeds verkregen gebieden — zelfs indien die verkregen zijn voor de datum van de bedoelde bullen betreffende die bevoegdheid — en de nog van de ongeloovigen of heidenen te verkrijgen gebieden, zeeën enz. in die streken of in de aangrenzende of meer verwijderde streken”. Al deze reeds verkregen of nog te verkrijgen gebieden, *na hun verkrijging*, behooren rechtens aan koning Alfonsus, terwijl het recht van verovering van de kapen Bojador en Não af verder zuidwaartsch rechtens bij uitsluiting aan die koning toekomt.

Hoewel gegoten in de vorm van schenking¹⁾ van rechten, beteekent bovenstaande alleen een erkenning en bevestiging van rechten, waar Portugal aanspraak op maakt en een zijdelingsche niet-erkenning van de door de koning van Castilië aangevoerde rechten op Guinea enz., die zouden berusten op een voormalig bezit daarvan door de visigothische koningen²⁾. Het ‘erkenningskarakter’ blijkt ook uit de omstandigheid dat in de bullen zelf de Paus uitgaat van een feitelijke toestand, die geschapen is door de vorsten van Portugal op eigen gezag en uit eigen machtsvolkomenheid. Dat de erkenning afkomt gebeurt alleen op verzoek van dat land, dat zijn rechten veilig wilde stellen tegenover aanspraken van derden i.c. Castilië en daarom, gezien zijn groot gezag, de Paus te hulp riep. Nicolaas zegt Portugal dan ook niet het bezit toe van nog niet ontdekte en veroverde gebieden, maar bevestigt alleen het uitsluitend veroveringsrecht in die streken en verklaart die gebieden bezit te zijn van Portugal nadat ze ontdekt en verkregen zijn, hetgeen Portugal doet uit eigen macht.

Deze verkrijging is in de meeste gevallen gevolg van een gevoerde oorlog en wel een oorlog om een godsdienstig motief, hetgeen werd beschouwd als een rechtvaardige titel tot oorlog. Dit blijkt o.a. uit het antwoord van Paus Eugenius IV op de vraag, die Eduard in 1436 aan hem richtte, nl. of het goed was met de ongeloovigen oorlog te voeren en voor dat

¹⁾ Hierop komen wij later terug, p. 65.

²⁾ Dit is zeer waarschijnlijk de eerste keer dat de Paus stelling neemt in het geschil tusschen Port. en Cast., betr. hun rechten in bep. streken v. Afrika. Vrg. Davenport (A), p. 12, noot 23.

doel belasting te heffen van het volk: „als de bedoelde ongelooovigen in landen der Christenen zijn of christelijke kerken gebruiken als mohammedaansche moskeeën of als ze invallen doen in gebieden der Christenen en dan weer teruggaan naar hun eigen land of als ze deze dingen niet doen, maar afgoden-dienaars zijn of tegen de natuur zondigen dan is het goed hun de oorlog aan te doen. Maar dit moet dan met voorzichtigheid gebeuren opdat de Christenen geen verliezen zullen lijden. Het is goed het Christenvolk belasting op te leggen voor een dergelijke oorlog als deze noodzakelijk is voor de verdediging van het koninkrijk. Als de oorlog wordt gevoerd alleen om nieuw gebied te veroveren op de heidenen, dan moet de koning het zelf betalen.”

Dit laatste schijnt ook de meening van Jan I te zijn geweest ten tijde van de verovering van Ceuta¹⁾.

Dat men deze titel tot oorlog rechtvaardig achtte blijkt ook uit het feit, dat toen in 1441 de eerste gevangenen van bezuiden kaap Bojador in Portugal aankwamen, prins Hendrik het noodzakelijk achtte de strijd tegen de ongelooovigen uit die streken aan te binden en daarom de geestelijke steun van de Vader der Christenheid verzocht voor hen, die in die strijd mochten omkomen. Paus Eugenius IV gaf daarom in 1442 een bul, waarin o.a. stond:²⁾

„Daar ons nu is bekend gemaakt door onze beminde zoon Hendrik, Hertog van Viseu, Meester der Orde van Christus, dat, vast vertrouwende op de hulp van God, de Ridders en Broeders van de genoemde Orde van Christus, onder de banier van die Orde en met God's genade, oorlog hebben gevoerd tegen de Mooren en andere vijanden van het geloof, teneinde de genoemde Mooren en andere vijanden van Christus in die landen die zij hebben verwoest te verstrooien en het Katholiek geloof te verbreiden, en

opdat zij zich met nog grooter ijver aan die oorlog zullen wijden, geven wij aan ieder en aan allen, die bedoelde oorlog voeren, krachtens Apostolisch gezag en middels deze brieven,

¹⁾ Schäfer II, pp. 261, 338; Beazly, p. 181.

²⁾ Azarura, aangehaald bij Beazly, pp. 200, 201.

volledige vergiffenis van al die zonden, die zij mondeling hebben beleden.”

Van deze tijd af zijn veel slaven uit die streken naar Portugal gebracht, hetgeen door niemand werd tegengegaan, aangezien men het een onbetwistbaar recht achtte van de Christenen om heidenen tot slaaf te maken, terwijl Hendrik het bovendien een middel vond om de zielen van die zwarten te redden¹⁾. De toekenning in de bul *Dum Diversas* van 1452 aan de koning van Portugal van het recht om slaven te maken is dus geen toekenning in eigenlijke zin, maar een erkenning van een recht, dat in het algemeen genomen niet werd betwist²⁾.

Ook het recht om wetten te geven en belastingen op te leggen in de veroverde gebieden is niet ontvangen van de Paus; het ligt immers voor de hand, dat als Portugal het recht heeft gebieden te veroveren, het toch eveneens het recht heeft die gebieden te besturen en de daarvoor noodige regelingen te treffen. Hiermede achten wij de tweede overweging voldoende bekeken.

In de *eerste overweging* uit de Paus zijn vrees, dat het zich niet houden aan het verbod van de koning van Portugal dat anderen van alle verkeer met die streken uitsluit, aanleiding kan geven tot twisten, waardoor het gestelde doel, de uitbreiding van het geloof, tot groote belediging van God en gevaar voor de zielen, zou worden benadeeld. Reden waarom hij dit verbod van kracht verklaart en tevens verbindend voor een ieder, dus ook voor niet-Portugeezen; mede is de Paus tot deze verklaring gekomen door het feit dat Portugal groote offers in deze aangelegenheid heeft gebracht en daar dus ook de vruchten van behoort te plukken.

Deze overweging en dit besluit worden gedragen door het charter, dat de infante Peter, die van 1438 tot 1447 regent van Portugal was, in 1442 aan zijn broer Hendrik gaf en waarin hij o.a. op grond van het feit dat de laatste alle ontdekkingen

¹⁾ Beazly, pp. 204, 217.

²⁾ Pijper, p. 692, deelt mede dat nog in 1376 Gregorius IX de Florentijnen excommuniceerde en beval hen te plunderen, gevangen te nemen en tot slaaf te maken. De onmiddellijke voorganger van Nikolaas daarentegen was weer een tegenstander van slavernij, niet principieel, maar omdat hij vreesde dat ongeloofigen uit vrees voor slavernij van de bekeering zouden worden afgehouden.

leidde en bekostigde, een ieder verbood naar die streken te gaan zonder verlof van prins Hendrik¹⁾). De bepalingen in dit charter hadden als basis een recht dat overal werd erkend: het recht van de ontdekker gezag te oefenen over de gebieden en zeeën, die hij ontdekt heeft. Waar de koning van Castilië, zooals boven reeds gezegd deze rechten van Portugal op bepaalde streken niet erkende, maalde hij dus heelemaal niet om dit charter, dat daar een uitvloeisel van was, reden onder meer, waarom Portugal zich tot de Paus wendde met het juist besproken resultaat.

Keeren wij terug naar het iberisch schiereiland, dan blijken daar de verhoudingen steeds slechter te worden. Hendrik IV, koning van Castilië, was in 1455 gehuwd met een zuster van Alfonsus V van Portugal en uit dit huwelijk was in 1462 een dochter, Juana, voortgekomen, die dadelijk na haar geboorte als troonopvolgster was gehuldigd. Hendrik IV had een halfzuster en halfbroer, Isabella en Alfonsus, beide kinderen uit het tweede huwelijk van Jan II van Castilië met Isabella van Portugal; Alfonsus stierf in 1468. Op aandringen van vele edelen erkende de zwakke Hendrik Isabella als zijn opvolgster onder voorwaarde dat zij niet zonder zijn toestemming zou trouwen (1468), hetgeen ze in 1469 toch deed. Toen wenschte Hendrik zijn dochter weer als opvolgster en zocht daartoe steun bij de koning van Portugal. In 1474 sterft Hendrik en er ontbrandt een successieoorlog met aan de eene zijde Juana, gesteund door Alfonsus V, die in 1475 met haar in het huwelijk treedt, en aan de andere zijde Isabella en haar echtgenoot Ferdinand van Aragon. Aanvankelijk verliep de strijd zeer gunstig voor Juana; na de slagen bij Zamora en Toro keeren de kansen, zoodat Alfonsus zelfs afstand wilde doen van de troon van Portugal ten gunste van zijn zoon Jan II. In beide landen was ten gevolge van de oorlog de nood hoog gestegen, zoodat het verlangen naar vrede steeds sterker werd.

In Maart 1479 vinden de voorloopige vredesonderhandelingen plaats te Alcantara tusschen Isabella en de infantin

¹⁾ Azarura, aangehaald bij Beazly, p. 201.

Brites van Portugal, haar tante. 4 September komt het vredesverdrag tot stand in Alcaçovas; ten gevolge van het deel dat over de dynastieke betrekkingen handelt wordt Juana de dupe van deze oorlog en verdwijnt in een klooster. Voor het overige wordt de vrede, die in 1432 tusschen Portugal en Spanje gesloten was, hernieuwd; de elkaar ontnomen gebieden worden teruggegeven, de verliezen in personen en goederen worden geacht elkaar te hebben opgeheven, voorts zal het handelsverkeer vrij zijn tusschen beide partijen, terwijl ook ten aanzien van strafrecht en burgerlijk recht een regeling wordt getroffen voor daden door onderdanen van de een in het gebied van de ander gesteld.

De twisten betreffende de overzeesche gebieden worden opgelost door een regeling, die in 1481 door de Paus wordt aangehaald en bevestigd¹⁾.

Castilië had, ook na 1455, steeds zijn aanspraken doen gelden op bepaalde streken in Afrika en zag in de oorlog met Portugal zijn handel met Guinea plotseling opbloeien.

Ook de Canarische eilanden waren het tooneel geworden van de strijd tusschen beide machten. De 'Insulae Fortunatae' waren in 1270 ontdekt door Lancelot Malocello en in 1344 door Paus Clemens VI als een leen van de Heilige Stoel geschonken aan Don Luis de la Cerda, de achterkleinzoon van Alfonsus de geleerde van Castilië en van Lodewijk de heilige²⁾. Portugal, dat in 1341 z'n bescherming had verleend aan een expeditie naar die eilanden protesteert tegen deze geste van de Paus op grond van in bezitname door Portugal. De Paus daarentegen beweert zijn rechten op die eilanden te hebben gekregen van koningin Johanna van Napels³⁾. Hoe dit ook zij, voorloopig gebeurt er ten aanzien van de Canarische eilanden nagenoeg niets, totdat in 1402 Jean de Béthencourt er heen gaat en talrijke gunsten van de koning van Castilië voor zich weet te verkrijgen: een bepaald aandeel in de handel, het recht van muntslaan, benevens het recht een ieder van die eilanden te weren; veertig jaar later kreeg

¹⁾ Schäfer II, pp. 306, 526—587; een gedeelte van dit verdrag bij Davenport (A), pp. 36 e.v. ²⁾ Pastor I, p. 74; Lannoy, pp. 272—275.

³⁾ Hieruit kan blijken, dat ook deze Paus zich niet als heer der wereld beschouwde.

Hendrik de zeevaarder eenzelfde recht voor Guinea en omgeving. In de dertiger jaren vroeg Hendrik aan de koning van Castilië hem die eilanden af te staan; er was hem nl. zeer veel aan gelegen ze in bezit te krijgen, gezien hun gunstige ligging voor zijn reizen naar Afrika; het wordt hem echter geweigerd (1424), waarop Hendrik aan de Paus permissie vraagt ze te mogen veroveren, waarin deze toestemt. De koning van Portugal weigert echter aan Hendrik de toestemming die noodig is voor een dergelijke expeditie.

Op het concilie van Bazel (1435) komen de eigendomsrechten van beide landen op de Canarische eilanden ter sprake zonder dat echter een uitspraak wordt gedaan; op aanraden van de Paus geeft de koning van Portugal voorloopig zijn pogingen om de eilanden te krijgen op¹⁾. In 1445 verkoopt een neef van de Béthencourt en tevens zijn plaatsvervanger op die eilanden, zijn rechten aan prins Hendrik, die aanstonds begint de eilanden verder te veroveren op de inheemschen. In Castilië bleef echter ook nog een eigendomstitel in omloop, die ten slotte, omstreeks 1460 werd verkocht aan een jongere broer van de koning van Portugal²⁾. Pas in 1477 bemoeide Castilië zich weer serieus met de eilanden en ontkende dat Portugal er ook maar eenig recht op zou hebben; de twisten duren voort totdat bij de vrede van Alcaçovas Portugal afstand doet van alle aanspraken, maar daarentegen andere eilanden in onbetwist bezit kreeg³⁾.

Portugal vraagt aan de Paus de erkenning en bevestiging

¹⁾ Lannoy, pp. 39, 40. ²⁾ Merriman I, pp. 144—158.

³⁾ Spaansche tekst en engelsche vertaling van het vredesverdrag ten deele bij Davenport (A), pp. 36 e.v. Wat de eilanden, die in 1479 in onbetwist bezit van Portugal kwamen betreft, het volgende: Madeira werd ontdekt door Robert Machin, die, in 1370 uit Engeland wegvlochtende met een vrouw Anne d'Arfet geheeten, door de storm hier naar toe werd gedreven. Beide stierven en de bemanning van hun schip raakte in slavernij bij de barbarische zeeroovers. Eén van hun medeslaven hoorde hun verhaal en vertelde dit toen hij in 1416 in Spanje terecht kwam. Gevolgelyk stuurde Hendrik een expeditie uit, die in 1419 opnieuw Madeira (en Porto Santo en Desierta) ontdekte, waarna vol ijver de kolonisatie ter hand werd genomen. (Beazly, pp. 110, 264; Schäfer II, pp. 298, 299; Hakluyt IV, pp. 20 e.v. deelt mee dat Macham in 1344 Madeira (Machico) bezocht). De Azoren kwamen reeds voor op de kaart van Portulano (1351) en werden herontdekt in 1427 door Diego de Sevilla en in 1431 door Cabral in bezit genomen voor Portugal, waarna met de kolonisatie werd aangevangen (Harrisse, pp. 51, 655). De kaap Verdische eilanden werden of in 1446 of in 1456 ontdekt. Schäfer II, p. 512 zegt dat Cadamosto in 1445 zijn reizen aanving en in het tweede jaar deze eilanden ontdekte; idem Cambridge Modern History I, p. 15. Beazly laat, pp. 261, 282, deze reizen in 1455 aanvangen. De eilanden waren echter nog van weinig belang.

van de koloniale paragrafen uit het vredesverdrag van Alcaçovas om zijn rechten veiliger te stellen; het antwoord is vervat in de volgende bul.

De bul *Aeterni Regis* van Sixtus IV, 21 Juni 1481¹⁾.

Sinds wij door de genade van God, waarbij koningen regeeren, geplaatst zijn op de Apostolische Stoel, zoeken wij ernstig de rust en orde, opdat de Christenen in rechtvaardigheid en vrede zullen kunnen leven onder de hoede der katholieke koningen. Datgene wat tot vrede strekt versterken wij gaarne door middel van de apostolische macht (dan volgen de bullen van 1455 en 1456).

Nadat eenige tijd oorlog was gevoerd tusschen koning Alfonsus en Ferdinand, koning van Castilië en Leon, sloten zij ten slotte vrede en stelden vredesartikelen op, waarvan een de volgende strekking had:²⁾

De koning en de koningin van Castilië, Aragon en Sicilië, noch hun opvolgers zullen op eenigerlei wijze de koning van Portugal of zijn erfgenamen hinderen in hun bezit of quasi-bezit van verkeer, gebieden en handel van Guinea en van andere eilanden, stranden, zee-kusten of landen ontdekt of nog te ontdekken of in hun bezit van Madeira, Porto Santo en Desierta of van de Azoren, de Kaap Verdische eilanden, of van andere reeds ontdekte of nog te ontdekken eilanden van de Canarische eilanden af in de richting van Guinea.

De Canarische eilanden blijven daarentegen in bezit van Castilië; ook zullen zij het geoorloofde verkeer en de handel daarheen niet hinderen en ook niet toestaan dat hun eigen onderdanen of vreemdelingen van hun havens uit er heen zullen gaan.

Bovendien beloven de koning en de koningin van Castilië en Leon zich niet te bemoeien met de verovering van het koninkrijk Fez, maar de koningen van Portugal daarin de vrije hand te laten³⁾. (De Paus wenscht de vrede en bevestigt daarom bovenstaande bullen en bovenstaand artikel en be-

¹⁾ Latijnsche tekst en engelsche vertaling bij Davenport (A), pp. 50 e.v.

²⁾ Artikel 8 van het vredesverdrag; wij geven verkort weer.

³⁾ Portugal had enkele jaren voor de vrede van Alcaçovas Arzilla en Tanger veroverd, zie Schäfer II, pp. 520, 524.

veelt de bisschoppen van Evora, Silves en Portugal (Oporto) of twee of een van hen, toe te zien dat niemand de koning van Portugal zoodanig bejegt dat het in strijd met deze bul is en mocht het gebeuren dan moeten die personen met de kerkelijke straffen en met andere wettelijke middelen in bedwang worden gehouden.)

§ 3. *De Paus en de spaansche kolonisatie.*

Columbus werd 9 maart 1493 ontvangen door de koning van Portugal en deelde deze mee dat hij, met vermindering van de havens van Guinea, uit was gevaren om landen en zeeën te ontdekken en nu was terug gekomen na een fortuinlijke vaart, waarbij hij Cipangu en Antilia had ontdekt. Jan II was hier heelemaal niet mee ingenomen, hetgeen zich laat begrijpen, wanneer we de moeite nagaan, die de Portugeezen zich reeds een zestigtal jaren getroostten om de eilanden te ontdekken die in de oceaan en de vastelanden, die aan de westkant van de oceaan heetten te liggen.

De infante Peter had in 1428 een kaart meegebracht uit Italië waarop die veronderstelde gebieden waren geteekend en in wier bestaan de zeelieden dier dagen een rotsvast geloof hadden. In 1431 werd Cabral uitgestuurd om Antilia, Het Eiland van de Zeven Steden¹⁾ en meerdere van dergelijke half-legendarische eilanden te ontdekken. In 1452 voer Diego de Teive tot op een afstand 150 mijl zuidwest van Fayal en in 1454 kreeg de hertog van Beja een patent van Alfonsus V voor de te ontdekken eilanden in de oceaan en in 1473 kreeg ook Ruy Conçalves een dergelijk patent. Fernam Tellez zag zich in 1475 de gebieden toegewezen, die hij mogelijk zou ontdekken in dezelfde breedtegraden als waarin Guinea lag inclusief Het Eiland van de Zeven Steden; in 1486 kreeg Fernam d'Ulmo een patent voor de eilanden en het vasteland dat men zich voorstelde in het westen te zullen ontdekken. Hieruit blijkt wel dat de overtuiging, dat naar het westen

¹⁾ Volgens een legende uit het begin der achtste eeuw zouden zeven portugeesche bisschoppen met vele landgenooten zich gevestigd hebben op het eiland Antilia, om te ontkomen aan de dreigende overheersching der mooren. Op het eiland aangekomen zouden zij zeven steden hebben gebouwd en hun schepen hebben verbrand om de terugkeer onmogelijk te maken; zie Nys (B), p. 478 en Cambr. Mod. Hist. I, p. 19.

gaande de oostkust van Azië bereikt wordt zeer heeft veld gewonnen: in 1487 kreeg Vasco da Gama zelfs instructies om langs die route te trachten Indië te bereiken¹⁾.

Toscanelli plaatste op zijn kaart van 1474 het rijk van de heerscher van Azië (met de bekende streken en steden als Mango, Cathay, Zaiton, Quinsay enz.) aan de westkant van de oceaan en op een afstand van ongeveer een derde der wereldomtrek van Lissabon, hetgeen voor hem ongeveer 9600 k.m. was²⁾. Het eiland Cipangu dacht men, ook Columbus, in de indische zee, voor de kust van Azië; Toscanelli plaatste Antilia ongeveer halverwege de afstand Lissabon—Cipangu. Columbus schijnt deze eilanden wel dicht bij elkaar gedacht te hebben, waar hij ze later, als door hem ontdekt, in één adem noemt³⁾. Toen Columbus in 1483 met zijn plannen aan het portugeesche hof kwam, werden die daar heelemaal niet als nieuw en oorspronkelijk beschouwd en meende men die streken ook zonder zijn hulp wel te zullen bereiken. Uit de patenten van Tellez en d'Ulmo blijkt wel dat Jan II de oceaan, althans bezuiden een bepaalde breedtegraad, als zijn domein beschouwde⁴⁾ hetgeen op zichzelf beschouwt niet bevreemdend is voor een tijd, waarin men „Au territoire et à la mer (on) applique l'idée d'un domaine”⁵⁾.

Uit de verhalen van Columbus maakte Jan II op, dat deze in zijn gebied had gevaren en ontdekkingen had gedaan, reden, waarom hij protest aantekende bij het spaansche hof en zich daarbij beriep op de voorgaande bullen en op het verdrag van 1479. Begin April zond Jan II Ruy de Sande naar dat hof met de opdracht zich te vergewissen of Columbus zou voortgaan met zijn ontdekkingen naar het zuiden en zuidwesten of dat hij deze zou beperken tot het westen. Deze gezant kwam in Barcelona aan, na het vertrek van de spaansche ambassadeur die tot taak had de koning van Portugal mededeeling te doen van de ontdekking van eilanden in de

¹⁾ HARRISSE, pp. 51, 52, 53, 655—661 geeft een uitvoerig overzicht van deze pogingen.

²⁾ Vgl. HARRISSE, pp. 379—384. ³⁾ Vgl. de meening van Ruy de Pina, aangehaald bij DAVENPORT (A), p. 19. ⁴⁾ De belangrijkste vastelanden werden aan de zuidkant van de westkust van de oceaan gedacht; om de gedachten te bepalen kan men deze breedtegraad denken, loopende over kaap Bojador. ⁵⁾ v. Vollenhoven (A), p. 34.

richting van Indië ten bate van de spaansche souvereinen¹⁾. Zoodra Ferdinand en Isabella de ontdekking van Columbus vernamen en tevens hoorden van de aanspraken, die Jan II daarop meende te hebben, richtten zij zich tot de Paus met het verzoek hun rechten te willen bevestigen, een verzoek dat eind April Rome moet hebben bereikt. Als gevolg van dit en van latere verzoeken vaardigde Alexander VI drie bullen uit.

De bul *Inter Caetera* van Alexander VI, 3 Mei 1493²⁾ — bul A.

Onder andere God welgevallige werken staan zeker wel het hoogst de versterking en uitbreiding van het katholieke geloof, de zorg voor de gezondheid der zielen en de omverwerping van de barbarendevolken en hun bekeering.

Ten koste van veel offers streeft gij dit na, getuige de herovering van Granada op de Saracenen, en daarom achten wij het onze plicht U bij dit heilig en prijzenswaardig werk te steunen:

Reeds lang waart gij van plan tot dusver nog onbekende streken te ontdekken en de inwoners daarvan tot het katholieke geloof te brengen, maar werd tot nu toe te veel bezig gehouden door de herovering van Granada. Nadat dit Koninkrijk is heroverd hebt gij Christoforus Columbus gekozen en uitgerust ten koste van veel offers en deze heeft naar het westen gaande, zooals men zegt, „versus Indos”, eilanden en vastelanden ontdekt, die nog niet door anderen waren ontdekt. Daar leven vreedzaam, zooals is gerapporteerd, zeer veel menschen, die niet gekleed zijn en geen vleesch eten; bovendien wordt vermeld dat deze menschen in een God gelooven, de Schepper in de hemel, en voldoende geschikt schijnen om het katholieke geloof aan te nemen en onderwezen te worden in goede zeden.

Reeds heeft genoemde Christoforus op een van bedoelde eilanden een fort gebouwd en Christenen achter gelaten, die tot taak hebben andere onbekende eilanden en landen op te zoeken. Ook zijn al goud, specerijen en andere kostbare zaken

¹⁾ Van der Linden, p. 13.

²⁾ Latijnsche tekst en engelsche vertaling bij Davenport (A), 58 e.v.

gevonden. Redenen waarom gij na rijp beraad hebt besloten die eilanden met hun bewoners onder Uw gezag te brengen en de inwoners tot het katholieke geloof te brengen.

Verlangend dat dit heilig en prijzenswaardig voornemen zal worden volbracht en „dat de naam van onze Zaligmaker in die streken zal doordringen, sporen wij U ernstig aan en drukken U op het hart bij het heilig doopsel dat gij hebt ontvangen en waardoor gij gebonden zijt aan onze apostolische bevelen en bij de liefdevolle ontferming van onze Heer Jezus Christus eischen wij met nadruk van U, dat Gij wanneer gij deze expeditie uit ijver voor het Katholiek geloof wilt doorzetten en organiseeren, dat gij dan die volken wilt brengen tot het ontvangen van het christelijk geloof, zooals ook Uw plicht is en laat U door geen moeilijkheden hiervan weerhouden”¹⁾).

Opdat gij met te grooter ijver een dergelijke onderneming zult beginnen, wij, motu proprio, „uit de volheid van onze apostolische macht, door het gezag van de Almachtige God ons door middel van de Zalige Petrus verleend en krachtens ons stadhouder zijn van Jezus Christus op aarde, geven, schenken en wijzen toe voor altijd, aan U en Uw opvolgers, alle de bovengenoemde landen en eilanden reeds ontdekt en nog te ontdekken, onder voorbehoud echter dat deze te geener tijd in feitelijk tijdelijk bezit zijn geweest van eenig Christen, tezamen met hun gebieden, sterkten, plaatsen en steden en met alle rechten, jurisdictie en wat daarbij behoort.

En wij investeeeren U en Uw opvolgers hiermee en maken, benoemen en vaardigen af U als heer (van die landen) met volle en vrije macht, gezag en jurisdictie van welke soort ook, zonder echter hierdoor eenig Christenvorst in zijn verkregen rechten te verkorten.”

¹⁾ „Nos igitur hujusmodi vestrum sanctum et laudabile propositum plurimum in Domino commendantes, ac cupientes ut illud ad debitum finem perducatur, et ipsum nomen Salvatoris nostri in partibus illis inducatur, hortamus vos plurimum in Domino, et per sacri lavacri susceptionem, qua mandatis apostolicis obligati estis, et viscera misericordie Domini nostri Jhesu Christi attente requirimus, ut cum expeditionem hujusmodi omnino prosequi et assumere prona mente orthodoxe fidei zelo intendatis, populos in hujusmodi insulis degentes ad Christianam professionem suscipiendam inducere velitis et debeatis, nec pericula, nec labores ullo unquam tempore vos deterreant, firma spe fiduciaque conceptis, quod Deus Omnipotens conatus vestros feliciter prosequetur”.

Bovendien bevelen wij U, hoewel wij niet twijfelen dat ge dit doen zult, God vreezende, geleerde, bekwame en ervaren mannen te zenden om bovengenoemde inwoners te onderwijzen in het katholieke geloof en op te voeden in goede zeden.

Op straffe van excommunicatie late sententiae, ipso facto te belooopen, verbieden wij ieder, wie hij ook zij en wat voor doel hij ook heeft, om zonder verlof naar die eilanden en landen te gaan, nadat zij door of namens U zijn ontdekt.

„En voorzoover sommige koningen van Portugal, insgelijk als gevolg van apostolische schenking hun gedaan, eveneens hebben ontdekt en in bezit genomen eilanden in streken bij Afrika, Guinea en de Goudmijn en elders, en hun verschillende privileges, gunsten, vrijheden, voorrechten en ontheffingen zijn geschonken door de Apostolische Stoel, geven wij U, door eenzelfde beschikking, gezag, kennis en volheid van apostolische macht, en Uw opvolgers alle en dezelfde gunsten, privileges, ontheffingen, vrijheden, bevoegdheden en voorrechten, die gij op dezelfde wijze kunt gebruiken en genieten in en door alle dingen juist alsof ze in het bijzonder aan U en Uw opvolgers waren geschonken,” terwijl wij de beteekenis van deze termen voldoende duidelijk achten, juist alsof zij woord voor woord hier waren ingevoegd.

Wij vertrouwen op God van wie alle goeds voortkomt dat, als gij met Gods hulp deze heilige en prijzenswaardige onderneming voortzet, gij met Uw moeite en pogingen binnen korte tijd een zeer gelukkig resultaat zult bereiken tot geluk en glorie van het geheele Christendom.

De bul *Eximiae Devotionis* van Alexander VI, 3 Mei 1493¹⁾
— bul B.

„De oprechtheid en hartelijke getrouwheid van Uw verheven gehechtheid aan ons en aan de Kerk van Rome waren reden voor ons U die dingen te schenken, waardoor gij te beter en makkelijker in staat werd gesteld — tot de eer van de Almachtige God en zoowel tot uitbreiding van het christelijk bestuur alswel tot de verheffing van het katholiek geloof —

¹⁾ Latijnsche tekst en engelsche vertaling bij Davenport (A), pp. 64 e.v.

Uw heilig en prijzenswaardig voornemen ten uitvoer te leggen en het reeds begonnen werk van het zoeken naar onbekende landen en eilanden, verweg, voort te zetten”.

Deze zelfde dag nog hebben we U gegeven, geschonken en toegewezen, zooals uitvoeriger blijkt uit onze brieven die voor dat doel zijn geschreven, de landen en eilanden, liggende in het westen en in de oceaan.

(volgt bijna letterlijk de toewijzing van de privileges, gunsten, enz. zooals de koningen van Portugal die hadden gekregen en zooals ze in bul A staan vermeld; slot.)

De bul *Inter Caetera* van Alexander VI, 4 Mei 1493¹⁾ — bul C.

(Deze bul is tot 'aan de zinsnede „geven, schenken en wijzen toe” nagenoeg woordelijk gelijk aan de inhoud die deze zinsnede in bul A voorafgaat; slechts enkele kleine wijzigingen zijn aangebracht, zoo wordt bv. van Columbus gezegd, dat hij een man is „voorzeker verdienstelijk en hoogelijk aanbevelenswaardig en geschikt voor een zoo groote onderneming”²⁾). Na bovenbedoelde zinsnede wordt de toewijzing van landen en eilanden nader bepaald en wel als volgt:)

„landen en eilanden, ontdekt en te ontdekken west en zuid van een lijn getrokken door de noordpool en de zuidpool en op een afstand van honderd leagues naar het westen en zuiden van een der eilanden algemeen bekend als die van de Azoren en van kaap Verde³⁾, en het doet er niet toe of deze vastelanden of eilanden gevonden zijn of zullen worden in de richting van Indië (versus Indiam) of in eenige andere richting.” Met dit voorbehoud echter dat geen dezer landen of eilanden in het feitelijk bezit was van eenig Christenvorst op Kerstmis 1492.

(volgt het bevel Godvreezende mannen te zenden en het verbod aan anderen om daarheen te gaan zonder verlof; slot.)

¹⁾ Latijnsche tekst en engelsche vertaling bij Davenport (A), pp. 72 e.v.; zie ook Davenport (B), pp. 764—767.

²⁾ Zie voorts Van der Linden, p. 8. ³⁾ Men dacht deze beide groepen te liggen op dezelfde lengte.

De bul *Dudum Siquidem* van Alexander VI, 26 September 1493¹⁾ — bul D.

Korte tijd geleden gaven wij U en Uw opvolgers alle eilanden en vastelanden, reeds ontdekt of nog te ontdekken in westelijke of zuidelijke richting, die niet in het feitelijk tijdelijk bezit waren van eenig Christenvorst. Meer nog, wij investeerden U en Uw opvolgers met enz. (zie bul A). Daar het kan gebeuren dat Uw schepen naar het westen of zuiden gaande, landen in oostelijke streken en daar eilanden en vastelanden ontdekken, die behooren tot Indië breiden wij onze bovengenoemde gift, schenking en toewijzing en de toepassing van alles wat die bullen bevatten uit tot de eilanden en vastelanden reeds ontdekt of nog te ontdekken, die liggen in de route der zeevaart naar het westen en zuiden, of ze nu liggen in westelijke streken of in de streken van het zuiden, het oosten of van Indië.

„Wij schenken U en Uw bovengenoemde erfgenamen en opvolgers de volle en vrije macht om door Uw eigen gezag, uitgeoefend door U zelf of door een ander of anderen, in vrijheid de genoemde eilanden en landen in werkelijk bezit te nemen en voor altijd te houden en ze te verdedigen tegen wie daar ook maar tegen opkomt.” Ieder ander is verkeer (enz.) op straffe van excommunicatie (enz.) verboden, zelfs aan diegenen, aan wie bovengenoemde streken (enz.) of deelen ervan door ons of onze voorgangers geschonken zijn, of dat nu vorsten of orden (enz.) waren en of dat nu was gebeurd met betrekking tot liefdadige of godsdienstige motieven of voor het vrijkopen van gevangenen, tenzij deze schenkingen (enz.) effect hebben verkregen door het feitelijk en werkelijk bezit ervan door de betrokkenen; alle andere schenkingen worden herroepen, ook als de betrokkenen vroeger gedurende een korte tijd in het hun toegewezen gebied waren geweest. (Slot).

Drie eeuwen lang is bul A onbekend gebleven; Juan Baptista Muñoz, die van de koning van Spanje de geschied-

¹⁾ Latijnsche tekst en engelsche vertaling bij Davenport (A), pp. 80 e.v.; zie ook Davenport (B), p. 767.

schrijving van Amerika tot taak had gekregen, vond hem in 1797 in het rijksarchief te Simanca. Dawson¹⁾ heeft aan deze bul een interessante studie gewijd.

Hij stelt voorop dat alle soorten van wetten en zeker de „pontifical laws”, die het geweten binden, om kracht van wet te hebben, moeten worden gepromulgeerd: een geheime wet is geen wet. Ten aanzien van pauselijke geschriften, van welke soort ook, was het in die dagen gebruikelijk dat ze allereerst naar de koninklijke kanselarij werden gestuurd om daar het placet te ontvangen, om daarna door publicatie bindend te worden in dat land²⁾. In tegenstelling met deze practijk hielden bijna alle canonisten, dat een bul voldoende was gepromulgeerd door aanplakking op de poorten van het vaticaan en door proclamatie op een bepaald plein te Rome. Waar deze bul betrekking had op een grenskwestie was publicatie eerste vereischte in de betreffende landen. Hoe men hier ook over moge denken, gaat Dawson voort, bul A is noch te Rome noch ergens anders gepubliceerd en zodoende „never had the breath of legal life”. Hij voegt hieraan toe dat het zeer goed mogelijk is dat de bul toch aanwezig is in het vaticaan archief en verklaart dit zeggende, dat na de opstelling van een bul gebleken kan zijn dat deze opstelling niet is geschied overeenkomstig de pauselijke instructies of omdat de verzoeker van de bul na de opstelling ervan attent heeft gemaakt op vergissingen of omissies; een nieuwe bul zou dan gemaakt dienen te worden, terwijl de oude in het archief blijft berusten. Dit zou nu met bul A het geval geweest zijn en Dawson voert hiervoor een drietal argumenten aan.

Ten eerste vergiste de opsteller van de bul zich in twee dingen: door melding te maken van de rechten van Portugal, die in een andere bul zouden moeten worden behandeld en ook behandeld zijn (bul B) èn door het weglaten van de demarcatielijn, die wél vermeld had moeten worden en waarvoor later bul C verscheen. Bul B en C vormen dan ook een logisch en aanvullend geheel, waarnaast A overbodig is. Ten tweede zou de romeinsche kanselarij niet de blunder maken

¹⁾ Dawson, pp. 468—546. ²⁾ Dit is in 1487 in Portugal afgeschaft.

om binnen 24 uur twee stukken uit te geven over eenzelfde aangelegenheid en deze met dezelfde woorden doen aanvangen en ten derde de onbekendheid met bul A tot 1797.

Alvorens op deze argumenten in te gaan moeten we de nieuwere onderzoekingen van Van der Linden op dit terrein nagaan ¹⁾. De bullen A, B en C zijn uitgegaan van de apostolische kamer ²⁾ en niet van de kanselarij; zij zijn geteekend door de secretaris van Alexander, L. Podocatharus, die ook de uitgifte ervan beval. De eerste bul werd opgesteld door Ferrarius, een abbreviator of minutant van de apostolische kanselarij, de tweede door Gallettus, een schrijver en de derde door Bufolinus, ook een abbreviator. De handteekeningen van deze heeren staan onder de bul, behalve die van Bufolinus, voor wie Santoseverino heeft geteekend.

De minuten van de bullen moesten, alvorens uit te gaan, in verband met de leges worden beoordeeld door het hoofd van het bureau van de apostolische schrijvers, de rescribendarius en soms ook nog door de computator (accountant). Na de inspectie schreven ze er hun naam op en de eerste lettergreep van de maand, waarin de verzending was begonnen.

Dank zij de pauselijke registers en de onderzoekingen van Van der Linden naar de tijden, waarop de verschillende onderteekenaars in functie waren, weten we dat bul A in April boven bedoeld bureau passeerde; hij is onderteekend door Capotius de rescribendarius. Bul B passeerde daar in Juli toen Nilis rescribendarius was; bul C passeerde in Juni en is door Mucciarellis voor de rescribendarius (Capotius) geteekend. Podocatharus zond bul A op 17 Mei naar de nuncius in Castilië, hij moet dus einde Mei of begin Juni zijn aangekomen.

In Mei waren ook de onderhandelingen tusschen Spanje en Portugal begonnen ten gevolge waarvan Ferdinand en Isabella een beter inzicht kregen in de aanspraken, die Jan II maakte: dat hem de ontdekkingen toekwamen die in de oceaan naar het westen gaande waren gemaakt en die ten zuiden van

¹⁾ Van der Linden, pp. 1—20. ²⁾ Zie voor deze organisatie Cambridge Medieval History VII, pp. 273 e.v.

een bepaalde breedtegraad lagen. Columbus nu was van plan zijn ontdekkingen in westelijke en vooral in zuidelijke richtingen voort te zetten, reden waarom de souverainen een wijziging of aanvulling van bul A wilden en als hun gebied voor ontdekkingen wenschten beschouwd te zien dat deel van de oceaen dat west lag van een lijn, die van, pool tot pool loopende, door de Azoren en Kaap Verdische eilanden ging ¹⁾). Het verzoek om een bul, waarin een dergelijke lijn zou zijn opgenomen had bul C tot resultaat.

Ook na deze beschouwing blijft het een open vraag of bul A gepromulgeerd is, maar we kunnen nu de argumenten vòr en tègen promulgatie anders formuleeren ²⁾).

De argumenten, die tègen pleiten zijn samen te vatten in een drietal punten:

a. Bul A is opgesteld met de bedoeling dat de promulgatie in Spanje zou volgen, hetgeen duidelijk blijkt uit de verzen- ding door Podocatharus. De bullen B en C dekken echter de inhoud van bul A: dit zou kunnen wijzen op een bericht van de spaansche souverainen houdende mededeeling dat ze bul A niet hebben gepromulgeerd, maar een andere bul wenschen, tengevolge waarvan dan de bewoordingen van bul A in latere kon worden overgenomen ³⁾).

b. Twee bullen aanvangende met de woorden *Inter Caetera* waarvan de een 3 Mei en de ander 4 Mei is gedateerd. Al weten we nu dat de eerste in April en de ander in Juni is opgesteld en ook in die volgorde in de pauselijke registers staan aangeteekend, dan zou toch die gelijke aanvang kunnen ijzen op een bericht als bedoeld in punt a.

c. De onbekendheid van de eerste bul bij schrijvers uit die dagen en ook bij latere tot 1797 toe. Ten deele kan dit wel verklaard worden uit de voortdurende, immers meer effectieve

¹⁾ Van der Linden p. 16, geeft de oorspr. tekst van een hierop betrekking hebbende zin, die voorkomt in een bevestiging van de privileges van Columbus door de spaansche vorsten.

²⁾ In het boek van Lannoy schrijft van der Linden op p. 52 dat Dawson ten onrechte veronderstelt dat bul A niet zou zijn gepromulgeerd; het is jammer dat van der Linden in zijn artikel, dat in 1916 verscheen, deze bewering niet staaft, te meer waar dit artikel toch speciaal deze bullen behandelt.

³⁾ Dit argument is niet sterk omdat herhaling in dergelijke stukken zeer veel voorkomt, terwijl er ook tekstuele verschillen zijn aan te wijzen.

hanteering van de latere bullen, voor het andere deel blijft het echter vreemd.

De argumenten die pleiten vòòr de promulgatie zijn in een viertal punten samen te vatten.

a. In bul B komt deze zin voor „Deze dag nog hebben wij U gegeven, geschonken en toegewezen zooals uitvoeriger blijkt uit onze brieven die speciaal voor dat doel geschreven zijn.” Dawson schreef dat deze zin sloeg op de demarcatieline, die in bul A behoorde te zijn, maar was weggelaten. De zaak ligt echter anders, doordat is gebleken dat bij het opstellen van bul B het zeker, gezien het tijdsverloop, te Rome bekend zou zijn geweest als bul A niet was gepromulgeerd; uit de verwijzing naar bul A kan juist het tegendeel blijken.

b. In bul D komt een zin voor, die aanvangt met de woorden „Meer nog, wij investeerden U en Uw opvolgers”; het woord investeren komt alleen in bul A voor.

c. Toen Ferdinand en Isabella door middel van de hertog van Medina Sidonia¹⁾ hoorden van de maatregelen, die Jan II nam om aan de spaansche schepen de vaart naar Indië te verhinderen, zonden ze een commissie naar Portugal om hem te kalmeeren en zoo lang van rigoureuze maatregelen terug te houden, totdat ze aan hun aanspraken op het pas ontdekte gebied meer kracht zouden kunnen bijzetten met een bul in de hand. De promulgatie van de eerst komende bul was voor hen dus wel zeer belangrijk en zullen ze dus zeker niet hebben nagelaten.

d. Tot slot is er nog het belangrijke feit dat Davenport op de pagina's 56 en 57 van haar boek spreekt, misschien zonder aan het promulgatie vraagstuk te denken, over „het origineele manuscript van de gepromulgeerde bul,” dat berust in het archief te Sevilla. Iets verder zegt zij dat Muñoz in 1797 een copie van de voordien onbekende bul ontdekte; het is wel lastig aan te nemen, dat men een bul copieert zonder de bedoeling te hebben die bul ook te promulgeeren.

Overwegen we de argumenten voor en tegen, waarvan de belangrijkste boven staan vermeld, dan komt het ons wel zeer

¹⁾ En waarvoor ze hem 2 Mei bedankten; HARRISSE, p. 668.

waarschijnlijk voor dat promulgatie heeft plaats gehad¹⁾).

Het doel van Alexander VI is hetzelfde als dat door zijn voorgangers neergelegd in de bullen gericht tot de koningen van Portugal; uiteraard is het accent wat verlegd naar de uitbreiding van het geloof, waar in de nieuw ontdekte gebieden geen Mohammedanen, de ervvijanden van het Christendom, waren aangetroffen. Verdere bespreking van het doel kan hier dus achterwege blijven.

Bij het verleenen van zijn steun gaat de Paus ook hier uit van feitelijke toestanden en van bestaande voornemens, beide tot stand gekomen op eigen gezag en initiatief van de spaansche vorsten. Dit blijkt duidelijk als Alexander schrijft: „Ten koste van veel offers streeft gij dit doel na (versterking en uitbreiding van het geloof, de zorg voor de gezondheid der zielen, de omverwerping van de barbarenvollen en hun bekeering), en daarom achten wij het onze plicht U bij dit heilig en prijzenswaardig voornemen te steunen” en iets verder: „Redenen, waarom gij na rijp beraad hebt besloten die eilanden met hun bewoners onder Uw gezag te brengen en de inwoners tot het katholiek geloof te brengen.” De steun zelf is weer gegoten in de vorm van een schenking van rechten, maar kan door de Paus zelf, gezien de gronden in de bullen ontwikkeld en door de vorsten van Spanje, gezien de feitelijke toestanden, niet anders zijn opgevat dan als een erkenning en bevestiging van de rechten en aanspraken van die vorsten.

Dat de Paus op verzoek van Spanje zijn steun verleent is een gevolg van de door de ontdekking ontstane wrijving tusschen Spanje en Portugal. Portugal maakte aanspraak op de nieuw ontdekte gebieden, waardoor strijd zou kunnen ontstaan tusschen beide machten. Door de rechten van Spanje te erkennen zou dit land zich veiliger weten in zijn bezit tegenover derden en dan „met te groote ijver een dergelijke onderneming” beginnen. Om deze reden ook het verbod aan een ieder, op straffe van excommunicatie, om naar die eilanden en landen te gaan, nadat zij zijn ontdekt door of namens de spaansche

¹⁾ Blijft echter de vraag waarom de bullen B en C geantidateerd zijn.

souvereinen. In bul A, herhaald in bul B, worden voorts dezelfde gunsten en privileges geschonken als Portugal in de loop der tijden heeft ontvangen: de heidenen de oorlog aan te doen, hun roerende en onroerende goederen in bezit te nemen, hen tot slaaf te maken, in die gebieden wetten te geven enz.

Deze schenking doet wel eigenaardig aan, immers van die heidenen wordt in dezelfde bul vermeld, dat volgens het rapport van de eerste expeditie „deze menschen in een God gelooven en voldoende geschikt schijnen om het katholieke geloof aan te nemen en onderwezen te worden in goede zeden.” Vermoedelijk heeft Alexander echter de nadruk willen leggen op het feit dat Spanje naast dezelfde plichten ook dezelfde rechten had als Portugal in zijn overzeesche gebieden en scheerde hij daarbij alle niet-Christenen, zooals in vele opzichten toen gebruikelijk was te doen, over een kam.

De demarcatielijn.

De bullen A en B dragen eenzelfde karakter als de bullen die Portugal heeft verkregen zoodat, onder verwijzing naar het commentaar op de bul van 1455, een verdere bespreking van die twee bullen overbodig is. Hoewel bijna in het geheel overeenstemmend met bul A, vormt de inhoud van de enkele regels van bul C, die gewijd zijn aan de demarcatielijn een geheel nieuwe figuur. Het doel dat bij het trekken van deze lijn werd beoogd is weliswaar niet nieuw: de bevordering van de vrede tusschen katholieke vorsten, een vrede die dienstig is tot uitbreiding en verdieping van het godsdienstig leven; het middel zelf echter wel, want het vaststellen van de demarcatielijn is noch een erkenning noch een bevestiging van eenig recht van Spanje of Portugal.

De lijn is vastgesteld op verzoek van Ferdinand en Isabella en zeer waarschijnlijk overeenkomstig de aanwijzingen, die Columbus daartoe heeft gegeven. In een brief van hem aan zijn meesters toch schreef hij: „Toen ik van Spanje naar de Indiën zeilde, bespeurde ik als ik 100 leagues west van de Azoren was, een zeer groote verandering in het uitspansel en de sterren, en in de temperatuur van de lucht en van het

zeewater; ik heb deze dingen ijverig waargenomen. Ook bemerkte ik dat bij het kruisen van een lijn noord-zuid op 100 leagues afstand van de genoemde eilanden, de naald van het kompas, die tot dan toe naar het noord-oosten wees, 11° naar het noord-westen draaide" ¹⁾).

Ongetwijfeld hebben deze verschijnselen een diepe indruk op hem gemaakt en het is wel bijna zeker dat op zijn advies van deze natuurlijke scheidingslijn een politieke grenslijn is gemaakt.

Dat een dergelijke lijn werd gewenscht vindt zijn oorzaak in de onbeperkte aanspraken, die de koning van Portugal zich aanmatigde. In welke mate deze zich bij zijn protesten met reden beriep op de bullen en op het verdrag van 1479 kunnen we nagaan door de desbetreffende passages onder elkaar te plaatsen.

In de bul van 1455 wordt geconstateerd dat de infante zoover de oceaan tracht te bevaren tot hij de Indiërs, waarvan wordt gezegd dat zij Christus aanbidden, heeft bereikt. Daarna wordt het veroveringsrecht verklaard zich uit te strekken van de kapen Bojador en Não af, over heel Guinea en verder naar het zuiden en worden ook de rechten van Portugal erkend op zeeën gelegen om de eilanden, tusschen de eilanden en tusschen de eilanden en het vasteland van Afrika.

In de bul van 1456 wordt de kerkelijke jurisdictie toevertrouwd aan de orde van Christus in een gebied dat zich uitstrekt van de kapen Bojador en Nam af, over heel Guinea en voorbij die zuidkust tot de Indiërs ²⁾).

Bij het verdrag van Alcaçovas erkent Spanje, als men het desbetreffende artikel ruim interpreteert, de rechten van Portugal op min of meer breede strooken zee, die aan het portugeesche gebied grenzen; ook beloven de spaansche vorsten om de portugeesche koning niet te hinderen in zijn bezit van nog te ontdekken eilanden in een streek beginnende bij de Canari-

¹⁾ Humboldt (A) III, pp. 26, 27, 28; Dawson, p. 492; Een league is een zeemijl die in gebruik was bij de oude zeevaarders en overeenkomt met 4 romeinsche of italiaansche mijlen. Deze laatste mijl is 4854 (4842) engelsche voet. 100 leagues is dus 590 k.m. Voor deze maten zie Dawson, pp. 502—517 en Supan, pp. 16, 17. ²⁾ „— ultra illam meridionalem plagam usque ad Indos”.

sche eilanden en loopende in de richting van Guinea. De bul Aeterni Regis bevestigt deze bepalingen zonder meer.

Tengevolge van de vele legenden en de gebrekkige geographische kennis was er geen eenheid van meening over de plaats waar de Christen-Indiërs zouden te vinden zijn. Waar men hen echter ook gezocht heeft, de bullen spreken in geen geval over een veroveringsrecht op Indië en het is zelfs zeer waarschijnlijk dat met opzet alleen gesproken is van veroveringsrecht „verder naar het zuiden” omdat het zeker niet het verlangen van de Paus was dat die Christenen zouden worden onderworpen. Het beroep van Jan II, tot staving van zijn aanspraken op het door Columbus ontdekte gebied, op de bullen en het verdrag van 1479 doet veronderstellen dat deze vorst wel een zeer ruime interpretatie geeft aan die stukken. Immers als daarin sprake is van een recht van ontdekking in zuidelijke richting van de Canarische eilanden of van de kapen Bojador en Não af, dan schijnt hij een lijn te trekken van oost naar west door een van de genoemde plaatsen en alle gronden en zeeën zuid daarvan als zijn eigendom te beschouwen.

De bullen aan Spanje verleend nemen tegen deze pretensties stelling in zeer duidelijke bewoordingen. Bul A spreekt over de tocht van Columbus als van een vaart over de oceaan door westelijke wateren, zooals men zegt versus Indos. Waar uit deze bul blijkt dat de inwoners geen Christen zijn en dat in hun gebieden goud en specerijen gevonden worden, is het zeer waarschijnlijk dat hier met „versus Indos” naar Indië bedoeld is. De bij deze tocht ontdekte landen en eilanden en die nog ontdekt zullen worden, worden aan de Spanjaarden toegewezen, onder dit voorbehoud echter dat ze nooit in feitelijk tijdelijk bezit zijn geweest van een Christenvorst. Bul B spreekt alleen van de toewijzing van gebieden, liggende in westelijke streken en in de oceaan. Bul C is zeer positief en wijst Spanje landen toe, onverschillig of die gevonden zijn of zullen worden in de richting van Indië of van eenige andere streek, zoowel west en zuid van de demarcatielijn, onder voorbehoud echter dat ze gevonden zijn varende naar het westen en niet in het bezit waren van eenig Christen-

vorst op Kerstmis 1492. De uitdrukking west en zuid klinkt vreemd, maar is wel te begrijpen, omdat zooals boven is opgemerkt, Portugal geen bezwaar had tegen spaansche expedities naar het westen, mits ze maar niet bezuiden een bepaalde breedtegraad kwamen.

Door die uitdrukking nu wordt het recht van Spanje erkend om wel ten zuiden van die breedtegraad ontdekkingen te doen.

De koning van Portugal was in het geheel niet ingenomen met de bullen van 3 en 4 Mei, maar zijn protesten te Rome hielpen niets, waarop de onderhandelingen tusschen beide landen werden geopend om de grenskwesties te regelen. Deze vloten niet erg, zoodat Spanje zich weer tot de Paus wendde met het resultaat dat op 26 September 1493 Alexander de werkingssfeer van de vorige bullen uitbreidde tot de „eilanden en vastelanden, gevonden en nog te vinden, ontdekt of nog te ontdekken, die liggen of schijnen te liggen in de route der vaart of reis naar het westen en zuiden, of ze nu liggen in westelijke streken of in zuidelijke of oostelijke streken of in Indië”.

Hierdoor erkent de Paus uitdrukkelijk het recht van Spanje veroveringen te maken in Indië en erkent zodoende niet de monopolie-rechten, die Portugal in Indië pretendeerde te bezitten.

Het actieterrein van Spanje wordt door de toewijzing van gebieden die in het oosten liggen, maar door vaart naar het westen zijn bereikt aanmerkelijk uitgebreid. Vroegere pauselijke schenkingen van gebied aan anderen worden ingetrokken tenzij ze effect hebben verkregen door feitelijke en werkelijke inbezitneming door de betrokkenen: wil er sprake zijn van bezit dan moet het een actueel bezit zijn ¹⁾).

Bij de onderhandelingen tusschen Portugal en Spanje, had Portugal voorgesteld alles wat zuid zou liggen van een lijn die oost-west door de Canarische eilanden liep aan hem zou komen en wat daar noord van lag aan Spanje. Bij de her-

¹⁾ Dit laatste beteekent dus dat de pauselijke schenking op zich en de bloote ontdekking geen bezitstitel vormen, maar dat daarvoor het feitelijke en werkelijke bezit is vereischt.

opening der onderhandelingen in Maart 1494 stelde Portugal voor de demarcatielijn te verleggen naar het westen, omdat de lijn in verband met de drukke scheepvaart naar de portugeesche bezittingen, te dicht bij die bezittingen lag; vermoedelijk een voorwendsel om het eigenlijke doel: nog onbekende gebieden binnen invloedssfeer te krijgen, te maskeeren.

7 Juni werd een verdrag gesloten te Tordesillas¹⁾ waarbij o.a. de grenslijn werd verlegd tot op 370 leagues west van de Kaap Verdische eilanden. De latere ontdekking en in bezitname van Brazilië, terwijl dit gebied voor een belangrijk deel oost van de lijn lag, door Spanje en de ontdekkingen van New Foundland en Labrador (Lavorador) die men ook oost van die lijn dacht te liggen²⁾, waren voor Emmanuel van Portugal aanleiding om aan de Paus erkenning en bevestiging van het desbetreffende deel van het verdrag van Tordesillas te vragen.

Aan de erkenning die in 1506 afkwam zullen de groote door Portugal betoonde missieijver en het feit dat Ferdinand tot koning van Napels was uitgeroepen wel niet vreemd zijn geweest; in 1514 werd hier nog een nieuwe bul aan toegevoegd.

De bul *Ea Quae* van Julius II, 24 Januari 1506³⁾

(Deze bul is gericht aan de aartsbisschop van Braga en de bisschop van Vizeu)

Overeenkomsten tot bevordering van de vrede, vooral als deze gesloten zijn door katholieke koningen, bevestigen we graag door onze apostolische bescherming daaraan te geven.

De koning van Portugal „was verlof gegeven de oceaan te bevaren, eilanden, havens en vastelanden daarin op te zoeken en voor zich te behouden en ieder ander was het op straffe van excommunicatie verboden, tegen de wil van bovengenoemde koning met dit doel de zee te bevaren of de daarin gevonden eilanden en plaatsen te occupeeren.” Toen ontstond twist over zekere eilanden, Las Antillas (Lasammillis, Lassanullis) genaamd, met de koning van Aragon gevolgd door een

¹⁾ Spaansche en engelsche tekst bij Davenport (A), pp. 86 e.v. ²⁾ Vgl. HARRISSE, die in het kort 80 expedities beschrijft, liggende tusschen de jaren 1492 en 1504; pp. 662—700. ³⁾ Latijnsche tekst en engelsche vertaling bij Davenport (A), pp. 108 e.v.

vrede, „waarbij besloten werd dat de koningen van Portugal het recht zouden hebben de genoemde zee voor een bepaald deel te bevaren en daarin eilanden op te zoeken en in bezit te nemen, terwijl de koningen van Castilië dezelfde rechten zouden hebben binnen andere bepaalde grenzen”. Waar koning Emmanuel ons nu om onze apostolische bevestiging verzocht om dat vredesverdrag meer kracht bij te zetten en waar wij grootelijks verlangen vrede en eendracht te bevorderen, bevelen wij U — hoewel wij geen zekere kennis van bovenstaande bezitten, maar het verzoek gunstig gezind zijn — of een van U beiden, dat verdrag goed te keuren en te bevestigen, benevens alles wat er met toestemming van beide zijden uit is voortgevloeid en tevens toe te zien dat het betreffende deel van het vredesverdrag juist zal worden nageleefd. (Volgen de gebruikelijke strafbedreigingen; slot).

De bul *Praecelsae Devotionis* van Leo X, 3 November 1514¹).

Ten koste van groote offers streeft Emmanuel, koning van Portugal, er naar om niet alleen de barbaarsche vijandschap van de mooren en van andere ongeloofigen jegens onze Zaligmaker buiten de gebieden der geloovigen te houden, maar ook om deze heelemaal te bedwingen en uit te roeien en de christelijke religie met vreedzame middelen te bevorderen. (Om hem te steunen en aan te moedigen bevestigt en hernieuwt de Paus de bullen van '52, '55, '56 en '81). En voor grooter zekerheid „geven we opnieuw ieder ding, tezamen en in het bijzonder, in bovengenoemde bullen vervat, benevens alle andere rijken, hertogdommen, zeeën, (enz.), waar ook bestaande, benevens alle weinig bezochte plaatsen, heroverd, ontdekt, gevonden en verkregen van bovengenoemde ongeloofigen door koning Emmanuel of zijn voorgangers, of in de toekomst te heroveren, te verkrijgen, te ontdekken en te vinden door koning Emanuel of zijn opvolgers, zoowel van de kaper Bojador en Não af tot Indië als in eenige andere streek, misschien ons nu zelfs nog onbekend”; bovengenoemde bullen zijn in alle opzichten ook geldig voor deze gebieden. Een ieder, wie

¹) Latijnsche tekst en engelsche vertaling bij Davenport (A) pp. 113 e.v.

dan ook, is het verboden koning Emmanuel op eenigerlei wijze te hinderen met betrekking tot bovengenoemde dingen of de ongeloovigen hulp, raad of gunsten te geven. (Tot slot worden enkele bisschoppen aangewezen om voor de sancties te zorgen).

De demarcatielijn wordt in de laatste bul niet genoemd, hetgeen echter geen reden is om te spreken van een „renversement du système inauguré par la bulle de démarcation d'Alexandre VI" ¹⁾). Aan de eene kant is de bul van 1514 een voortzetting van de oudere bullen, die gingen over de verdediging van het geloof, vandaar de bevestiging van die bullen, aan de andere kant een soort tegenhanger van de bul van 26 September 1493, waarbij Spanje het recht kreeg landen in bezit te nemen die op een vaart naar het westen werden bereikt, zelfs als deze in oostelijke streken lagen.

De bul aan Portugal zou men kunnen lezen als een toewijzing van gebieden tijdens een vaart naar het oosten bereikt, zelfs als ze liggen in westelijke streken. Deze meening wordt gestaafd door de zeer groote waarschijnlijkheid dat een twist tusschen Spanje en Portugal over het bezit van de Molukken en van Malakka, de aanleiding is geweest tot de uitvaardiging van deze bul.

Deze twist was het gevolg van het merkwaardige verschijnsel dat beide landen de demarcatielijn, die de Paus aan een kant van de aardbol had getrokken, hadden doorgetrokken over beide kanten; waar het bepalen van die lijn in die tijden zeer moeilijk was, ontstond de twist in wiens helft bovengenoemde gebieden lagen. Op dit geschil, wat nog eeuwen heeft voortgeduurd kunnen wij hier verder niet ingaan.

Bij schrijvers over dit onderwerp is de vraag gerezen in welke kwaliteit, krachtens welk gezag, de Paus zich heeft bemoeid met de koloniale aangelegenheden van Spanje en Portugal; twee hoofdrichtingen zijn te onderscheiden: de eene meent dat de Paus als arbiter, de andere dat de Paus als opperste rechter is opgetreden. Gezien de zeer bijzondere positie

¹⁾ Bourne, p. 35 e.v., aangehaald bij Nys (B), p. 491.

van het hoofd der katholieke kerk meenen wij ons bij geen van beide richtingen te kunnen aansluiten¹⁾.

Het optreden der Pausen werd door twee factoren beheerscht: ten eerste het verlangen naar verdediging en uitbreiding des geloofs, ten tweede het streven naar de bevordering van de vrede tusschen de Christen-volken, zijnde een vereischte voor een goed godsdienstig leven.

Zij hebben ingegrepen in de tijdelijke zaken der Christenvorsten voor zoover zij dat noodig oordeelden ter bereiking van die doeleinden. De basis waarop zij, althans Alexander VI deze inmenging hebben gegrond is dus, dat het hoofd der kerk voorwaardelijke macht heeft in tijdelijke zaken nl. voor zoover noodig om zijn taak op geestelijk gebied naar behooren te vervullen.

We zien dan ook dat de Paus heelemaal geen bezwaar maakte tegen de verlegging van de demarcatielijn, omdat deze verlegging geschiedde in onderlinge overeenstemming van Spanje en Portugal, waardoor de vrede dus voldoende bleef gewaarborgd.

Dat de bullen pas zijn uitgevaardigd op verzoek van een der beide landen, meenen wij te kunnen verklaren uit het feit dat de geschillen tusschen beide landen niet zoodanig waren dat een onmiddellijk gevaar dreigde voor de uitbreiding, de verdediging of de goede beleving van het geloof.

De Pausen zetten hun beschikkingen kracht bij door er de sancties, waarover zij de beschikking hadden, aan te verbinden. Reeds dikwijls hadden zij dit in het verleden gedaan en al werd hun indirecte tijdelijke macht reeds van vele kanten aangevallen, bij de aanvang van het nieuwe hoofdstuk in de wereldgeschiedenis waren hun sancties nog van voldoende kracht, temeer waar alleen Spanje en Portugal in het koloniaal bedrijf werkzaam waren. De tijd was echter niet ver meer dat een dergelijk optreden niet meer opportuun zou zijn²⁾.

¹⁾ Vgl. Baumel, pp. 158—162.

²⁾ „De ontzaggelijke spiritueele macht” (Schneider, p. 22) is gebleven, maar de openbaring daarvan is verschillend, naar gelang van plaats en tijd. Het vredesstreven der Pausen is hetzelfde gebleven, zooals b.v. blijkt uit het schrijven van Paus Benedictus XV van 1 Augustus 1917, waar staat: „enfin, comme le requiert (également) Notre mission pacificatrice, ne rien, omettre, autant qu'il était en Notre pouvoir, de ce qui

Rest ons nog te bespreken de vorm en de stijl der bullen, waaraan verschillende schrijvers over dit onderwerp aanstoot hebben genomen en somtijds zelfs kwalificeerden als „ridiculement pompeux”¹⁾.

§ 4. *De vorm der bullen.*

De vorm en de stijl der bullen waren afkomstig uit eeuwen, dat de Paus grooter wereldlijke macht bezat; de erkenning der rechten van Spanje en Portugal is geschied in een formulering, die dan ook schijnt te wijzen op een nog steeds reële macht der Pausen, een macht, die in werkelijkheid niet meer bestond. Afhankelijk van de persoon der elkaar opvolgende Pausen zijn de aanspraken op een dergelijke directe macht nog wel eens naar voren gekomen, maar dit was zeker niet het geval bij Alexander VI.

De formulering behoeft ons ook om andere redenen niet te verbazen of te ergeren: hij was zeer gebruikelijk bij de koningen uit die dagen en kan in zeker opzicht tevens beschouwd worden als een stellingname van het hoofd der Christenheid tegen de aanspraken van het hoofd der Mohammedanen. Deze aanspraken blijken duidelijk uit een privilege, dat de Engelschen kregen in 1580 en dat aanvangt als volgt:

„We most sacred Musulmanlike Emperour, by the infinite and exceeding great power, by the everlasting and wonderful clemencie, & by the unspeakable helpe of the most mighty & most holy God, creator of all things, to be worshipped and feared with all purenesse of minde, and reverence of speech, The prince of these present times, the onely Monarch of this age, able to give scepters to the potentates of the whole world, the shadow of the divine mercy and grace, the distributor of many kingdoms, provinces, townes and cities, Prince, and most sacred Emperour of Mecca enz.”²⁾

pourrait contribuer à hâter la fin de cette calamité, en essayant d'amener les peuples et leurs chefs à des résolutions plus modérées, aux délibérations sereines de la paix, d'une paix 'juste et durable', (bij Lefur, p. 283) de sancties zijn echter weggevallen omdat ze toch geen goed practisch effect meer zouden sorteeren en alleen maar gewetensconflicten zouden kunnen veroorzaken. De overweging van deze motieven is ook in de jongste tijd van groot belang. ¹⁾ Nys (B), p. 487. ²⁾ Cambr. Med. hist. I, p. 24.

³⁾ Hakluyt III, p. 57.

Gaf de Paus zijn bullen uit om de vrede en de missioneerij te bevorderen, van Hendrik VII van Engeland kan dit niet gezegd worden en toch gaf deze patentbrieven uit, die minstens even 'ridicuul en arrogant' waren, b.v. het patent van 1497:

„Henry by the grace of God, king of England and France, and lord of Ireland, to all to whom these presents shall come, Greeting. Be it knowen that we have given and granted, and by these presents do give and grant for us and our heires, to our welbeloved John Cabot citizen of Venice, to Lewis, Sebastian, and Santius, sonnes of the sayd John, and to the heires of them, and every of them, and their deputies, full and free authority, leave, and power to saile to all parts, countreys, and seas of the East, of the West, and of the North, ... to seeke out, discover, and finde whatsoever isles, countreys, regions or provinces of the heathen and infidels whatsoever they be, and in what part of the world soever they be, which before this time have been unknowen to all Christians; ..... And that the aforesayd John and his sonnes, or their heires and assignes may subdue, occupy and possesse all such townes, cities, castles and isles of them found, which they can subdue, occupy and possesse, as our vassals, and lieutenants, getting unto us the rule, title, and jurisdiction, of the same villages, townes, castles, & firme land so found. . . . And moreover, we have given and granted to them, their heires and deputies, that all the firme lands, isles, villages, townes, castles and places whatsoever they be that they shall chance to finde, may not of any other of our subjects be frequented or visited without the licence of the foresayd John and his sonnes . . .”¹⁾

In het charter van de „Marchants of Russia” van koning Philips en koningin Maria, waarin die kooplieden verder de „Merchants adventurers” genoemd worden, staat (1555):

„. . . and that the sayd fellowship and comminalty, and their successors, Factors & assignes and every of them shall and may subdue, possesse, and occupie, all maner cities, townes, Isles, and maine lands of infidelitie, which is or shall

¹⁾ Hakluyt V, pp. 83, 84.

be by them, or any of them newly founde or descried, as our vassals and subjects, and for to acquire and get the Dominion, title, and jurisdiction of the same Cities, Townes, Castles, Villages, Isles, and maine lands, which chall bee by them, or any of them newly discovered or found unto us, our heires and successors for ever" ¹⁾).

De zin, die steeds in de bullen terugkomt:

„uit vrije wil, na rijp beraad en volledige kennis van zaken en in de volheid van onze apostolische macht", vinden we op bijna dezelfde wijze in de charters van verschillende vorsten en ook steeds terugkeerend; in het charter van koningin Elisabeth aan Adrian Gylbert c.s. staat:

„And we by our Royall prerogative, and fulnesse of our authority of our grace especiall, certaine knowledge and meere motion" ²⁾);

In de privileges door de keizer van Rusland in 1555 aan de engelsche kooplieden verleend, staat te lezen:

„Know ye therefore, that we of our grace speciall, meere motion, and certaine knowledge, have given and graunted" ³⁾);

In het patent van Columbus van 23 April 1497 staat:

„of our proper motion and certain knowledge and royal absolute power" ⁴⁾);

In een charter van 1463 aan de engelsche kooplieden in de Nederlanden schreef Edward IV:

„and by the tenour of these presents, of our special grace, ful power, & authority royall, we ordaine," ⁵⁾);

Ook Frankrijk laat zich niet onbetuigd en benoemt bv in 1603 Pierre du Quast als „vice-roi et capitaine général tant en la mer qu'en la terre au pays de la Cadie, du Canada et autres terres de la Nouvelle-France du 40° au 46° avec mission de peupler, cultiver et fortifier lesdites terres et en convertir les indigènes" ⁶⁾); en in 1627 kreeg de Compagnie des Cent associés „en toute propriété, justice et seigneurie, le fort et habitations de Québec avec tout le pays de la Nouvelle France dit Canada, depuis la Floride, jusqu'au cercle arctique et de

¹⁾ Hakluyt I, p. 327. ²⁾ Hakluyt V, p. 279. ³⁾ Hakluyt I, p. 313. ⁴⁾ Dawson, p. 477. ⁵⁾ Hakluyt I, p. 204. ⁶⁾ Lauvrière, p. 192.

puis Terre neuve jusqu'au Grand Lac, dit Mer douce"¹⁾).

Door deze voorbeelden meenen wij voldoende te hebben aangetoond, dat de bullen ook naar de vorm volkomen acceptabel zijn.

§ 5. *Verskillende beoordeelingen.*

*Las Casas*²⁾ is de meening toegedaan, dat wanneer een Paus de missioneerij van een zeker gebied aan een bepaalde vorst toevertrouwt, hij minder een toekenning van een tijdelijke heerschappij dan wel een toekenning van het recht (en de geestelijke plicht) om verkondigers van het Evangelie te be-

¹⁾ Hardy, p. 41. Men vergelijk ook nog het charter dat W. Penn in 1681 kreeg (te vinden bij J. Fiske II, pp. 370—386) en waarvan wij een stuk laten volgen:

Charles the Second, by the Grace of God, King of England, Scotland, France, and Ireland, Defender of the Faith, etc.

Whereas Our Trustee and well-beloved Subject William Penn, Esquire, Sonne and heire of Sir William Penn deceased, out a commendable Desire to enlarge our English Empire, and promote such usefull comodities as may bee of Benefit to us and Our Dominions, as also to reduce the Savage Natives by gentle and just manners to the Love of Civil Societie and Christian Religion, hath humbly besought Leave of Us to transport an ample Colonie unto a certaine Countrey hereinafter described, in the Partes of America not yet cultivated and planted; And hath likewise humbly besought Our Royall Majestie to Give, Grant, and Confirme all the said Countrey, with certaine Privileges and Jurisdictions, requisite for the good Government and Safetie of the said Countrey and Colonie, to him and his Heires forever: Know Ye Therefore, That Wee, favouring the Petition and good Purpose of the said William Penn, and haveing Regard to the Memorie and Meritts of his late Father in divers Services, and perticularly to his Conduct, Courage, and Discretion under our Dearest Brother James Duke of York, in that Signall Battell and Victorie fought and obteyned against the Dutch Fleete, command by the Heer Van Opdam, in the yeare One thousand six hundred and sixty-five: In consideration thereof, of Our Speciall grace, Certaine Knowledge, and meere Motion have Given and Granted, and by this Our present Charter, for Us, Our Heires and Successors, Doe give and Grant unto the said William Penn, his Heires and Assignes, all that Tract or Parte of Land in America, with all the Islands therein conteyned, as the same is bounded on the East by the Delaware River — — —" enz. Penn krijgt dan van dat land de „propriety or ownerschip”. „And, because in soe remote a Countrey, and scituatē neare many Barbarous Nations, the incursions as well of the Savages themselves, as of other enemies, pirates and robbers, may probably be feared; Therefore Wee have given, and for us, our heires and Successors, Doe give power by these presents unto the said William Penn, his heires and assignes, by themselves or their Captaines or other their Officers, to levy, muster and traine all sorts of men, of what condition soever or wheresoever borne, in the said Province of Pensilvania, for the time being, and to make Warre, and to pursue the enemies and Robbers aforesaid, as well by Sea as by Land, even without the Limitts of the said Province, and by God's assistance to vanquish and take them, and being taken to put them to death by the Lawe of Warre, or to save them, att their pleasure, and to doe all and every other Art and Thing which to the Charge and Office of a Captaine-Generall of an Army belongeth or hath accustomed to belong as fully and freely as any Captaine-Generall of an Army hath ever had the same". enz.

²⁾ Trente propositions contenant l'exposé de la doctrine du livre intitulé Le Confessionnal, by Llorente I, pp. 289—311. Las Casas droeg deze stellingen voor ter verdediging tegen zijn aanvallers, die beweerden dat hij de rechten van de koning aantastte. Zie ook Folliet, pp. 31—35.

noemen en te zenden, op het oog heeft (VIII). Wel is het rechtvaardig, dat de vorsten, die deze plicht goed nakomen, voor hun ijver beloond worden door de Paus, door de souvereiniteit over die gebieden te verkrijgen; altijd echter onder voorwaarde dat er geen enkel nadeel noch voor de inheemsche koningen, noch voor de inwoners zelf, uit voort zal vloeien.

(IX). De koningen van de ongeloofigen zijn en blijven wettig koning en de ongeloofigen zijn en blijven wettig eigenaar van hun goederen krachtens natuurrecht en volkenrecht (X); zij verliezen noch door afgoderij, noch door sodomie of andere zonden de souvereiniteit of het eigendomsrecht (XII).

Alexander VI gaf de souvereiniteit over de bekeerde volken aan Ferdinand en Isabella (XIV) en wel krachtens goddelijk recht; zijn taak is immers zorg te dragen voor de missioneerij en daarbij mag hij de middelen gebruiken, die hem het meest dienstig voorkomen (XVI). Deze concessie van de Paus is de ware titel voor de koningen van Castilië voor de verkrijging en voor het bezit van de souvereiniteit over de keizers, koningen en andere ongeloofige vorsten van Amerika (XVII); deze souvereiniteit is niet onbestaanbaar met die van de inheemsche vorsten (XVIII). Overigens zijn deze vorsten niet verplicht deze opperheerschappij te erkennen; zij behooren dat geheel vrijwillig te doen¹⁾. Als ze bekeerd zijn moeten ze wel hun dankbaarheid toonen door de koning van Spanje als „Keizer van Indië” te erkennen, omdat deze de titel van God's plaatsbekleeder op aarde heeft. (XIX).

Het is dus in strijd met de bullen om eerst te veroveren en dan pas te bekeeren (XXIV); alle oorlogen in Indië zijn dan ook onrechtmatig geweest en de koning van Spanje is steeds bedrogen geworden, doordat men de indianen altijd als aanvallers aanwees. (XXX).

De Groot meent²⁾ dat de Paus als arbiter is opgetreden; hij gaat nl. uit van een verdrag dat zou bestaan hebben tusschen Spanje en Portugal en waarin bepaald was dat de Paus op zou

¹⁾ In zijn *Traité sur la liberté des Indiens qui sont encore slaves* zegt Las Casas uitdrukkelijk dat de Paus alleen directe macht heeft over gedoopten; bij Llorente II, pp. 1—56. ²⁾ *De Groot* (A), hoofdstuk III; Vgl. *de Groot* (B), II, XXIII, § 8 en III, XX, § 46 e.v.

treden als arbiter indien tusschen beide landen een geschil zou rijzen. Voor het bestaan van een dergelijk verdrag beroept hij zich op Osorius zonder echter verdere informaties te geven. De betreffende tekst in de engelsche vertaling luidt als volgt:

„First, did the Pope merely desire to settle the disputes between the Portuguese and the Spaniards?

This was clearly within his power, inasmuch as he had been chosen to arbitrate between them, and in fact the kings of both countries had previously concluded certain treaties with each other on this very matter. Now if this be the case, seeing that the question concerns only the Portuguese and Spaniards, the decision of the Pope will of course not affect the other peoples of the world”.

Pastor wijdt aan het optreden der Pausen enkele bladzijden¹⁾ waarvan de inhoud niet gemakkelijk te begrijpen is; hij hinkt eigenlijk op twee gedachten.

Eerst zegt hij dat de koningen van Portugal zich tot de Heilige Stoel die nog bij alle Christenvolken en vorsten gold als een internationaal vredesgerecht, als het hoogste forum waarvoor ook gewichtige volkenrechtelijke en politieke kwesties kwamen, wendde „um durch einen Rechtspruch die Früchte ihrer so bedeutsamen Entdeckungsfahrten längs der Westküste Afrika's gesichert zu erhalten”.

De positie van de Paus als scheidsrechter schijnt hier dus te berusten op een erkenning als zoodanig door de Christenvolken en vorsten. Deze meening wordt versterkt doordat *Pastor*, na de bullen van 1493 aangehaald te hebben met instemming deze woorden van Hergenröther²⁾ laat volgen:

„Da die Wahl Alexanders zum Schiedsrechter sich doch zunächst auf die Autorität gründete, die er als Papst besaß, auf die Achtung, welche die katholischen Souveräne gegen die Würde des Kirchenoberhauptes hegten, so war er dadurch bevollmächtigt, seine Entscheidung nicht bloß mit voller Freiheit und mit vollständiger Sachkenntnis, sondern auch in Kraft apostolischer Gewalt zu geben, welche eben die

¹⁾ *Pastor* III, pp. 488—491.   ²⁾ Hergenröther, p. 337 (uitgave van 1872).

Könige bewogen hatte, ihm das Urtheil in einer so wichtigen Sache anheimzustellen”;

en vervolgt dan zelf „Er konnte, ja er musste mit kirchlicher Autorität entscheiden, da es sich bei der ganzen Angelegenheit nicht nur um die Vermeidung von Blutvergieszen zwischen christlichen Mächten, sondern auch darum handelte die Ausbreitung des Christenthums in den neuentdeckten Ländern zu regeln, zu sichern und zu fördern. Die ganze Schenkung der neuentdeckten Länder wurde vom Papst ausdrücklich an die Bedingung geknüpft, dass die spanischen Majestäten für die Ausbreitung des Christenthums in denselben Sorgen trage würden”¹⁾.

In dit laatste komt de tweede gedachte naar voren en wel deze dat de Paus, aangezien hij de zorg heeft voor de veiligestelling van de uitbreiding van de godsdienst „mit kirchlicher Autorität” moest beslissen. Maar dan is het toch meer consequent te zeggen dat de Paus deze macht ‘so wie so’ al heeft en dat het gebruik maken daarvan niet afhankelijk is van een erkenning of aanwijzing, door de Christenvorsten, van de Paus als scheidsrechter.

Dat de Paus van deze macht meestal pas gebruik maakt na een gedaan verzoek verandert aan deze bevoegdheid niets.

De opmerking van Van der Linden dat Pastor een van de voorvechters is van de idee dat Alexander als arbiter is opgetreden is voor een groot deel onjuist. Een arbiter toch wordt voor of tijdens een conflict aangewezen of erkend door beide partijen om een bindende uitspraak te doen bij dat eventueele conflict en dat was hier niet het geval. Pastor zegt dat de Paus

¹⁾ Pastor schrijft iets verder: „Der Ausdruck ‘verschenken’ bezieht sich nur auf das unter gerechtem Titel Erworbene; so haben es die Zeitgenossen und auch die späteren Theologen, selbst die Spanier, verstanden. Wie weit entfernt man in Rom war, die Freiheit auch der heidnischen Völker anzutasten, zeigt die Thatsache, dass Alex. VI bei Ertheilung einer ähnlichen Concession an Portugal im Jahre 1497 dieselbe Formel ‘schenken’ brauchte mit der Einschränkung welche sich auf die freiwillige Unterwerfung der Bewohner bezog. Wenn diese Formel in dem Schreiben vom Jahre 1493 fehlt, so galt sie doch, weil im Rechte selbst gegeben, als selbstverständlich. Es handelt sich bei all diesen Acten um eine Schenkung gegenüber den anderen europäischen Fürsten, nicht gegenüber der Bevölkerung der neuen Welt. Ook Hergenröther is deze meening toegedaan. Van der Linden, merkt naar aanleiding hiervan op „These scholars have omitted to read the essential part of the ‘disposition’ of the bul of 1497: ‘illa (regna infidelium) conquirendi plenam et liberam facultatem elargimur’”. Bovendien kan men opmerken dat in dat tijdperk het verschil in geloof werd beschouwd als een rechtvaardige titel tot oorlog.

erkend werd als scheidsrechter, niet in speciale gevallen, maar in het algemeen en heeft daarnaast ook open oog voor de verplichtingen, die het pausschap aan Alexander oplegde en waarin zijn optreden ook rechtvaardiging vond.

Het standpunt van Pastor wijkt eigenlijk weinig af van het in dit werk verdedigde standpunt, maar hij heeft zich o.i. te veel laten beïnvloeden door het feit, dat de Paus in de koloniale kwestie pas is opgetreden na een daartoe door een der partijen gedaan verzoek.

Dawson wijst in zijn studie op het feit dat er nergens een hof was zoo competent door wetenschap en traditie om te beslissen in vraagstukken als ontdekking e.d., die wezenlijk afhingen van de romeinsche of kerkelijke wet, als het hof van Rome¹⁾ en ook geen zoo onpartijdig. Dan vervolgt hij: „No one at that time impugned their (Pausen) authority, and why should they have recused themselves from an office, or shirked of a duty, so clearly incumbent on them in their quality as head of the Christian commonwealth . . . in temporals to the Roman See, we must concede to the Pontiffs a position as international judges if upon no higher ground than upon the ground of consensual jurisdiction.”

De bullen van 1493 „were in fact decisions of a court of appeal. Every one of them was issued upon a petition by one power or the other — there were only two nations then engaged in discovery — and the rights of both were considered with care . . . the principle of a primary right by discovery is a key to their true interpretation”²⁾).

Zijn bij Pastor de ideeën over schenking of niet-schenking van gebieden nogal verward en spreekt hij op de eene plaats over het gebied, dat Spanje zich „unter gerechtem Titel” verworft, dus een titel onafhankelijk van een pauselijke uitspraak, op een andere plaats zegt hij dat de Paus die gebieden geeft onder voorwaarde dat de spaansche souvereinen zorg zullen dragen voor de missioneerij; Dawson daarentegen is zeer positief en zegt:

„In despite of the form of donation it will appear that, even

¹⁾ Dawson, p. 471. ²⁾ Ibid, pp. 481, 497.

in those days, the title went by discovery" en verder „What the Pope really did was to confirm each power in what it actually had and to allot' spheres of influence' in which they might pursue their discoveries without quarreling — precisely as an international congress might do at the present day. No more account was taken of the Caribs and Indians than is now of Africans, Philipinos, Chinese or Hawaiians" ¹⁾).

Van der Linden merkt op dat van de vier bullen in 1493 gepromulgeerd „no one of these different bulls has the appearance of an arbitral decision. They are acts of papal sovereignty, in favor of a single power. They are essentially grants, as one sees by running through the series of designations given to these acts by the documents themselves" ²⁾).

Vervolgens vraagt *Van der Linden* zich af of de bullen misschien het resultaat zijn van een meer of minder actieve bemiddeling van de Paus in de „colonial politics" van Portugal en Spanje, teneinde hun belangen in overeenstemming te brengen en de vrede te handhaven. Hij gaat daartoe de verhouding van deze beide landen na en de wijze, waarop de bullen tot stand zijn gekomen. Hierbij legt hij de nadruk op de verplichtingen, die Alexander tegenover Spanje zou hebben ten gevolge van hem vroeger bewezen diensten en vestigt vooral de aandacht op het feit dat Alexander, die altijd de spaansch-napolitaansche politiek had gesteund, juist in 1493 door de kardinaal Ascanio Sforza, aan wie hij de tiara zou te danken hebben, werd gedreven tot aansluiting bij het verbond tusschen Milaan en Venetië, een verbond dat vijandig gezind was jegens de koning van Napels en gunstig jegens Frankrijk, waarmee Spanje op slechte voet stond „,To secure their pardon, so to speak for his equivocal course, Alexander VI took pains to give them satisfaction" ³⁾). Evidently then Alexander VI could refuse nothing to Ferdinand and Isabella; eager to give them evidencies of his good-will he did not hesitate to comply entirely with their request relative to the discoveries made by Columbus, without examining

¹⁾ Dawson, p. 497. ²⁾ *Van der Linden*, p. 11; Toch merkt hij op p. 20 t.a.v. de bullen van 1493 op dat Portugal „repudiate the incidental arbitration of the pope or of any other authority." ³⁾ *Van der Linden*, p. 14.

whether their claim menaced the rights of other sovereigns or not" . . . Alexander VI, being at that time but an instrument in their hands" ¹⁾).

Alle gedachte aan bemiddeling wijst Van der Linden af en meent zelfs dat de bullen van 1493 bestemd waren om de bullen, die vroegere Pauzen ten gunste van de koningen van Portugal hadden uitgevaardigd, te herroepen; ook erkent hij de vrede niet als motief meer nog „Friction with Portugal was increased rather than diminished by the granting of these bulls" ²⁾).

Uit deze aanhalingen blijkt voldoende dat Van der Linden de meening is toegedaan, dat het voornaamste doel van Alexander was Spanje ter wille te zijn. Het ligt niet op onze weg de internationale verwickelingen, door deze schrijver aangeduid, te onderzoeken; wel echter moet zijn aanduiding van de beweegredenen van de Paus als eenzijdig gesignaleerd worden.

Alexander, zelf Spanjaard, was ongetwijfeld Ferdinand en Isabella gunstig gezind, maar het is niet te ontkennen dat wel degelijk de verbreiding van het Evangelie, waar hij altijd voor ijverde in zijn bedoeling lag ³⁾. Men kan hoogstens zeggen dat het toevallig samenvallen van de internationale politieke verhouding met het belang van de missieering: de verdeling van de overzeesche landen tusschen de staten, die zich op dat terrein beijveren en het niet voorbehouden van die landen aan één kroon, ⁴⁾ wel zeer gunstig is geweest èn voor de Paus, èn voor Spanje.

De opmerking van Van der Linden, dat de bullen bedoeld waren om de vroeger aan Portugal verleende gunsten in te trekken, is eveneens zonder voldoende grond: noch Spanje, noch Portugal hebben de vroeger aan Portugal verleende bullen als herroepen beschouwd; ook in 1506 en 1514 was dit niet het geval.

Nys ⁵⁾ is de meening toegedaan dat de heele ontdekkingsgeschiedenis de Paus maar bitter weinig interesseerde en dat deze er zich maar met weinig zeggende en zeer vage bullen van af maakte.

Op grond van het feit dat Portugal niets te maken had met de

¹⁾ Van der Linden, pp. 15, 20. ²⁾ Ibid, p. 20. ³⁾ Blijkt bv. uit de bul „Catholice Fidei Propagationem" van 1501 zie Pastor III, p. 491. ⁴⁾ Ehrle, p. 385. ⁵⁾ Nys (B).

uitvaardiging der bullen, en dat de rechten vroeger aan dat land toegekend in bul C zelfs niet genoemd worden, wijst hij elke gedachte aan arbitrage af. De vraag die hij stelt „Le pape a-t-il voulu affirmer sa toute-puissance?” beantwoordt hij ook met een „Evidemment non” en zoo vervolgt hij, ook Spanje hechtte weinig gewicht aan de zoogenaamde pauselijke schenkingen, want toen 19 Juli het gehoorzaamheidsgezantschap van Spanje ten vaticane verscheen, sprak een van de leden, Bernardin de Carvajal, wel ter loops over de gedane ontdekkingen, maar geen woord van dankbaarheid voor de betreffende bul. Tijdens het openbaar consistorie dat volgde, maakte Diego de Lopez uit naam van Ferdinand, de Paus zelfs een verwijt over de oorlogen, die Italië verwoestten en over zijn gedrag dat ten nadeele van het geloof zou strekken; ook sprak hij over de verbazing van Ferdinand, dat de Paus de uit Spanje verjaagde mooren in zijn staten ontving en verzocht hem dezen weer te verwijderen. Nys besluit: „l'action du souverain pontife ne mérite ni l'excès d'honneur ni l'indignité qu'on a manifestés à son sujet. Les attaques tombent à faut; les louanges aussi et une demande de concession, le pape ou plutôt la chancellerie pontificale a répondu par l'octroi d'un diplôme calqué sur des diplômes qui, auparavant, avaient été gréqueusement accordés.

In een werk in 1914 verschenen vat hij zelf nog eens samen¹⁾:

„Il est permis d'affirmer que Ferdinand et Isabelle n'ont jamais considéré comme titre valable l'attribution papale. Déjà, nous avons exposé dans ses détails l'affaire de la bulle de démarcation; nous pouvons nous contenter de rappeler qu'en réalité, les rois catholiques se sont bornés à demander au pape Alexandre VI une bulle concernant les îles et les terres fermes découvertes par Christophe Colomb et celles qui étaient à découvrir, et qu'ils voulaient seulement se munir d'un document analogue aux documents assez nombreux par lesquels des prédécesseurs du pape régnant avaient affirmé les droits des Portugais sur les territoires qu'ils avaient découverts en Afrique. Dans les bulles du 3 et du 4 mai, il ne s'agit ni d'un acte d'attribution de souveraineté, ni d'une sentence arbitrale.”

¹⁾ Nys (A), p. 66.

HOOFDSTUK IV.

DE NIET-RECHTSGELDIGE GRONDEN, KRACHTENS WELKE DE BARBAREN DER NIEUWE WERELD ONDER DE ZEGGENSCHAP DER SPANJAARDEN ZOULDEN KUNNEN KOMEN.

Vitoria kende, zooals wij zagen¹⁾, de indianen privaat- en publiek eigendomsrecht toe, waardoor een zeer belangrijke grond voor de rechtvaardiging der kolonisatie was weggeval- len. In dit deel van onze studie zullen wij hem op de voet volgen bij zijn bespreking van de zeven gronden, waaraan hij alle rechtskracht ontzegt. De eerste en de tweede grond zijn ontleend aan een vermeende oppermacht van Paus en keizer, de derde grond aan een verkeerde interpretatie van het ont- dekkings- en occupatierecht, de vierde, vijfde en zesde aan de houding der indianen en de laatste aan een direct ingrijpen van God.

§ 1. *Eerste grond: het recht van de keizer.*

Uit hetgeen wij in het vorige hoofdstuk te berde brachten betreffende de macht van de keizer, kunnen wij gevoegelijk de conclusie trekken dat nagenoeg niemand in Europa meende dat de keizer heer der wereld was. Op theoretisch gebied hielden enkelen dit nog staande, hierin gesterkt door de behoefte aan een sterke macht, die Europa zou bevrijden uit de be- nauwende omklemming der moslims. Het is dan ook niet bevreemdend, dat vele Spanjaarden, mede onder de invloed van de wensch hun koloniën te behouden, aan Karel, die toch hun koning was, hetgeen zeer veel beteekende voor dit trotsche volk, een dergelijk groote macht nog wel wenschten toe te kennen.

¹⁾ Supra, hoofdstuk II, § 2.

Vitoria somt zeven argumenten op, die men heeft aangevoerd, om aan te toonen dat de keizer heer is van de geheele wereld; een der argumenten is ontleend aan de titel „Heer der wereld”, die men aan Maximiliaan en aan Karel V had toegekend, twee aan het Evangelie van Lucas¹⁾ en vier aan Bartolus en de glossatoren²⁾. Betreffende het eerste argument merkt hij op dat Bartolus en de glossatoren de wereldheerschappij van de keizer ten eerste afleiden uit de bijen, die één koning hebben en dat naar analogie hiervan er op de aarde één keizer moet zijn; op de tweede plaats uit het feit, dat de keizers de natuurlijke opvolgers zijn van Adam en Noë, die beiden heer der aarde schijnen geweest te zijn; op de derde plaats uit het onaanneembare dat God op de aarde niet de beste bestuursvorm, de monarchale vorm, zou hebben ingesteld en ten laatste uit het feit dat in de natuur altijd één leider is, zooals in het lichaam het hart en in de ziel de rede en dat daarom dingen, die niet van nature zijn, de natuurdingen moeten navolgen.

Vitoria kan met deze argumenten niet instemmen en schaaft zich aan de zijde van hen, die zeggen dat de keizer niet de heer is van de geheele wereld³⁾. Heerschappij, zoo redeneert hij, kan slecht berusten op natuurwet, goddelijke wet of menselijke wet. Volgens de *natuurwet* zijn, behoudens de rechtsmacht van de echtgenoot en van de vader, alle menschen vrij en heeft dus niemand de heerschappij op aarde; de burgerlijke macht heeft wel zijn oorsprong in de natuur, omdat de mensch een sociaal wezen is, maar is in concreto gevestigd op de menselijke wet. Ook volgens de *goddelijke* wet is de keizer geen heer der wereld, want zegt Vitoria, als in een der boeken van het oude testament sprake is van een gezag over alle menschen dat een vorst van God zou hebben gekregen⁴⁾,

¹⁾ Lucas 2,1 en 20, 25. ²⁾ Bartolus di Sassoferrato, een italiaansch rechtsgeleerde (1314—1357) behoorde in de strijd tusschen Welfen en Gibellijnen tot de eerste partij. Hij huldigde de meening dat de keizer rechtens heer was van de geheele wereld en verdedigde daarnaast de geldigheid van de constantijnsche schenking. Hij toonde geen bijzondere ijver voor zijn partij en zei zelfs, dat hij de schenking verdedigde omdat hij in een gebied woonde (Perugia) dat bevriend was met de Kerk. Zijn invloed is zeer groot geweest, ook in Spanje, waar zijn meeningen zelfs gedurende lange tijd door wetten verbindende kracht verkregen; zie Savigny dl. 6, pp. 154, 159; Nys (B) p. 481.

³⁾ De Indis II, 1. ⁴⁾ Zooals bv. in Daniël, 2.

dan beteekent dat alleen dat een dergelijke vorst, in dezelfde zin als andere vorsten, zijn gezag aan God dankt, hetgeen ook blijkt uit het verbod van God aan de Joden om een man uit een vreemd volk tot koning aan te stellen ¹⁾. De keizers zijn ook geen opvolgers van Noë, omdat de aarde na Noë verdeeld is in afzonderlijke gebieden en rijken, zeer waarschijnlijk met toestemming der volkeren. Ieder dier streken kreeg een heer, hetzij door usurpatie, zooals Nimrod ²⁾ hetzij door de aanstelling als zoodanig volgens algemeene instemming. Vóór de komst van Christus heeft dus niemand krachtens goddelijke wet de heerschappij over de wereld gehad. Nu zou men kunnen zeggen, dat Christus na zijn dood niet alleen een plaatsbekleeder achterliet in geestelijke zaken, maar ook in zaken van tijdelijken aard, omdat Christus, volgens zijn menschelijke natuur ook heer der wereld was. Vitoria acht het echter onwaarschijnlijk, dat Christus volgens zijn menschelijke natuur heer der wereld was, immers „Mijn rijk is niet van deze wereld”. Zelfs aannemende dat Hij dit wel was, dan blijkt nergens uit dat Hij die macht naliet aan de keizer ³⁾.

Vitoria voert nog vele bewijzen aan, die wij echter niet verder zullen aanhalen.

Ten aanzien van de *menschelijke* wet schrijft hij „Het staat eveneens vast, dat de keizer niet volgens menschelijke wet heer der wereld is, omdat hij dat zou zijn alleen op gezag van een wet en een dergelijke wet bestaat niet, en zou indien ze bestond, niets uitwerken omdat de wet jurisdictie veronderstelt. Indien dus de keizer vóór het bestaan der wet geen jurisdictie had over de wereld, kan de wet hen, die er tevoren niet aan onderworpen waren, ook niet verplichten. Ook had de keizer, zooals vaststaat, deze macht niet door wettige opvolging, schenking, ruil, koop, rechtvaardige oorlog, keuze of eenigen anderen wettelijken grond. De keizer is dus nooit heer der wereld geweest”. In zijn tweede conclusie ⁴⁾ schrijft Vitoria, dat al was de keizer wel heer der wereld, dat hij daarom nog niet de gebieden en steden der barbaren in bezit kon

¹⁾ Deut., 2. ²⁾ Genesis, 10. ³⁾ Uitvoeriger behandelt Vitoria dit in zijn De Pot. Eccl. pt. 15—18. ⁴⁾ De Indis II, 2.

nemen en wegschenken, of nieuwe heeren kon aanstellen en de oude afzetten of belasting heffen, omdat hij niet heer zou zijn doordat hij eigenaar is, maar alleen door zijn jurisdictie, zooals ook zij, die zeggen dat de keizer de heerschappij over de geheele wereld heeft, toegeven.

Deze onderscheiding is zeer belangrijk; in het midden latende of de keizer zich als heer der wereld beschouwde, houdt deze conclusie een veroordeeling in van de tot dusver gevolgde koloniale practijk: het verdeelen van grond onder de kolonisten, voor zoover dit tenminste niet een gevolg was van andere mogelijke oorzaken als b.v. een rechtvaardige oorlog. Geen wonder dat Karel V door deze pertinente verklaring hevig in zijn wiek geschoten was, getuige zijn brief van November 1539¹⁾.

¹⁾ Supra, hfst. II, § 1. Reeds in 1518 hadden de hofpredikers op instigatie van Las Casas tegen 's konings adviseurs iets dergelijks beweerd zeggende, dat de titel van een koning afhangt van de diensten, die hij zijn volk bewijst of van de keuze door het volk. De instelling van repartimientos nu, achtten zij geen dienst aan het volk bewezen en waar de indianen hem ook niet tot koning hadden verkozen, meenden zij dat de repartimientos den koning onrecht deden, omdat zij zijn titel te niet deden. (Helps II, p. 57).

Las Casas schreef een *Traité sur la puissance des rois*, où l'on examine si les princes ont le droit de séparer du corps de la monarchie les villes et leur habitans pour les donner comme vassaux à des particuliers, ou pour en disposer d'autre manière; dit werd in 1552 gedrukt en is verkort te vinden bij Llorente II, pp. 56—115. Wij laten hier een deel van § III volgen.

„Il n'y a rien de fondé sur le droit dans la prétention que les empereurs et les rois pourraient avoir de se donner pour les maîtres des provinces, des villes et des terres de leurs états, ou des objets appartenant au domaine particuliers des habitans. Conformément à ce principe, ceux-ci, en tant que possesseurs de ces choses, ne sont pas vassaux des rois, mais seulement leurs sujets; car les princes ne jouissent que de la juridiction ou puissance sans souveraineté, et les particuliers sont soumis à l'autorité royale non pas précisément comme possesseurs de terres, mais d'après la loi, et rien de plus.

(In een brief van 1555 aan Don Barthélemi Carranza de Miranda schrijft hij, dat de vorsten der indianen alleen maar een symbolisch tribuut aan de koning van Spanje hebben te geven; zie Llorente II, pp. 120—181).

Il y a une distinction essentielle à faire entre la propriété des choses et la juridiction ou puissance souveraine sur les choses. Cella-là peut être allodiale, de franc-alleu, libre, exempte de toutes servitudes et de tout tribut entre les mains du propriétaire particulier, sans cesser néanmoins d'être légalement sujette de la puissance qui régit, de l'autorité et de la juridiction souveraine. La sujétion des choses au pouvoir qui gouverne est la cause qui a fait généraliser la maxime politique qu'un empereur est maître de tout le monde, et qu'un roi est le souverain de toutes les choses qui sont dans son royaume.

Mais ceci ne doit s'entendre que de ce qui est relatif à l'exercice de la puissance souveraine, et non à ce qui concerne la propriété particulière allodiale des terres.

Les expressions dont les empereurs et les rois ont coutume de se servir en disant mon empire, mon royaume, etc., et qui semblent indiquer la propriété de l'empire ou du royaume, ne signifient autre chose que la souveraineté, la puissance, la juridiction et l'autorité suprême pour gouverner, et non un droit de seigneur et de maître, ni la propriété des objets dont on parle.

Quiconque voudrait persuader aux hommes qu'il possède sur une terre certains droits de propriété, quoiqu'elle ait un autre maître, serait tenu de les prouver, ces droits n'étant

§ 2. *Tweede grond: het recht van de Paus.*

Uit historisch oogpunt bezien is de bespreking van het recht van de Paus, als tweede mogelijke rechtsgrond, zeer interessant.

Vitoria merkt op dat men zich voor het rechtmatig bezit van de landen der barbaren met kracht beroept op het recht van de Paus, die ook wat het tijdelijke betreft, de heerschappij over de geheele wereld zou hebben en de spaansche koning zou hebben aangesteld tot vorst over de indianen.

Het is een merkwaardig verschijnsel dat aan de bullen, die Ferdinand en Isabella moeilijk anders konden opvatten dan als een belangrijke maar niet essentiele zaak, door een groote groep van Spanjaarden een dergelijke fundamenteele beteekenis werd toegeschreven¹⁾.

Wat de oorzaak daarvan is, valt moeilijk na te gaan; het is niet onwaarschijnlijk dat de steeds terugkeerende bestrijding, door een zeer kleine groep, van het recht van de koning om die landen in bezit te nemen, heeft geleid tot het beroep op het recht van de Paus. In een diep religieus land als Spanje moest immers een beroep op wat men poneerde als een recht van de Paus wel leiden tot onderdrukking van de twijfels omtrent de rechtmatigheid van de koloniale verhouding. De voorstelling dat de bestrijding van het goede recht van de koning om die landen in bezit te nemen, tevens het recht van de Paus zou aantasten, moest, waar de bevolking zoo weinig onderscheid wist te maken tusschen de geestelijke en de wereldlijke macht van de Paus, wel weerklank vinden. Hier komt nog bij, dat het beroep tegenover het overig Europa op het uitsluitend recht tot verovering in de bullen toegekend, ook wel geleid zal hebben tot het zoeken van de rechtvaardig-

pas susceptibles d'être reconnus sans preuves, soit qu'il s'agisse de fief, de cens, de tribut, ou de redevance de toute autre espèce. Pour établir une telle prétention, les titres de roi, d'empereur ou de souverain ne suffissent pas, car les droits de cette nature ne sont pas incompatibles avec la liberté allodiale et de franc-alleu du propriétaire particulier.

La souveraineté et la propriété sont deux objets distincts: la souveraineté n'embrasse pas plus la propriété, que la propriété n'implique la souveraineté; elles ont chacune leur essence et leur but particulier. A la première appartient le droit de gouverner; la seconde dispose et jouit librement, quoique soumise à la puissance qui régit.

¹⁾ Ferdinand beriep zich in 1513 voor het in bezit hebben van die streken dan ook niet alleen op de bullen, maar ook op andere titels; zie supra, hfst. I, § 3.

ging van het inbezit hebben of nemen van die streken in dezelfde bullen. Als immer geeft Vitoria ook hier eerst de meening van zijn tegenstanders; Hostiensis, Sylvester en naar het schijnt ook Bartolus en St. Thomas houden, dat de Paus de volledige jurisdictie heeft over de geheele wereld in tijdelijke zaken en dat de vorsten hun macht ontleenen aan de Paus. Hun bewijsvoering berust op de gezegden „De aarde in hare volheid is van den Heer”¹⁾ en „Mij is alle macht gegeven in den hemel en op aarde”;²⁾ de Paus, als plaatsvervanger van God en van Christus, heeft dus alle macht.

De voorstanders van deze leer, gaat Vitoria voort, houden nu dat de Paus de spaansche vorsten kon aanstellen als vorst over de barbaren; zelfs aangenomen dat hij dit niet zou kunnen, dan zou hij, wanneer de barbaren zijn tijdelijke macht weigerden te erkennen, hun de oorlog kunnen aandoen en dan vorsten over hen aanstellen.

Beide nu zou geschied zijn: de Paus stond die streken af aan Ferdinand en „vervolgens is ook aan de vreemdelingen voorgehouden en bekend gemaakt, dat de Paus de plaatsvervanger van God is en Diens plaats in die streken inneemt en dat zij hem daarom als hun soeverein moeten erkennen. Als zij dit geweigerd hebben moest men hun (volgens redeneering van bovengenoemde personen) terecht den oorlog aandoen en hun gebieden bezetten”³⁾.

¹⁾ Psalm 24. ²⁾ Matth. 28.

³⁾ Gedurende lange tijd was het gewoonte om in streken, die men pas had ontdekt een proclamatie voor te lezen, die in het begin der 16e eeuw door Palacios Rubios was opgesteld (Helps I, p. 378) Nys (A), pp. 41, 72 vermeldt dat deze rechtsgeleerde het eerste de verdediging van de rechten der indianen op zich had genomen. Herrera, dec. I, lib. I, cap. 14 (lib. VII) aangehaald bij Helps I, pp. 242—244 en bij Robertson I, pp. 378—381, geeft een model van deze proclamatie, waarvan wij enkele deelen laten volgen: „I, Alonso de Ojeda, servant of the very high and powerful kings of Castille and Leon, notify and make known to you the following things”, — dan volgt het verhaal van de schepping van de mensch, hun verspreiding over de wereld en hoe God alle macht gaf aan Petrus en zijn opvolgers. De Paus op zijn beurt gaf aan de koning van Castilië de macht over deze eilanden; inwoners van sommige eilanden zijn reeds Christen geworden en dan volgt de beschrijving hoe goed de koning wel voor deze bekeerlingen is. „Wherefor I entreat and require you, that after taking due time to consider this, you acknowledge the Church as sovereign lady of the world and the Pope in her name, and His Majesty, in his place as Lord of these isles and this continent, and that you receive these religious men. If you do so, His Majesty will greet you with all love and affection, and leave you your wives and children free, and will give you many privileges and exemptions. But if you do not, by the help of God I will enter with power into your land, and will subdue you, and will take your wives and children and make slaves of them, and sell them as such, and take all your goods, and do you all the mischief I can, as to vassals that do not

Vitoria zet echter de stelling op:

I. De Paus heeft niet het burgerlijk of tijdelijk gezag over de geheele wereld, wanneer we bedoelen gezag en burgerlijke macht in den eigenlijken zin¹⁾. Ter ondersteuning hiervan voert hij aan: „Gij weet dat de vorsten der volkeren over hen heerschen enz.” en „Zoo zal het niet zijn onder U”²⁾. Waar hij reeds eerder had aangetoond dat Christus zeer waarschijnlijk de tijdelijke macht niet bezat, merkt hij vervolgens op dat de Paus, die slechts een plaatsvervanger is, die macht zeker niet heeft.

De Paus bezit de tijdelijke macht dus niet volgens goddelijke wet, maar ook niet volgens de natuurwet of volgens de menschelijke wet. Zelfs al had Christus de tijdelijke macht wel dan heeft hij ze toch niet aan de Paus gegeven, immers „de Paus is niet minder de plaatsvervanger van Christus in het geestelijke dan in het tijdelijke. De Paus heeft echter geen geestelijke jurisdictie over de ongeloovigen, zooals ook mijn tegenstanders toegeven en Paulus uitdrukkelijk schijnt te leeren: „welk recht heb ik te oordeelen over hen die buiten mij zijn!”³⁾ Dus heeft hij ook geen macht over hen”.

II. Aangenomen dat de Paus wel de tijdelijke macht over de wereld bezat, dan zou hij zoo gaat Vitoria voort, deze macht toch niet mogen overdragen aan wereldsche vorsten, omdat die macht dan gebonden zou zijn aan het pausdom⁴⁾.

Als derde stelling zet hij dan op

III. „De Paus heeft tijdelijke macht doch slechts zooover die dienstig is tot het geestelijke d.w.z. voor zooover zij noodig is voor de bediening der geestelijke zaken”⁵⁾.

Het doel van de geestelijke macht is de hoogste gelukzaligheid, dat van de burgerlijke macht het tijdelijk geluk; het eerste doel is van hooger orde dan het tweede en daarom is de tijdelijke macht onderworpen aan de geestelijke. Ter be-
obey, and will not receive their Lord. And I protest that all the death and destruction which may come from this is your fault, and not his Majesty's or mine, or that of my men”. Men kan zich voorstellen, hoeveel de indianen van een dergelijke in het spaansch voorgelezen proclamatie begrepen. Zoowel bij onderwerping als bij niet-onderwerping zullen ze wel niet geweten hebben waar het eigenlijk om ging; dit maakte overigens weinig verschil, want de behandeling der indianen was in beide gevallen nagenoeg dezelfde. ¹⁾ De Indis II, 3. ²⁾ Matth. 20:25, 26; Lucas 22:25, 26. ³⁾ I Cor. 5. ⁴⁾ De Indis II, 4. ⁵⁾ Ibid II, 5; uitvoeriger in zijn De Pot. Eccl. pt. 12—14.

vestiging van zijn stelling voert Vitoria aan, dat ieder die een taak is opgedragen, ook verondersteld wordt uitgerust te zijn met alles wat noodig is om die taak naar behooren te kunnen volbrengen. Daar „God en de natuur (echter) in het noodzakelijke nooit te kort schieten, is het ontwijfelbaar zeker dat de Paus macht gegeven is in het tijdelijke, voorzover het noodig is voor het bestuur van het geestelijke.” Om geestelijke rampen te voorkomen kan de Paus dus optreden als scheidsrechter bij twisten tusschen vorsten en kan hij zelfs koningen afzetten. De conclusie, die Vitoria uit het bovenstaande trekt is, dat waar de Paus geen geestelijke macht heeft over de barbaren of over andere ongeloovigen, hij ook geen tijdelijke macht over hen bezit;¹⁾ indien de barbaren weigeren enig gezag van de Paus te erkennen dan kan hen om deze reden de oorlog niet worden aangedaan en mogen ze hierom ook niet van hun goederen beroofd worden ²⁾).

Vitoria argumenteert dit, zeggende dat zoowel hij als zijn tegenstanders houden dat men de inboorlingen niet mag beoorlogen ingeval ze zouden weigeren Christus als hun Heer te erkennen, omdat het moeilijk is hun deze plicht evident en op redelijke gronden te bewijzen; maar vervolgt hij, dan is het „toch alledwaast”, dat ze wel door oorlog gedwongen zouden mogen worden om Diens plaatsvervanger als heer te erkennen, terwijl diens macht nog minder evident te bewijzen is. Waar vast staat dat geen der ongeloovigen dit gezag erkent, zou men even goed kunnen zeggen dat ze op grond van hun ongeloof beroofd kunnen worden van hun bezittingen. Niemand houdt dit echter en de saracenen, die onder de Christenen wonen, zijn nooit op deze grond van hun bezittingen beroofd. Daarom is het een sophisme te zeggen, dat men de ongeloovigen niet mag beoorlogen, wanneer zij het gezag van de Paus erkennen en dat men dit wel mag doen als ze dit gezag weigeren te erkennen.

„Hieruit blijkt dat (ook) deze rechtsgrond niet deugdelijk is met betrekking tot die barbaren en dat de Christenen noch in het feit dat de Paus die gebieden heeft afgestaan, als ware

¹⁾ De Indis II, 6. ²⁾ Ibid II, 7.

hij absoluut heer en meester, noch in het feit, dat zij het gezag van den Paus niet erkennen, een reden kunnen vinden voor een rechtvaardigen oorlog tegen hen. Uit hetgeen gezegd is volgt dus dat de Spanjaarden, toen ze voor het eerst naar Indië voeren, geen recht meebrachten om die gebieden in bezit te nemen”.

§ 3. *Derde grond: het recht van de ontdekker.*

A. *Het ontdekkingsrecht.*

Vitoria noemt als derde grond het recht van ontdekking en voegt er aan toe, dat dit de eenige grond is die van het begin af is aangevoerd en dat het ook de eenige grond is waarop Columbus steunde, toen hij in 1492 zijn tocht naar het westen aanving.

Oogenschijnlijk is dit een deugdelijke grond, gaat hij voort „omdat volgens het volkenrecht en de natuurwet iets, wat verlaten is, het eigendom wordt van dengene, die het in bezit neemt”¹⁾. De Spanjaarden nu hebben het land ontdekt en in bezit genomen, alsof het een verlaten streek was en bezitten het daarom rechtens. Het ligt voor de hand, dat Vitoria het hiermee niet eens is: de barbaren zijn, zooals hij reeds eerder bewees, eigenaars zoowel privaat- als publiekrechtelijk en daarom is deze derde titel niet van toepassing.

Tot besluit merkt hij op, dat deze rechtsgrond in verbinding met een andere wel betekenis krijgt.

B. *Het occupatierecht.*

Die andere rechtsgrond houdt in dat dingen, zooals goud in de grond en visschen en paarden in de zee, die nog niet toegeëigend zijn, het eigendom worden van hem die ze in bezit neemt²⁾.

Uit bovenstaande blijkt duidelijk, dat Vitoria het occupatierecht alleen toepasselijk acht op dingen die niemand toebehooren en dat om rechten te kunnen doen gelden een daadwerkelijke inbezitneming vereischt is, een standpunt dat ook door Karel V werd ingenomen. Duidelijk blijkt dit uit het

¹⁾ Inst. 2, 1, 12.   ²⁾ Zie infra hfst. V, § 3.

verdrag dat in 1524 tusschen Spanje en Portugal te Vitoria werd gesloten¹⁾.

Het geval wilde dat beide landen aanspraak maakten op de eigendom en het bezit van de Molukken. Karel V kwam met het argument naar voren, dat al zouden de Portugeezen de Molukken het eerst ontdekt hebben, deze eilanden toch niet het bezit vormden van Portugal omdat ze niet daadwerkelijk in bezit waren genomen; hij, Karel V, daarentegen zou als heer erkend zijn in die streken. Het verdrag nu houdt in dat een commissie de demarcatieline zal vaststellen en dat als gevolg daarvan tevens zal vaststaan wie van beide landen in de Molukken het eigendomsrecht heeft en beide partijen zullen dan tevens de kwestie van het bezitsrecht als opgelost beschouwen²⁾. Intusschen zal een andere commissie de bewijzen, die beide landen aanvoeren voor het bezitsrecht van die eilanden, onderzoeken. Door de onmogelijkheid de demarcatieline vast te stellen is het geschil tot 1750 blijven bestaan.

Behalve uit de practijk blijkt ten overvloede uit dit verdrag dat men de occupatie van bewoonde gebieden voor geoorloofd hield, hoewel die occupatie formeel ook op andere gronden heette te berusten³⁾.

De andere europeesche vorsten, die de bezitstitel, voorzover deze op de pauselijke bullen berustte, niet erkenden, beschouwden ook alleen het metterdaad in bezit genomen gebied als spaansch gebied, en achtten een proclamatie tot annexatie niet voldoende om anderen uit te sluiten⁴⁾.

In de zeventiende eeuw verdedigt de Groot dezelfde meening als Vitoria. Hij zegt, Vitoria aanhalende, dat de barbaren zowel publiek- als privaatrechtelijk eigendomsrecht hebben; daarom geeft ontdekking alleen recht over die dingen, die bij de ontdekking aan niemand behooren. 'n Ding ontdekken,

¹⁾ Zie Davenport (A), pp. 119 e.v. ²⁾ Hieruit volgt wel dat men de Indiërs geen eigendomsrecht toekende: alles wat niet aan Christenen behoorde kon men in bezit nemen; vgl. Fiske, A.K. p. 24. ³⁾ Nl. als een gebruikmaken van het op de bullen berustend eigendomsrecht. ⁴⁾ Zimmermann IV, p. 2; Hardy, p. 25 merkt op dat Frans I van Frankrijk gezegd zou hebben „Le soleil luit pour moi comme pour les autres et je voudrais bien voir l'article du Testament d'Adam qui m'exclut du partage”.

gaat hij voort, is niet alleen het pakken met de oogen, maar een werkelijk in bezit nemen: de daad van ontdekking is alleen voldoende om een goede titel op souvereiniteit te hebben, als hij vergezeld gaat van een actueel bezit ¹⁾).

Later maakt de Groot onderscheid tusschen het verkrijgen van eigendom en van souvereiniteit en zegt dat men door occupatie alleen bezit kan verkrijgen ²⁾).

Na hem verdedigen tallozen hetzelfde standpunt: krachtens recht van eerste occupant wordt men meester zoowel van roerende als van onroerende goederen. Anderen voegen er uitdrukkelijk aan toe, dat verschil in cultuur geen recht geeft om een volk van lager cultuur van zijn bezittingen te berooven ³⁾. Later in de negentiende eeuw is er weer een bepaalde richting die de verkrijging van grond door occupatie ook wettig acht, wanneer die grond alleen maar in bezit is van een „savage nation”, met in achtname in sommige gevallen van een eventueel bestaand bestuur ⁴⁾.

§ 4. *Vierde grond: het zich niet willen bekeeren.*

„Als vierde rechtsgrond wordt aangevoerd, dat zij weigeren het geloof in Christus te aanvaarden, ofschoon het hun toch voorgehouden wordt en zij met aandrang worden aangespoord het te aanvaarden”. De barbaren zijn immers verplicht te gelooven „alwie geloofd heeft en gedoopt is zal zalig worden, die echter niet geloofd heeft zal veroordeeld worden” ⁵⁾. Op gezag van de Paus, als dienaar van Christus, mogen zij dus gedwongen worden het geloof in Christus te aanvaarden; misschien zouden zelfs de vorsten zoo op eigen gezag kunnen

¹⁾ de Groot (A), Hfst. II. ²⁾ de Groot (B), II, III, IV; II, IX, I. Vitoria had aangehouden dat de indianen en eigendom en souvereiniteit hadden; Albertini, p. 82 schrijft „L'Espagne étant le premier occupant des terres américaines possède la souveraineté sur ces contrées. Bien plus elle y possède la propriété de tous les biens privés. Car on ne distingue pas la souveraineté et la propriété”. ³⁾ Zie b.v. Pufendorf IV, VI: III, IV, en VIII; IV, VII: XIV; VII, VII: III en Klüber § 125a; voor andere schrijvers zie Lindley, pp. 12—23. ⁴⁾ Field, artt. 38 en 79; Redsløb, p. 527 schrijft „L'occupation a pour objet un territoire qui n'est soumis à aucun gouvernement ou vit sous un régime de civilisation inférieure. La prise de possession s'y accomplit par l'établissement d'un pouvoir effectif et peut revêtir deux formes d'une intensité différente: Elle peut être intégrale, c'est-à-dire instituer une domination sans réserve en écartant le régime local, s'il existe. Mais elle peut aussi laisser subsister le pouvoir autochtone et simplement lui superposer une domination suzeraine, un protectorat.” ⁵⁾ Marcus 16, 6.

handelen, omdat zij zijn „wrekers ter bestraffing van hen die kwaad doen”¹⁾).

De voorstanders van deze leer voeren verder aan dat de koning van Spanje de Franschen zou kunnen dwingen hun koning te gehoorzamen in geval ze dit zouden weigeren; de zaak Gods nu is zeker niet in minder gunstige omstandigheden dan de belangen der menschen. Ook zou men hun de oorlog kunnen aandoen, wanneer ze openlijk Christus' naam lasterden of de spot dreven met christelijke zaken; ongelooft is een groter zonde dan godslastering „omdat het zich direct verzet tegen het geloof” en dus zeker een voldoende reden tot oorlog²⁾).

Vitoria is het met deze rechtsgrond niet eens en zet om dat te bewijzen achtereenvolgens zes stellingen op, die hij stuk voor stuk bewijst.

I. „Voordat de vreemde volkeren van Christus' geloof gehoord hadden zondigden ze niet door de zonde van ongelooft, omdat ze niet in Christus geloofden”³⁾).

Altissiodorensis, Willem van Parijs en Gerson meenen dat wanneer iemand doet wat in zijn vermogen ligt, God hem zal verlichten, zoodat niemand in een onoverkomenlijke onwetendheid behoeft te verkeeren betreffende Christus of betreffende eenig geloofsartikel.

Ook anderen verdedigen een soortgelijk standpunt. Vitoria houdt echter voet bij stuk en haalt Paulus aan, die zeide „Hoe zullen ze gelooven als ze niet eerst hooren, hoe zullen ze hooren zonder prediker”⁴⁾ en concludeert dat zij die nooit iets

¹⁾ Rom. 3 nl. de weigering het geloof te aanvaarden; vgl. supra, hfst. III, § 2.

²⁾ Men kan niet zeggen dat de Kroon in Spanje omrede van weigering tot aanvaarding van het geloof een oorlog in Indië heeft bevolen. Toch behandelt Vitoria deze titel, omdat van verschillende zijden dit werd aangevoerd en incidenteel in practijk gebracht.

Prescott I, 171 schrijft dat het zwaard voor de Spanjaarden een goed argument was als de tong faalde. „Niet te zorgen voor de ziel van zijn in duisternis gehulde vijand was zijn eigen ziel op het spel zetten. De bekeering van een enkele ziel kon een menigte zonden bedekken. Niet over zeden had hij zich druk te maken, maar alleen over het geloof. Wie in het geloof stierf, hoe onzedelijk zijn leven ook geweest was, kon gezegd worden in den Heer gestorven te zijn.”

Hoe onjuist deze schildering in zijn algemeenheid is, geeft hij toch wel een beeld van de opvattingen van vele Spanjaarden uit die dagen. Gregorio, een van de adviseurs van Ferdinand, was ook de meening toegedaan dat het volharden in de afgodendienst een juiste reden was voor oorlog en slaverny (Helps I, 259).

³⁾ De Indis II, 8. ⁴⁾ Rom. 10.

gehoord hebben in een onoverkomenlijke onwetendheid verkeeren. Deze onwetendheid wordt overkomenlijk en kan pas zonde worden, als men niet wil luisteren naar de prediker of het gehoorde niet wil gelooven.

II. „De barbaren zijn echter niet verplicht bij de eerste prediking van het christelijk geloof dit te gelooven in dien zin, dat ze doodzonde zouden doen, wanneer ze het niet direct aanvaardden, terwijl hun slechts zonder meer wordt aangekondigd en voorgehouden dat de christelijke godsdienst de ware is en dat Christus de Zaligmaker en Verlosser der wereld is, zonder gebruikmaking van wonderen of eenig ander bewijs of middel ter overreding”. Het zou zelfs lichtzinnig en onvoorzichtig zijn alleen op een simpele aankondiging en bekendmaking van de christelijke godsdienst door onbekende personen, reeds te gelooven. Ze hebben zeker het recht argumenten en motieven van de predikers te verwachten. Vitoria gaat een stap verder en zegt dat wanneer de inboorlingen op een dergelijke geloofsverkondiging niet ingaan, dit de Spanjaarden niet het recht geeft om hen te beoorlogen of volgens oorlogsrecht te behandelen, omdat hier geenerlei onrecht aanwezig is¹⁾.

III. Wel zouden de barbaren, wanneer ze zouden weigeren, na daartoe vermaand te zijn, te luisteren naar hen die op vreedzame wijze over de godsdienst komen spreken, een doodzonde begaan²⁾. Ze hebben immers de plicht te luisteren en te overleggen over zaken, die op de godsdienst betrekking hebben, anders zouden zij niet kunnen gelooven en dus zonder schuld buiten de staat der zaligheid zijn. Komen de barbaren deze plicht na en

IV. wordt het christelijk geloof hun bij herhaling en op overtuigende manier voorgehouden door middel van bewijskrachtige en redelijke argumenten, gepaard gaande met een christelijke levenswandel der Spanjaarden, dan zijn zij op straffe van doodzonde verplicht het geloof in Christus te aanvaarden³⁾.

V. Vitoria betwijfelt echter of inderdaad op deze wijze

¹⁾ De Indis II, 11. ²⁾ Ibid II, 12. ³⁾ Ibid II, 13.

het geloof wel is gepredikt¹⁾, want zegt hij „Ik hoor (echter) niets van wonderen en teekenen, noch van voorbeelden van uitstekend godsdienstig leven, doch wel van vele schanddaden, wreede misdaden en goddelooze practijken²⁾. Daarom komt het me voor, dat de christelijke godsdienst hun niet tactvol en waardig genoeg gepredikt is om hen te verplichten er in te berusten. Het schijnt evenwel dat vele religieuzen en andere geestelijken in dit opzicht door hun leven en voorbeeld en ijverige prediking voldoende moeite en ijver aan den dag gelegd zouden hebben, wanneer ze daarin niet gehinderd waren door andere menschen, die geheel andere zorgen hebben”³⁾.

VI. Maar zelfs — en hier keert Vitoria tot zijn uitgangspunt terug — al hadden de inboorlingen het geloof niet aanvaard, hoewel de prediking op een juiste manier en onder gunstige omstandigheden was geschied, dan nog mag men hun de oorlog niet aandoen of van hun goederen berooven⁴⁾.

¹⁾ De Indis II, 14. ²⁾ Wij kunnen niet nalaten, ter illustratie, hier een gedeelte van de brabantse vertaling van een werk van Las Casas weer te geven:

„Zij (de Indianen) hebben oock suyper ombelammert / ende levende verstant / seer begrypende ende leerbaer alle goede leere / seer bequaem om aentenemen ons heylich Catholick geloove / ende hen te verciere met deuchdelycke manieren / ende de ghene dye min beletsels daer toe hebben / dan ander dye Godt schaepde inde Werelt / ende sy syn soo importun achter dat sy eens beghinnen kennisse te hebben vande saken vanden geloove om dye te volweten / ende te ofenen ende gebruyken de Sacramenten vande Kercke / ende Godt te dienen / dat de religieusen wel van noode hebben / om hen te verdraghden / dat Godt hen begave met seer merkelycke gave van paciencie / eyntelick / hebbe ick hooren seggen / aen veele wereltlycke Spaenjaerts over veel Jaren ende menichmael / niet kunnende loochenen de goetheit dye sy inde Indianen sagen / vorwaer dit Volck soude het geluckichste vande werelt wesen / kenden sy alleenlick Godt. Onder dese tamme ende saechtmoedighe Schapen ende vander qualiteit als vore / van Godt hennen Schepper alsoo beghaeft / vielen de Spaenjaerts / terstont als syse kenden / als uytnemende felle ende van veel daghen hongerighe Wolven / Tigren / ende Leeuwen / ende sy en hebben aldaer van over veertich Jaer / tot nu toe anders niet gedaen / ende doet noch heden daechs / dan dye verscheuren / dooden / benauwen / affligereen tormenteren ende bederven / met vremde / nyeuwe / diverse ende nummeer duergelycke gesien / noch gelesen / noch gehoorde / manieren van wreetheit / waer af enni ghe luttel hier onder sullen geseet worden.

³⁾ Cortes verzocht in zijn brief van November 1524 om Dominicanen en Franciscanen, echter geen bisschoppen of prelaten: „Indien, daarentegen, uwe Majesteit Bisschoppen stelt, zullen deze zig toeleggen, om hunne Afhangelingen te verriyken, zy zullen in de eerste plaats, hunne Kinderen Majoraten poogen te bezorgen; zij zullen hunne rijkdommen, door ydele pragt en nog meer door ongeregheden, en een ergerlijk leven, verspillen, welk alles gewisselijk niet dienen kan, om Menschen te bekeeren, die de levenswijze der Kanunniken en andere aanzienlijke Kerkelijken van onzen tijd, vergelyken met de afzondering, de kuisheid, het geregeld gedrag van hunne Afgoden-priesteren, onder welken de geringste fouten met den dood gestraft wierden”. Zie Cortes II, p. 275.

⁴⁾ Betreffende de oorlogsmotieven van Cortes, zooals die uit zijn bevelen blijken, ver-

Geloof is immers een wilsact en uit vrees overgaan tot het geloof en de Sacramenten ontvangen is heiligschennis. Hij beroept zich tot staving hiervan op het concilie van Toledo en op vroegere keizers, die ook nooit de ongeloovigen de oorlog hebben aangedaan, omdat ze zich niet wilden bekeeren. Tot slot merkt hij op dat oorlog geen bewijs is voor de waarheid van het christelijk geloof en verwerpt dan ook deze vierde rechtsgrond.

§ 5. *Vijfde grond: de zonden der indianen.*

De vijfde rechtsgrond zou berusten op het recht de barbaren te mogen beoorloggen om hun vele en zware zonden. Onder deze zonden zouden dan niet vallen de zonden tegen de positieve wet Gods, omdat men de barbaren niet evident kan bewijzen dat het inderdaad zonden zijn; wel echter de zonden tegen de natuurwet, een wet die ze ook de hunne zouden noemen en waarvan hen wèl bewezen kan worden dat het beledigingen van God zijn en waarvoor ze dan ook gestraft mogen worden.

Vitoria merkt daartegen op „De Christenvorsten kunnen zelfs niet op gezag van den Paus de vreemde volkeren afhouden van zonden tegen de natuur en hen niet om deze reden straffen”¹⁾. Dat de Paus geen jurisdictie over hen had, had Vitoria reeds aangetoond, nu voegt hij er aan toe dat de barbaren òf verplicht zijn de opgelegde straffen voor die zonden te dragen òf niet. Zijn ze het niet, dan kan de Paus hun die straffen ook niet opleggen; zijn ze het wel, dan is het ook hun plicht de Paus als hun heer te erkennen. Doen ze dit laatste niet, dan kan men ze reeds om deze reden de oorlog aandoen, hetgeen Vitoria niet alleen, maar ook zijn tegenstanders loo-

meldt Prescott II, p. 289: „The instrument (orders) then reminds the army that the conversion of the heathen is the work most acceptable in the eye of the Almighty, and one that will be sure to receive his support. It calls on every soldier to regard this the prime object of the expedition, *without which the war would be manifestly unjust*, and every acquisition made by it a robbery. The general (Cortes) solemnly protests, that the principal motive, which operates in his own bosom, is the desire to wean the natives from their gloomy idolatry, and to impart to them the knowledge of a purer faith; and next, to recover for his master, the emperor, the dominions *which of right belong to him*”. De volledige „military code” van 22 December 1520 is te vinden bij Prescott III, appendix; zie ook supra, hfst. I, § 4. ¹⁾ De Indis II, 16.

chenen. Hiermee is ook deze rechtsgrond verworpen. Wat de zonden zelf betreft merkt hij nog op dat als zonden tegen de natuur bedoeld worden, dat dan ook bestraffing van doodslag en godslastering, zonden die minstens even erg zijn, geoorloofd zou moeten zijn. Bedoelen ze zonden tegen de natuurwet in het algemeen, dan zijn ze in tegenspraak met Paulus ²⁾ die zegt „Ik heb u geschreven in mijn brief u niet in te laten met onkuischaards, afgodendienaars, enz.” en „want welk recht heb ik te oordeelen over hen, die buiten zijn.” Indien dus bestraffing van onkuischaards en afgodendienaars niet geoorloofd is, dan is het ook niet geoorloofd voor andere zonden tegen de natuur. Dan vraagt Vitoria zich af wat zijn tegenstanders bedoelen met „de natuurwet de hunne noemen?” „Wanneer het beteekent, ‘kennen’ dan kennen zij ze niet geheel. Wanneer het van den anderen kant wil zeggen ‚de bedoeling hebben deze wet te willen onderhouden’, willen ze ook de geheele goddelijke wet onderhouden, want wanneer ze wisten dat de geheele wet der Christenen van God kwam zouden ze die ook willen onderhouden. Daarom noemen zij de natuurwet evenmin de hunne als Christus’ wet. Wij hebben inderdaad sterkere bewijzen om aan te toonen dat Christus’ wet van God komt en waar is, dan om aan te toonen, dat onkuischheid verkeerd is en dat men ook de andere dingen, die door de natuurwet verboden zijn, moet vermijden. Wanneer ze dus gedwongen kunnen worden om de natuurwet te onderhouden omdat hen die be-
wezen kan worden, kan men hen ook dwingen tot onderhouding van de wet van het Evangelie”.

§ 6. *Zesde grond: vrijwillige keuze.*

Als zesde van de valsche rechtsgronden bespreekt Vitoria er een die inderdaad werd aangevoerd nl., die van vrijwillige keuze.

De Spanjaarden maanden bij hun komst de barbaren aan de koning van Spanje als hun heer te erkennen, hetgeen de inboorlingen somtijds verklaarden goed te vinden. Vitoria

²⁾ I Cor. 5.

acht de rechtsgrond echter niet voldoende omdat vrees en onwetendheid bij die keuze de grootste rol speelden¹⁾). Bovendien hadden de barbaren werkelijke vorsten en meesters en mochten ze dus zonder eenige redelijke grond geen nieuwe heerschers kiezen en daardoor de oude heerschers benadeelen. Van de andere kant konden ook de oorspronkelijke vorsten geen nieuwe heerschers kiezen zonder toestemming van het volk.

„Daar dus bij dergelijke verkiezingen en aannemingen niet alles aanwezig is, wat vereischt is voor een wettige keuze, is deze rechtsgrond geheel en al onvoldoende en onwettig om die gebieden in bezit te nemen en te houden.”

§ 7. *Zevende grond: bijzondere gunst van God.*

De zevende rechtsgrond zou zijn een bijzondere gunst van God, waardoor de inboorlingen, die God „allen ten ondergang gedoemd had” aan de Spanjaarden werden overgeleverd.

Vitoria verklaart echter niet te gelooven in iemand „die een prophetie verkondigt in strijd met de gewone wetten en de regels der H. Schrift, tenzij zijn leer door wonderen bevestigd zou worden”, en dan voegt hij er aan toe „Maar wonderen worden niet gewrocht door propheten van dat slag”. Zelfs al zouden de barbaren volgens Gods bijzondere voorzienigheid in de macht der Spanjaarden zijn gekomen, dan zouden daarom de Spanjaarden nog niet zonder schuld behoeven te zijn. Hiermee is ook deze grond verworpen.

Vitoria sluit zijn verhandeling over de ongeldige rechtsgronden met de opmerking dat hij nog nooit eenig geschrift

¹⁾ Lord Salisbury zei in 1889 in verband met bepaalde handelingen van Portugal, dat zijn regeering de souvereiniteit van dat land over bepaalde districten in Nyassa niet kon erkennen voorzover die gebaseerd was op een vlaggenuitdeeling aan onwetende inheemsche hoofden (Lindley, p. 173). Of de inlandsche hoofden met wie Stanley uit naam van de „Association Internationale Africaine” verdragen sloot, waarbij zij de souvereiniteit van de „Association” erkenden en tot teeken daarvan hare vlag aannamen (Visser, p. 22), begrepen wat zij deden is echter evenzeer te betwijfelen.

In het verdrag van 1893, gesloten tusschen Engeland en de Zuid-Afrikaansche republiek staat: „No such Convention or Organic Proclamation (for securing the South African Republic jurisdiction, protection, and administration over Swaziland) would be entitled to recognition from Her Majesty's Government unless the said Government were satisfied that the Swazie Queen Regent and Council understood the nature, terms, articles, and conditions there of.” (Lindley, pp. 173, 174).

over dit onderwerp onder oogen heeft gehad en er ook nooit eenig dispuut over heeft bijgewoond.

Tot slot schrijft hij „Wat baat het den mensch dat hij geheel de wereld wint, maar zichzelf verliest en schade lijdt aan zichzelf”¹⁾).

¹⁾ Matth. 16; Marc. 8; Luc. 9.

HOOFDSTUK V.

DE RECHTSGELDIGE GRONDEN, KRACHTENS WELKE DE BARBAREN
ONDER DE ZEGGENSCHAP DER SPANJAARDEN Zouden KUNNEN
KOMEN.

§ I. *St. Thomas van Aquino en het jus gentium.*

St. Thomas van Aquino had zich tot taak gesteld de synthese tot stand te brengen tusschen de christelijke leer en de grieksch-aristotelische filosofie, die, ten gevolge van de kruistochten, via de Arabieren in de twaalfde eeuw in het christelijk Europa was doorgedrongen. Hij ging daarbij uit van het standpunt dat het geloof de rede en de genade de natuur vooronderstelt.

De oude Grieken zagen de staat als de eenige en hoogste ordening, waaraan alles en allen onderworpen waren. St. Thomas daarentegen beschouwt, in overeenstemming met de christelijke leer, de mensch als eerste en voornaamste wezen. Ieder mensch heeft een persoonlijk doel, de *Visio Beatifica*, de Godsanschouwing: daarom zijn alle menschen principieel gelijk voor God. De staat is slechts een middel tot bereiking van dat doel; een middel evenwel dat in overeenstemming is met- en voortvloeit uit de menschelijke natuur: de enkeling immers heeft een drang in zich om in gemeenschap met anderen te leven. Deze drang is, omdat hij van nature is, goed en vindt zijn grond in het feit dat de mensch zich zelf niet voldoende is om redelijkerwijs te leven, maar dat hij daarvoor de hulp van anderen noodig heeft¹⁾. De mensch kan zich deze natuurdrang realiseeren, omdat hij geschapen is naar Gods beeld en gelijkenis: begaafd is met verstand en wil. Alle menschen zijn in wezen gelijk en gede-termineerd tot het absolute goed; hieruit vloeit voort dat

¹⁾ Vgl. Platenburg, pp. 18, 33 e.v.; Beuve-Méry, pp. 21—29.

de rede¹⁾ overal en altijd moet leiden tot een zelfde inzicht betreffende de fundamenteele begrippen, betreffende dat wat de mensch van nature voegt: de voorschriften van de natuurwet, waardoor de mensch deel heeft aan Gods eeuwige wet²⁾).

Het is de natuurlijke rede, die de mensch met zekerheid doet weten wat geboden, geoorloofd of verboden is³⁾). Alleen dat wat van nature recht is, is een absolute maatstaf, een norm, die, onafhankelijk van omstandigheden, in zich geldig is en als basis kan dienen voor moraal en rechtsorde; alleen dit recht, dat gegrond is in het wezen der menschen en der menschelijke verhoudingen, is het algemeen geldende steunpunt ter beoordeeling van wat al dan niet geoorloofd is⁴⁾).

Het voornaamste voorschrift van de natuurwet is dat „Het goede moet gedaan en nagestreefd worden, het kwade gemeden”⁵⁾).

St. Thomas leert dat de eerste maatstaf van de rede de natuurwet is en dat daarom een menschelijke wet slechts in

¹⁾ De Bruyne, pp. 172, 173 zegt in dit verband van St. Thomas: „Zijn grondprincipes hangen niet af van een subjectieve intuïtie, noch van rasgevoelens, noch zelfs van geloofsvooroordeelen: zij zijn onpersoonlijk, algemeen menschelijk, uitdrukkingen van de rede, die essentieel overal en altijd dezelfde is: daarom kan Thomas met de Arabieren redetwisten. Tot alles strekt zich dit èene beginsel uit: *de rede kent alles in het licht van het zijnde*: het zijnde is dus het voorwerp van alle verstand, van God, den absoluten, scheppenden geest, van de Engelen, intuïtieve spontane wezens, van de abstraheerende menschen”. ²⁾ Summa I, II, qu. 91, 2. ³⁾ Summa I, II, qu. 94, 4; vgl. Nolens, p. 112. ⁴⁾ Vgl. Mausbach, pp. 8, 39. ⁵⁾ Summa I, II, qu. 94, 2 en dan vervolgt St. Thomas: „Daar echter het goede valt onder het begrip doel en het kwade onder het tegenovergestelde, ziet het verstand alles waartoe de mensch een natuurlijke neiging heeft, van nature als goed in, en daarom als iets wat nagestreefd moet worden, en het tegenovergestelde als verkeerd en daarom ook als iets wat gemeden moet worden. Uit bovenstaande volgt, dat dezelfde orde, die in de natuurlijke neigingen gevonden wordt, ook moet gevonden worden in de voorschriften van de natuurwet. Op de eerste plaats is er in den mensch een neiging naar het goede dat volgt op zijn natuur, voor zoover ze gemeen is aan alle zelfstandigheden. Iedere zelfstandigheid toch heeft een natuurlijke neiging om te blijven zooals zij is door haar natuur. Overeenkomstig die neiging behooren die voorschriften tot de natuurwet, die dienen voor het behoud van het menschelijk leven, of om het tegenovergestelde tegen te gaan. Op de tweede plaats is er in den mensch een neiging tot een meer bijzonder goed, dat volgt op zijn natuur, voor zoover zij ook aan de dieren gemeen is. Overeenkomstig deze neiging behooren die voorschriften tot de natuurwet, die de natuur aan alle dieren heeft ingegeven, zooals de vereeniging van man en vrouw, de opvoeding der kinderen en dergelijke. Op de derde plaats is er in den mensch een neiging naar het goede, dat volgt op zijn redelijke natuur, die hem eigen is. Hierdoor heeft de mensch een natuurlijke neiging om de waarheid omtrent God te kennen, en in gemeenschap samen te leven. Overeenkomstig die neiging behooren die voorschriften tot de natuurwet, die daarop betrekking hebben, b.v. dat hij de onwetendheid vlucht, dat hij degenen, met wie hij samen leeft, geen onrecht aandoet, en dergelijke, die daar mede in verband staan”.

zoover kracht van wet heeft, als deze wet afgeleid is van de natuurwet¹⁾). Vervolgens merkt hij op dat iets op twee manieren van de natuurwet afgeleid kan worden: ten eerste als een gevolgtrekking uit algemeene beginselen, zooals b.v. de wet die het doodslaan verbiedt afgeleid kan worden van het beginsel dat men iemand geen kwaad mag doen; ten tweede als een nadere bepaling van de algemeene beginselen: zoo zegt b.v. de natuurwet, dat iemand, die zondigt, gestrafd moet worden, maar dat hij met een bepaalde straf gestrafd moet worden is een nadere bepaling van de natuurwet. De menschelijke wet wordt nu in overeenstemming met deze beide manieren van afleiden verdeeld in burgerlijk recht en *jus gentium*²⁾).

Onder het *jus gentium* vallen dan die dingen, die van de natuurwet afgeleid worden als gevolgtrekkingen uit beginselen. Als voorbeeld geeft hij hier: rechtvaardig koopen en verkoopen; zouden deze en dergelijke dingen niet bestaan, dan zouden de menschen onderling niet kunnen leven. Het is dan ook overeenkomstig de natuurwet omdat de mensch (en hier haalt hij Aristoteles aan)³⁾ van nature een gezelschapsdier is. Thomas besluit deze kwestie zeggende dat het *jus gentium* voor zoover het van de natuurwet afgeleid wordt — bij wijze van gevolgtrekking, welke niet ver van de beginselen verwijderd ligt — wel eenigszins natuurlijk is voor de mensch, maar dat het niettemin onderscheiden is van de natuurwet, vooral van het recht, dat gemeen is aan alle dieren⁴⁾).

Elders⁵⁾ gaat Thomas op deze distinctie wat verder in en merkt op dat het van nature rechte, dat is wat uit zijn natuur zelf is aangepast aan een ander en dat dit op twee manieren kan gebeuren. Ten eerste wanneer iets van nature aangepast is aan iets anders op zich zelf beschouwd, zooals b.v. een man uit zijn aard aangepast is aan een vrouw om met haar te genereeren. Echter kunnen niet alleen menschen, maar

¹⁾ Summa I, II, qu. 95, 2. ²⁾ Summa I, II, qu. 95, 4. ³⁾ Polit. I, II. ⁴⁾ Kosters (B.), p. 73, schrijft ten-onrechte dat St. Thomas houdt, dat „alles, wat bij wege van gevolgtrekking met noodwendigheid uit de hoofdbeginnelsen is af te leiden, mede tot het natuurrecht behoort”. ⁵⁾ Summa II, II, qu. 57, 3.

ook andere dieren op zich zelf beschouwd worden en daarom is het recht dat natuurrecht genoemd wordt, op deze manier beschouwd, gemeenschappelijk aan de menschen en aan alle dieren. Op de andere manier is iets van nature aangepast aan iets anders, niet op zich zelf beschouwd, maar onder het opzicht dat er iets uit volgt, b.v. het eigendomsrecht. Wanneer b.v. een akker op zich beschouwd wordt, dan is er niets in waarom hij eer van deze dan van een ander persoon zou zijn; maar als hij beschouwd wordt met betrekking tot de gelegenheid om bebouwd te worden of tot het vreedzame gebruik van de akker dan is die akker (dus onder dat opzicht) aangepast om van een persoon te zijn en niet van een ander. Dit laatste nu: het vergelijken van dingen met betrekking tot wat er uit volgt, is eigen aan het verstand en daarom natuurlijk voor de mensch volgens zijn natuurlijk verstand, die dat oordeelt en dan haalt St. Thomas Gajus aan, die om deze reden zegt: wat de natuurlijke rede tusschen alle menschen heeft vastgesteld dat wordt bij allen gelijkelijk onderhouden en wordt genoemd *jus gentium*¹⁾.

§ 2. *Vitoria en het jus gentium.*

Naar aanleiding van St. Thomas' meening dat het *jus gentium* onderscheiden is van de natuurwet behandelt ook *Vitoria* de vraag of het *jus gentium* valt onder de natuurwet dan wel onder de positieve wet²⁾. Hij bestrijdt eerst de meening van de rechtsgeleerden, die, doordat zij onder het *jus gentium* dingen laten vallen, die in zich reeds recht zijn en niet met betrekking tot iets anders, verklaren dat het *jus gentium* onder de natuurwet valt. Vervolgens stemt hij met St. Thomas in dat de natuurwet een absoluut goed en het *jus gentium* slechts een betrekkelijk goed is, doordat het niet uit zich zelf recht is; hij voegt er aan toe, dat het niettemin onschendbaar is als gevolg van de overeenstemming tusschen de menschen. Zijn conclusie is, dat het *jus gentium* meer onder de positieve, dan onder de natuurwet geplaatst behoort te worden.

¹⁾ In *digesto Veteri* LI. I, tit. 1, leg. 9.

²⁾ Commentaar op *Summa* II, II, qu. 57, 3; bij Scott (A.), app. E.

Vitoria had altijd gehouden dat de menschelijke geschreven wet bindend was voor het geweten en overtreding daarvan zonde, omdat deze wet onder Gods werken behoorde gerangschikt te worden. God had immers gezegd dat door Hem de koningen regeeren en de vorsten gerechtigheid stellen¹⁾ en dus was datgene wat tot stand was gekomen door deze secundaire oorzaken, evenals de Goddelijke wet, bindend voor het geweten²⁾. Hij onderzoekt in zijn commentaar of het nu ook zonde is om het *jus gentium*, waaraan sommigen hun sanctie nog niet hebben gegeven, te overtreden. Hij licht de kwestie nog nader toe door te zeggen dat het dus betreft het schenden van een volkenrecht dat ongeschreven is, misschien zelfs geschreven, maar dat niet alle menschen in de wereld bindt.

Als voorbeeld neemt hij dan, dat een gezant gedood wordt — wat tegen het *jus gentium* is — maar onder omstandigheden waarbij niet een ieder verplicht is het *jus gentium* in acht te nemen, omdat, zooals hij heeft aangenomen, het *jus gentium* geen natuurwet is. Om concreter te zijn stelt hij dan dat de Spanjaarden in oorlog zijn met de Franschen en dat de laatsten een gezant zenden, die door de eersten in strijd met het *jus gentium* wordt gedood; vervolgens vraagt hij zijn leerlingen hoe ze nu moeten oordeelen en hoe ze zullen weten dat de Spanjaarden dat volkenrecht niet hebben erkend en dat zij hebben gezondigd door het dooden van een vijand. Om dit op te lossen onderstelt hij dat het *jus gentium* tweevoudig is evenals de positieve wet: een soort positieve wet vloeit voort uit particuliere overeenkomst en instemming en een ander soort uit publieke overeenkomst. Op dezelfde manier vloeit een soort van het *jus gentium* voort uit de algemeene overeenstemming van alle volken en naties; hierdoor zijn ook gezanten onder het *jus gentium* komen te vallen en onschendbaar bij alle naties. De reden hiervan is dat het *jus gentium* de natuurwet zoo dicht nadert, dat de natuurwet niet gehandhaafd kan worden zonder dit *jus gentium*³⁾.

¹⁾ Spreuken VIII, 15. ²⁾ De Pot. Civ. pt. 17. ³⁾ „Nam *jus gentium* ita accedit ad *us naturale* ut non possit servari *jus naturale* sine hoc *jure gentium*”, Heredia, p. 209.

Terugkeerend tot zijn voorbeeld zegt Vitoria, dat het in overeenstemming is met de natuurwet om in geval van oorlog gezanten te sturen om de normale toestand, de vreedestoe-stand, weer te herstellen; zouden nu die gezanten niet onder het jus gentium vallen, dan kan er geen einde komen aan de oorlog en zou dat in strijd zijn met de natuurwet. Uit hetgeen gezegd is concludeert hij dan twee dingen: ten eerste, dat het altijd onwettig is om het jus gentium te schenden omdat deze schending in strijd is met de algemeene instem-ning; ten tweede, dat een dergelijke schending onwettig is omdat deze een onrecht en een zekere, daarmede gepaard gaande, ongelijkheid met zich brengt. Wanneer immers de Franschen de spaansche gezant voor onschendbaar houden en de Spanjaarden dooden de hunne, dan is daar een on- gelijkheid en onrechtvaardigheid, dus behooren de Span- jaarden de fransche gezant als onschendbaar te beschouwen. Om mogelijk ontstane misverstanden weg te nemen zegt Vitoria vervolgens, dat het jus gentium noch noodzakelijk uit de natuurwet volgt, noch noodzakelijk is voor het behoud van de natuurwet, maar voegt hij er aan toe wel bijna nood- zakelijk; als b.v. alles in gemeenschappelijk bezit was, zou de wereld zonder jus gentium wel zijn gang gaan, maar zouden de menschen waarschijnlijk tot twisten en oorlogen komen.

Al is het jus gentium nu positief recht, besluit Vitoria, dan kan het daarom nog niet opgeheven worden; want wanneer iets eenmaal tot stand is gekomen door een virtueele over- eenstemming ¹⁾ van de heele wereld, dan zou het op dezelfde manier moeten worden afgeschaft; dit is echter onmogelijk, omdat het onmogelijk is dat de overeenstemming van de heele wereld zou verkregen worden voor de afschaffing van het jus gentium als op zich zelf stand geheel. Voor een deel is het echter wel mogelijk, zooals ook wel is voorge- komen.

Bezien we bovenstaande nauwkeurig dan zouden we de

¹⁾ „virtuali consensu”, Heredia, p. 209.

beteekenis van het jus gentium bij St. Thomas het best kunnen weergeven met de nederlandsche benaming van „algemeen menschenrecht”¹⁾, d.w.z. een recht dat door de natuurlijke rede tusschen alle menschen is vastgesteld en dat voor allen gelijkelijk geldt en afgeleid is van de natuurwet.

Bij Vitoria vinden we dit denkbeeld volledig terug, waarbij hij, vooral in zijn commentaar, er de nadruk oplegt dat het jus gentium een stelsel van rechten is dat onschendbaar is als gevolg van de overeenstemming tusschen de menschen. De groote beteekenis van zijn commentaar ligt echter elders en wel daar waar hij spreekt van èèn soort van het jus gentium dat is voortgekomen uit de algemeene overeenstemming van alle *volken en naties*, waardoor dan b.v. de gezanten onder het jus gentium zijn komen te vallen en onschendbaar zijn bij alle naties. Wanneer een volk of staat zich niet aan dit jus gentium zou houden, zou dit een ongelijkheid en onrechtvaardigheid met zich brengen en daarom onwettig zijn. Nemen we hierbij in aanmerking dat Vitoria houdt dat het jus gentium niet noodzakelijk volgt uit- of noodig is voor het behoud van de natuurwet en dus op zich een geheel vormt, dan komt hier het beginsel naar voren dat *alle staten*²⁾ *gelijk berechtigd zijn voor het forum van het jus gentium*, dat aan allen gelijkelijk rechten geeft en plichten oplegt, die door geen hunner eenzijdig kunnen worden veranderd of opgeheven.

Dit beginsel der reciprociteit, dat ook aan het moderne volkenrecht ten grondslag ligt³⁾, past Vitoria in zijn lessen over Indië toe op de verhouding tusschen Christenen en barbaren. Het groote belang hiervan is duidelijk, wanneer we in het oog houden dat de positie der barbaren, van volkenrechtelijk standpunt uit beschouwd, geheel en al onge-

¹⁾ Vgl. Doodkorte, p. 14. ²⁾ De staat beteekent bij Vitoria een gemeenschap, die „in zich zelf volledig is, d.w.z. die geen deel is van een andere gemeenschap, maar zijn eigen wetten, zijn eigen raad en zijn eigen bestuurderen heeft”, de *Jure belli*, pt 7. Daarnaast legt hij er de nadruk op, dat een dergelijke gemeenschap ook deel uitmaakt van de wereldgemeenschap, vgl. de *Pot. civ.* pt 13. ³⁾ Vgl. Kusters (B), p. 71; Lange, p. 273 merkt op dat dit jus gentium sinds Bentham herdoopt is in ‘internationaal recht’; wij zullen verder weer spreken van volkenrecht.

regeld was. Hij somt daar de wederzijdsche rechten en plichten op, die bestaan tusschen volken onderling en tusschen volk en enkeling¹⁾: de Spanjaarden hebben het recht naar de landen der barbaren te reizen en daar te verblijven en inhaerent daaraan de plicht die barbaren geen nadeel toe te brengen; de barbaren hebben, negatief uitgedrukt, de plicht de Spanjaarden niet te weren en evenzeer het recht geen nadeel van hen te ondervinden. Als eerste bewijs hiervoor voert Vitoria het volkenrecht aan en definieert: „wat de natuurlijke rede onder alle volkeren heeft vastgesteld noemt men volkenrecht”²⁾. Het belangrijke in deze definitie is dat Vitoria de uitdrukking van Justinianus 'onder alle menschen' heeft vervangen door de uitdrukking 'onder alle volkeren'³⁾. Hij betoogt dan verder, dat het bij alle volken als onmenselijk geldt om vreemdelingen en gasten zonder reden slecht te ontvangen, terwijl het aan de andere kant juist voor menschwaardig en plichtsgetrouw geldt om zich goed tegenover hen te gedragen. „Dit zou niet het geval zijn wanneer vreemdelingen er verkeerd aan deden zich naar andere volken te begeven”. Vitoria heeft hier dus naast de rechten en plichten van volken ten opzichte van elkaar ook de rechten en plichten, die tusschen enkeling en volk bestaan op het oog.

Bij de behandeling van de derde stelling⁴⁾ komt hij nog eens terug op het volkenrecht, waar hij zegt dat datgene wat niemand in eigendom behoort volgens het volkenrecht het eigendom wordt van hem, die het in bezit neemt. Hij vervolgt dan, zeggende, dat veel dingen klaarblijkelijk hun oorsprong vinden in het volkenrecht en zoekt hiervan de reden in de mogelijkheid om het volkenrecht voldoende zeker uit de natuurwet⁵⁾ af te leiden; reden waarom ook het volkenrecht plichten kan opleggen en rechten kan schenken. Maar, besluit Vitoria dan, al zou die afleiding

¹⁾ Zie infra, p. . ²⁾ Inst. I, 2, 1. ³⁾ Scott (A), p. 139: „Vitoria adapts the passage to his purpose by substituting *inter omnes gentes* for the *inter omnes homines* of the *Institutes*”. ⁴⁾ Zie infra, hfst V, § 3. ⁵⁾ In *De eo, ad quod tenetur homo* enz. schrijft Vitoria „And natural law makes itself known when one comes to the realization that he ought to live in conformity with right reason — that he should not injure his neighbour, for example, or perform similar acts”, Scott (A), p. 273.

niet mogelijk zijn en nu komt een zeer belangrijk beginsel:

„dan lijkt het me dat het duidelijk genoeg is dat er overeenstemming bestaat bij het grootste deel der aarde vooral wat betreft de goederen die aan allen gemeen zijn. Want, wanneer sinds de eerste tijden na de schepping der wereld of sinds het herstel van de wereld na den zondvloed het meerendeel der menschen bepaald zou hebben dat gezanten overal onschendbaar zijn, dat de zee gemeenschappelijk bezit is, dat krijgsgevangenen slaaf zijn en dat het noodig is dat vreemdelingen niet verdreven worden, zou dit kracht van wet hebben, zelfs wanneer anderen er zich tegen verzetten”¹⁾).

Vatten we de verschillende, hier weergegeven, beschouwingen, over het eene, in zijn commentaar bedoelde, soort volkenrecht samen, dan komen we tot de conclusie dat Vitoria het volkenrecht, al dan niet afgeleid van de natuurwet, *opvat als een geheel dat bindend is zoowel voor het individu en groepen van individuen, als voor de geheele menschengemeenschap; dat het de kracht heeft om plichten op te leggen en rechten te schenken; dat het zijn verbindende kracht ontleent aan de algemeene uitdrukkelijke of stilzwijgende overeenstemming en dat schending niet geoorloofd is, mede omdat het schenden een onrecht en een zekere ongelijkheid met zich brengt.*

§ 3. De eerste titel.

Als eerste titel noemt Vitoria die van de natuurlijke maatschappij en verkeer en knoopt hier zeven stellingen aan vast.

I. De eerste houdt in het recht der Spanjaarden naar Indië te gaan en daar te verblijven²⁾. Uit deze vrijheid van

¹⁾ Dat de meerderheid recht heeft om leefregels te geven, die ook bindend zijn voor de minderheid behandelt hij uitvoeriger in zijn de Pot. Civili, pt. 14. Hij zegt daar dat als er twee partijen het niet eens zijn, het gevoelen van de eene partij moet prevaleeren, maar niet van de partij, die in de minderheid is; daarom moet het gevoelen van de meerderheid prevaleeren. Immers als de instemming van allen noodig zou zijn, dan zou het welzijn van de staat (van het menschdom) onvoldoende behartigd worden.

²⁾ De Indis III, 1 en 2; zie ook supra p. Vanwege de groote beteekenis van deze eerste titel en eerste stelling en van de bewijzen daarvoor, laten wij hier de letterlijke tekst volgen: *De eerste titel* kan men noemen die van de natuurlijke maatschappij en verkeer. Mijn *eerste stelling* hieromtrent zij: De Spanjaarden hebben het recht naar die landen te reizen en daar te verblijven, mits zonder eenig nadeel voor de barbaren, en zij kunnen niet door hen daarvandaan geweerd worden. 1° bewijs: Het eerste bewijs berust op het volkenrecht dat ofwel natuurwet is of daaruit afgeleid wordt (Inst., 1, 2, 1, De iure naturali et gentium): „wat de natuurlijke rede onder alle volkeren heeft vastgesteld noemt men volkenrecht”. Want zoo geldt het bij alle volken voor onmenschelijk gasten en vreemdelingen slecht te ontvangen zonder dat daar

verkeer laat hij, waar de Spanjaarden toch ook in hun levensonderhoud moeten kunnen voorzien, het recht volgen om handel te drijven.

II. Ze mogen die goederen invoeren, die de barbaren missen en die goederen uitvoeren, die de barbaren in over-

een bijzondere reden voor is en van den anderen kant houdt men het voor menschaardig en plichtsgetrouw zich goed tegenover hen te gedragen. Dit zou niet het geval zijn, wanneer vreemdelingen er verkeer aan deden zich naar andere volkeren te begeven. 2e bewijs: Van het begin der wereld af (toen alles nog gemeenschappelijk was) heeft iedereen de vrijheid gehad zich te begeven naar de streek, die hij wilde, en zich buiten zijn land op te houden. Ik meen echter dat dit recht ons niet ontnomen is door de verdeling der natuurgooden, want nooit was het de bedoeling der volkeren door die verdeling het onderlinge verkeer der menschen te verbreken en ten tijde van Noë zou het zeker onmenselijk geweest zijn. 3e bewijs: Alles is geoorloofd wat niet verboden is of op andere wijze andere menschen onrecht toevoegt of schade berokkent. Dat verblijf der Spanjaarden in den vreemde is echter, zooals we veronderstellen, zonder onrecht of schade voor de barbaren en daarom dus ook geoorloofd. 4e bewijs: De Franschen zouden de Spanjaarden niet mogen beletten naar Frankrijk te reizen of er zelfs te wonen en omgekeerd, wanneer dit voor hen geen schade meebrengt en genen geen onrecht doen: dus mogen ook de Indiërs dit niet. 5e bewijs: Ballingschap is een van de ergste straffen. Dus mag men vreemdelingen niet verbannen zonder dat ze schuld hebben. 6e bewijs: Oorlog heeft o.a. ten doel bepaalde menschen, omdat ze vijanden zijn, uit den staat of uit het land te keeren of hen die er reeds wonen te verdrijven. Daar de vreemde volkeren geen rechtvaardigen oorlog kunnen beginnen tegen de Spanjaarden, verondersteld tenminste dat die onschuldig zijn, mogen ze derhalve de Spanjaarden ook niet uit hun land weren. 7e bewijs: Als zevende bewijs citeer ik het bekende gezegde van den dichter: „Wat voor menschen zijn dit? Welk barbaarsch land duldt zulk een zede? Men weert ons van de gastvrijheid zijner kusten”. (Vergilius Aen. I, 539). 8e bewijs: Elk levend wezen bemint zijns gelijke. (Eccles. 17). Het schijnt dus dat de vriendschap der menschen onderling op de natuurwet berust en dat het tegen de natuur is het gezelschap van onschuldige menschen te schuwen. 9e bewijs: Ook handelt men dan niet volgens het woord „Ik was vreemdeling en gij naamt mij niet op”. (Matth. 25). Daar het opnemen van vreemdelingen volgens de natuurwet schijnt te zijn, zal dit oordeel van Christus voor allen gelden. 10e bewijs: Volgens de natuurwet zijn stroomend water en de zee gemeenschappelijk bezit van allen; eveneens rivieren en havens en de schepen mogen daar volgens het volkerenrecht van alle kanten ligplaats komen nemen. (Inst. 2, 1, De rerum divisione) en om dezelfde reden schijnen die dingen publiek bezit. Men mag er dus niemand van afhouden. Hieruit volgt dat de barbaren onrecht zouden doen aan de Spanjaarden wanneer ze hen uit hun gebieden weerden. 11e bewijs: Zelf laten ze alle andere barbaren, waar vandaan ook, tot zich toe. Ze zouden dus onrecht doen wanneer ze de Spanjaarden niet toelieten. 12e bewijs: Wanneer het den Spanjaarden niet geoorloofd was bij hen te verkeer, dan moest dit bepaald zijn door de natuurwet, de wet van God of de menschenlijke wet. Volgens de natuurwet en de wet Gods is het zeker geoorloofd. Wanneer er echter een menschenlijke wet zou bestaan, die zonder eenige reden zich zou verzetten tegen de natuurwet en de wet Gods, zou dit niet volgens de menschenlijke natuur zijn en niet redelijk en daarom zou dat gebod geen kracht van wet hebben. 13e bewijs: De Spanjaarden zijn hun onderworpen of niet. Wanneer de Spanjaarden hun niet onderworpen zijn, kunnen ze hen ook niet weren. Zijn ze hen wel onderworpen, dan zijn zij verplicht hen goed te behandelen. 14e bewijs: De Spanjaarden zijn de naasten van die inboorlingen, zooals blijkt uit het Evangelieverhaal over den Samaritaan (Luc. 10). Zij hebben den plicht hun naasten te beminnen gelijk zichzelf (Matth. 22) en mogen hen dus niet uit hun land weren zonder reden, want zooals Augustinus zegt: „Wanneer gezegd wordt: 'gij zult uw naaste beminnen' is het duidelijk dat iedere mensch onze naaste is” (de Doctr. Christiana).

vloed hebben, zooals goud en zilver¹⁾). Noch de vorsten der Spanjaarden, noch die der barbaren hebben het recht deze handel te verhinderen, vooropgesteld evenwel dat er voor geen der partijen nadeel uit voort vloeit. De bewijzen die Vitoria aanvoert zijn ten deele gelijk aan die der eerste stelling; belangrijk is de toevoeging dat de verhoging van de handel in strijd zou zijn met het bekende spreekwoord: „Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doet dat ook aan anderen niet”. Ook zou een wet die de handel verbood, niet met het oog op eigen welzijn, maar alleen om anderen van eenig voordeel uit te sluiten, tegen de billijkheid en tegen de naastenliefde zijn. Tot slot zegt hij dat de natuur tusschen alle menschen een bepaalde verwantschap heeft vastgesteld²⁾ en dat het daarom tegen de natuurwet zou zijn als de menschen elkaar zonder reden zouden weerstreven, want zooals Ovidius reeds zei: „de eene mensch is voor den ander geen wolf maar ook een mensch”.

III. Uit het recht tot verblijf houden bij- en handel drijven met de barbaren vloeit verder voort dat de Spanjaarden aan de dingen, die zoowel van de burgers als van de vreemdelingen gemeenschappelijk bezit zijn, deel mogen hebben en er voordeel van mogen genieten³⁾. Zoo mogen ze b.v. goud delven op gemeenschappelijk grondgebied of paarden visschen, als dit tenminste ook geoorloofd is aan andere vreemdelingen. Als bewijs voert hij de hiervoor reeds aangehaalde bepaling van het volkenrecht aan, dat alles wat niemand in eigendom behoort, het eigendom wordt van hem die het in bezit neemt. Goud, paarden en dergelijke dingen, die nog niet toegeëigend zijn, worden dus het eigendom van wie het in bezit neemt. De behandeling van de aard van het volkenrecht, die Vitoria nu laat volgen, hebben we hiervoor reeds besproken⁴⁾.

¹⁾ De Indis III, 3. Vitoria ziet hier geen faculteit, maar een wezenlijk recht, vgl. Baumel, p. 212. Omstreeks 1550 gaf Eduard VI, koning van Engeland, een schrijven mee aan kooplieden, waarin o.a. het volgende stond: „Alle Menschen haben ansprüche auf Gastfreiheit, am meisten jedoch der Kaufmann welcher Meere und Wüsten durchreist, um weitentlegene Gegenden mit den Früchten seines Landes und dies mit fremden Erzeugnissen zu bereichern. Der Herrgott vertheilte des Segens Gaben über den ganzen Erdkreis, damit die Völker einander nothwendig und ein Freundschaftsbund unter den Menschen geschlossen würde”. Aangehaald bij Neumann I, p. 9.

²⁾ Digest, I, I, 3.

³⁾ De Indis III, 4.

⁴⁾ Zie supra, hfst. V, § 2.

IV. De vierde stelling handelt over het burgerrecht: wanneer in Indië kinderen geboren worden uit ouders, die daar hun woonplaats hebben, dan mag deze kinderen het burgerrecht niet worden geweigerd¹⁾. Vitoria toont dit aan, zeggende, dat hij die geboren is in de eene staat, geen burger is van een andere staat; zou hij nu in die eene staat ook geen burger zijn, dan zou hij nergens burgerrecht hebben „door welk feit hij gehinderd zou worden of afgehouden van hetgeen de natuurwet en het volkenrecht hem toestaan”: hij is immers burger, die in de staat geboren is²⁾. Naast dit op het jus soli gebaseerde recht kent Vitoria ook nog het verkrijgen van burgerrecht door naturalisatie. Hij besluit dan, zeggende, dat het in zich zelf verkeerd is gasten en vreemdelingen niet te willen opnemen.

V. Wanneer de barbaren de Spanjaarden met geweld zouden hinderen in de uitoefening van de rechten die het volkenrecht hun toestaat, dan mogen de Spanjaarden, vooropgesteld dat zij hun plichten zijn nagekomen, zich verdedigen: geweld met geweld keeren en alles doen om hun veiligheid zeker te stellen. Zoo noodig mogen ze ook forten aanleggen en het onrecht wreken. Dit is echter, merkt Vitoria op, een uiterste middel; voordien moeten de Spanjaarden door redeneering en overreding probeeren het twistpunt te doen verdwijnen en aantoonen dat ze in vrede gast willen zijn van de barbaren, zonder dezen overlast te bezorgen. Volharden de barbaren echter in hun voornemen om geweld te gebruiken, dan mogen de Spanjaarden zich verdedigen en bovendien deze inbreuk op hetgeen het volkenrecht toestaat, op gezag van hun vorst, wreken door een oorlog en daarbij gebruik maken van alle oorlogsrechten. Maar merkt hij op, men moet bij die oorlog terdege in het oog houden dat de barbaren „van nature vreesachtig en overigens ook dom en onverstandig” zijn. Het zou dus heelemaal niet te verwonderen zijn, dat zij, op het gezicht van die vreemde en zwaar bewapende mannen, groote vrees koesteren en te hoop loopen om de Spanjaarden te verdrijven of te dooden.

¹⁾ De Indis III, 5.   ²⁾ Cod., 7, 62, II.   ³⁾ De Indis III, 6.

Deze oorlog zou voor beide partijen rechtvaardig zijn; het recht is wel aan de zijde der Spanjaarden, maar de barbaren verkeerden in een onoverkomenlijke onwetendheid¹⁾; In dit geval is de oorlog louter een verdedigingsoorlog, die met zoo weinig mogelijk schade voor de barbaren gevoerd moet worden.

VI. Is het doel van de oorlog, de vrede en veiligheid, alleen te bereiken door de staten der barbaren in bezit te nemen en hen te onderwerpen, dan is ook dit geoorloofd²⁾; immers als de Spanjaarden de oorlog mogen aanvaarden en zelfs mogen beginnen, dan mogen ze ook alles doen om het doel van de oorlog te bereiken.

VII. Volharden de barbaren toch in hun kwaadwilligheid en trachten ze de Spanjaarden te vernietigen, ondanks het feit dat dezen „met allen ijver en met woord en daad bewezen hebben dat zij hen niet verhinderen om vreedzaam en zonder schade te lijden in hun bezittingen te leven”, dan

„kunnen zij doen alsof ze niet meer met onschuldige maar met trouweloze vijanden te doen hebben³⁾. Ze kunnen alle rechten van den oorlog tegen hen uitoefenen, hen berooven, in gevangenschap brengen, de vroegere vorsten afzetten en nieuwe aanstellen, doch steeds gematigd en overeenkomstig den ernst van den toestand en de grootte van het onrecht”.

Hiermee is de eerste titel, die gebaseerd is op de mensche-lijke gemeenschapsdrang en op het algemeen gebruiksrecht van de natuurlijke goederen, afgehandeld⁴⁾.

§ 4. *De tweede titel.*

De Indianen kunnen in de macht der Spanjaarden gekomen zijn terwille van de verspreiding van het Christelijk geloof en om dit aan te toonen ontwikkelt Vitoria vier stellingen.

I. Als eerste stelling zet hij op, daarbij steunende op

¹⁾ In zijn de *Jure belli*, pt. 32, zegt Vitoria dat afgezien van onwetendheid een oorlog niet van beide zijden rechtvaardig kan zijn; is er onwetendheid in het spel dan is de oorlog op zich zelf rechtvaardig voor die partij waar het recht is, terwijl voor de andere partij de oorlog rechtvaardig is in dien zin, dat ze geen zonde bedrijven aangezien ze te goeder trouw zijn, omdat onoverkomenlijke onwetendheid een volledig excuus is. ²⁾ De *Indis* III, 7. ³⁾ *Ibid.* III, 8. ⁴⁾ Vgl. Schilling II, pp. 279 e.v.

de H. Schrift en op het voorgaande, dat de Christenen het recht hebben het Evangelie te verkondigen in de landen der vreemde volkeren¹⁾. Het is overeenkomstig de broederlijke liefde en zelfs plicht hen die „buiten den staat van zaligheid” verkeeren, terecht te wijzen en te leiden.

II. Aangezien echter de Paus macht heeft in het tijdelijke als voorwaarde tot bediening van geestelijke zaken, kan deze de prediking aan de Spanjaarden opdragen met uitsluiting van anderen²⁾; als hij het nuttig oordeelt, kan hij de anderen zelfs van de handel uitsluiten. Vitoria acht het nut wel aanwezig, want zegt hij, als van alle kanten de Christenen zouden toestroomen naar de gebieden der barbaren, zouden allicht twisten ontstaan, waardoor de bekeering zeer benadeeld zou worden.

Bovendien, vervolgt hij, is het niet meer dan billijk dat de Spanjaarden alleen voordeel hebben van wat zij op eigen kosten hebben ontdekt; wanneer we een moderne term willen gebruiken, zouden we kunnen zeggen dat Vitoria hier aan Spanje een invloedssfeer wenschte toegekend te zien.

III. Hij voegt er echter onmiddellijk aan toe dat ze die gebieden niet in bezit mogen nemen, als ze zonder hinder het Evangelie kunnen verkondigen en dat de al dan niet aanname van het geloof er buiten staat³⁾.

IV. Wanneer de barbaren hen hinderen kunnen de Spanjaarden, na hun prediking verantwoord te hebben teneinde geen ergernis te geven, tegen de zin der barbaren doorgaan met prediken⁴⁾. Wanneer de veiligheid van de predikanten het eischt of wanneer de bekeering wordt belet doordat bekeerlingen worden gedood of gestraft, mogen ze zelfs overgaan tot oorlog. Als de zaak des geloofs het eischt, mogen die landen in bezit worden genomen en de vorsten worden afgezet en ook verder het oorlogsrecht worden aangewend. Maar, zegt Vitoria in navolging van Paulus⁵⁾, alles wat geoorloofd is, is daarom nog niet nuttig: de oorlog en wat daarmee samenhangt werkt eerder remmend dan bevoor-

¹⁾ De Indis III, 9.   ²⁾ Ibid. III, 10.   ³⁾ Ibid. III, 11.   ⁴⁾ Ibid. III, 12.
⁵⁾ I. Cor. 6.

derend op de bekeering. Als dit vast staat, moet men een andere methode van prediking zoeken.

„Ik twijfel er niet aan dat wapengeweld noodig geweest is, opdat de Spanjaarden het daar zouden kunnen volhouden, maar ik ben bang dat men in deze zaak verder gegaan is dan het recht van God en de menschen toestaan”.

§ 5. *De derde, vierde en vijfde titel.*

Als *derde rechtsgrond* voert Vitoria aan, dat wanneer de barbaren de bekeerlingen door geweld of bedreiging daarmede willen terug brengen tot de afgoderij, dezen gedwongen kunnen worden dit na te laten, desnoods door middel van oorlog. Deze rechtsgrond, voegt hij er aan toe, berust niet alleen op de godsdienst, maar ook op vriendschap en op de mensche-lijke maatschappij¹⁾.

Wanneer een groot gedeelte van de barbaren bekeerd is kan de Paus, al dan niet op verzoek, hun een nieuwe vorst geven, als hij het nuttig oordeelt ter behoud van de godsdienst²⁾. Vitoria noemt dit de *vierde rechtsgrond* en beroept zich daarbij op St. Thomas en Innocentius³⁾, die beiden zeggen „dat de Kerk alle Christenslaven die slaaf zijn van de ongeloofigen, zou kunnen bevrijden, zelfs indien ze verder wettig krijgsgevangenen waren”. Welnu zegt Vitoria als dit het geval is, dan kan de Paus toch zeker hen, die onderdaan zijn en dus minder gebonden dan slaven bevrijden.

De *vijfde rechtsgrond* vindt Vitoria in de tyrannie der heerschers of in de tyrannieke wetten, die onschuldigen onrecht doen, omdat ze b.v. menschenoffers voorschrijven of het dooden en eten van menschen toestaan⁴⁾. Een ieder die wil kan onschuldigen tegen een dergelijke tyrannie verdedigen. Ook kan men ze, zoo noodig, met gebruikmaking van oorlog en oorlogsrecht dwingen met dergelijke practijken op te houden, zelfs al zijn de inboorlingen zelf het er mee eens. Ze hebben echter het recht niet zich zelf of hun kinderen aan de dood over te leveren.

¹⁾ De Indis III, 13. ²⁾ Ibid. III, 14. ³⁾ Summa II, II, qu. 10, 10; Decr. 3, 34, 8.
⁴⁾ De Indis III, 15.

§ 6. *Vitoria en het oorlogsrecht.*

Vitoria heeft in aansluiting op zijn lessen over Indië een serie lessen gegeven over het recht tot oorlog; hij motiveerde dit, zeggende, dat het verkrijgen van de gebieden der barbaren, naar het scheen, het best verdedigd kon worden als vallende onder dit recht¹⁾. Uit wat in de vijf reeds behandelde rechtsgronden is aangevoerd, kan echter al zijn oorlogsrecht theorie worden afgeleid. In principe wijkt hij niet af van zijn voorgangers en toch komen door zijn wijze van behandeling der kwestie aspecten naar voren, die een nadere bespreking zeker rechtvaardigen. Als immer staat ook bij dit vraagstuk voor op de groote waarde van het menschenleven; in de eerste eeuwen was er een wijd verbreidde meening, die alleen reeds hierom alle oorlog ongeoorloofd achtte²⁾. Anderen zagen in dat het gemeenschapsleven der menschen zijn eischen stelde; dat het gebod der liefde alleen niet voldoende was voor een geordende samenleving, maar dat er een mogelijkheid moest bestaan, inbreuken op het recht zoo noodig met geweld te kunnen keeren of te kunnen herstellen. Vandaar de meening der kerkvaders en kerkleeraren en ook van Vitoria dat alleen het afwenden of wreken van een onrecht, m.a.w. het handhaven van de souvereiniteit van het recht, de oorlog rechtvaardigt³⁾. Waar de oorlog een uiterste en tevens vreeselijk middel is, moet het begane onrecht ook groot zijn geweest, omdat een straf geëvenredigd moet zijn aan de belediging⁴⁾.

Vitoria laat de reden tot oorlog in twee deelen uiteenvallen, n.l. het *afwenden* van een onrecht en het *wreken* van een onrecht. Wanneer de eene partij een onrecht wordt aangedaan, terwijl de bedrijver van het onrecht meent rechtvaardig te handelen omdat hij in een onoverkomenlijke onwetendheid verkeert, dan mag de oorlog, die aangegaan is om het onrecht te herstellen, alleen een verdedigend karakter hebben,

¹⁾ De Jure belli, inl. ²⁾ Vitoria bestrijdt in zijn De Jure belli ook de gronden, waarop Luther alle oorlog ongeoorloofd achtte, zie Albertini, p. 49. ³⁾ De Jure belli, pt. 1; de Indis III, 6; Summa II, II, qu. 40, 1. Regout (B) meent, dat Erasmus de oorzaak is geweest van het verschijnsel, dat in de 16e eeuw zoo sterk de nadruk werd gelegd op de proportionaliteit. Vivés, Clichtovius en vooral Vitoria „zullen, bewust of onbewust, deze ideeën (van Erasmus) hebben doen voortleven.”

⁴⁾ De Jure belli, pt. 14.

d.w.z. dan mogen niet alle oorlogsrechten uitgeoefend worden¹⁾. Volhardt de andere partij echter in het onrecht, terwijl de onwetendheid niet meer onoverkomenlijk geacht kan worden, dan ontstaat schuld en mag het oorlogsrecht in volle omvang uitgeoefend worden. Het onrecht mag dan niet alleen worden afgewend, maar ook worden gewreken. Met wreken bedoelt Vitoria het straffen voor het begaan hebben van een onrecht, hetgeen tevens een middel is om herhaling daarvan te voorkomen²⁾.

Ieder individu en iedere groep van individuen heeft het recht zich en zijn goederen te verdedigen tegen onrechtmatige handelingen, maar niet het recht om zich te wreken of zelf zijn eigendommen terug te vorderen. De staat echter, als volmaakte gemeenschap, heeft tegen schenders van zijn rechten dezelfde macht als hij heeft ten opzichte van zijn onderdanen en mag zich dus wèl wreken op zijn vijanden en zijn eigendommen terug nemen. Heeft de staat dus het recht oorlog te verklaren, dan heeft de vorst dat ook, omdat hij zijn macht van de staat ontvangt³⁾.

Het recht in de oorlog wordt bepaald door het doel: de vrede en veiligheid⁴⁾.

In zijn lessen over de oorlog merkt Vitoria ook nog op dat als er eenig competent rechter was over de belligerenten, deze hen, die het onrecht hadden begaan, zou moeten veroordeelen en hun restituties, kosten en boeten zou moeten opleggen. Deze rechter ontbreekt echter en daarom zijn de vorsten zelf rechter over hun vijanden als tenminste hun zaak een rechtvaardige zaak is⁵⁾. Hun zaak is geen rechtvaardige zaak, wanneer de oorlog gevoerd wordt omdat er verschil in godsdienst is of omdat de vorsten hun rijk willen uitbreiden of als de oorlog zou moeten strekken tot persoonlijke eer en voordeel van de vorst⁶⁾.

De rechtvaardigheid eischt ook en Vitoria die de menschen goed kende, zegt het uitdrukkelijk, dat alles wat aan de uitoefening van het oorlogsrecht is vooraf gegaan, zon-

¹⁾ De Indis III, 6. ²⁾ De bello, ad. Art. I, pt. 19; de Jure belli, pt. 1; vgl. Albertini, p. 97. ³⁾ De bello, ad. Art. 1, pt. 3; de Indis III, 6; vgl. de Pot. Civ. pt. 8 e. v. ⁴⁾ De Indis III, 7; vgl. de Civ. Dei XV, 4. ⁵⁾ De Jure belli, pt. 17; vgl. Raynal I, p. 189. ⁶⁾ De Jure belli, pt. 10, 11, 12.

der list en bedrog moet zijn geweest en dat geen denkbeeldige redenen tot oorlog gezocht mogen zijn¹⁾).

Ter ondersteuning van de these, betreffende het rechterschap der vorsten merkt Vitoria nog op dat de vorsten niet alleen gezag hebben over hun eigen onderdanen, maar ook over vreemdelingen voor zoover noodig is om dezen te weerhouden van het begaan van onrecht; dit gezag steunt op het volkenrecht en op het gezag van de geheele wereld, ja zelfs op de natuurwet²⁾. Alles wat noodig is voor het voortbestaan van de gemeenschap, zooals het oefenen van macht en gezag, berust immers op de natuurwet; daarom kan de staat macht oefenen over zijn burgers, ook door middel van straffen. Maar, gaat Vitoria voort, als de staat dit kan, dan kan de menschengemeenschap als een geheel genomen, toch ook onschuldigen beschermen tegen hen die onrecht willen. Als de vorsten onschuldigen beschermen, treden ze op als de instrumenten van die groote gemeenschap en vinden hierin ook de rechtvaardiging van hun optreden als rechters over hun vijanden. In verband hiermee is het gewenscht nog eens Vitoria's meening over de rechtscheppende bevoegdheid van de geheele menschheid weer te geven, zooals hij het zelf heeft samengevat³⁾:

Het volkenrecht heeft niet alleen de macht van een overeenkomst tusschen menschen, maar ook de kracht van wet: de wereld als een geheel genomen heeft de macht wetten te maken, die voor alle menschen rechtvaardig en passend zijn. Zij die deze internationale regels hetzij in tijd van vrede, hetzij in tijd van oorlog, schenden, begaan een doodzonde. Ook is het niet geoorloofd dat èèn staat zou weigeren een belangrijk punt van het volkenrecht te erkennen, daar dit punt het gezag van de geheele wereld als basis heeft.

De naleving van het volkenrecht kan in Vitoria's gedach-

¹⁾ De Indis III, 8. ²⁾ De Jure belli, pt. 19. ³⁾ De Pot. Civ., pt. 21: Ex omnibus dictis insertur corollarium, quod ius gentium non solum habet vim ex pacto ex conducto inter homines, sed etiam habet vim legis, habet enim totus orbis, qui aliquando est una respublica, potestate ferendi leges aequas, & convenientes omnibus, quales sunt in iure gentium. Ex quod patet, q. mortaliter peccant violantes iura gétium (Ex quo patet, q. mortaliter peccant violantes iura gétium) sive in pace, sive in bello: in rebus tame gravioribus, ut est de incolumitate legatoru, non licet uni regno nolle teneri iure gentium: est enim latum totius orbis autoritate.

tengang dus afgedwongen worden, omdat niet naleving een onrecht en een zekere ongelijkheid met zich zou brengen. Zou men uit hetgeen tot dusver over het oorlogsrecht is gezegd reeds kunnen concludeeren, dat de vorsten het recht hebben om ook onrecht te weren waar hun eigen staten niet rechtstreeks de dupe van zijn, dan wordt deze meening nog versterkt door wat Vitoria daarover zegt in zijn lessen over Indië.

Naar aanleiding van de onderstelling dat een deel der barbaren vervolgd of gedood zou worden, omdat ze zich tot het Christendom bekeerd hadden, merkt Vitoria op, dat de Spanjaarden de oorlog kunnen beginnen „ten gunste van hen, die onderdrukt worden en onrecht lijden, vooral daar de zaak van zoo groot gewicht is”¹⁾. Iets verder voegt hij hieraan toe dat een hulpverlening door middel van oorlog in dergelijke gevallen niet alleen berust op de godsdienst „maar ook op vriendschap en op de menschelijke maatschappij”²⁾. Dit *interventie*-beginsel komt nog sterker tot uiting in zijn behandeling van de vijfde, hiervoor besproken, rechtsgrond. Als een tyran of als tyrannieke wetten of gebruiken onschuldigen groot onrecht doen, dan heeft ieder het recht om hen te verdedigen tegen een dergelijke tyrannie; in hoofdzaak berust deze taak echter bij de vorsten, die als het ware de instrumenten van de geheele menschengemeenschap zijn³⁾. Vitoria beroept zich hier op het gebod dat God aan ieder gaf betreffende zijn naaste en op de tekst „ontruk hen, die ter dood gebracht worden en houdt niet op hen te bevrijden die ten ondergang gesleurd worden”⁴⁾. Hij noemt als voorbeelden, die een ingrijpen rechtvaardigen, menschenoffers en kannibalisme. Oppervlakkig beschouwd lijkt dit niet in overeenstemming met wat hij eerder had beweerd⁵⁾: dat zonden tegen de natuurwet of tegen de natuurlijke orde geen ingrijpen van buiten af rechtvaardigen. Toch bestaat hier geen strijd, want het interventierecht berust op een onrecht, waarvan derden het slachtoffer worden, wat bij de in het vorige hoofdstuk bedoelde zonden niet het geval was.

¹⁾ De Indis III, 12.   ²⁾ Ibid. III, 13.   ³⁾ Idem de bello, ad Art. 5, pt. 6.
⁴⁾ Spreuken XXIV, 11.   ⁵⁾ De Indis II, 16; supra hfst. IV, § 5.

§ 7. *De zesde en zevende titel.*

Ware en vrijwillige keuze noemt Vitoria als *zesde rechtsgrond*. Deze is aanwezig wanneer de barbaren, onderdanen en vorsten, uit eigen wil de koning van Spanje zouden willen hebben als soeverein, b.v. omdat ze het goede bestuur of de beschaving van de Spanjaarden hadden opgemerkt¹⁾. Een meerderheid van de barbaren zou zelfs reeds voldoende zijn, om een dergelijk besluit van kracht te doen zijn.

De *zevende rechtsgrond* kan gelegen zijn in het belang van bondgenooten en vrienden²⁾. Inboorlingen kunnen onderling wettige oorlogen voeren en wanneer nu de partij die onrecht heeft geleden de hulp der Spanjaarden inroept, dan zouden dezen na het behalen der overwinning kunnen deelen in de belooning. Vitoria meent dat de Tlaxcaltecs, onder het doen van een dergelijke aanbieding, de hulp der Spanjaarden hadden ingeroepen. Hij bedoelt hier niet een bondgenootschap voor elk geval, maar alleen een steunverleening wanneer er inderdaad sprake is van een geleden onrecht. Ook de Romeinen zouden op een dergelijke wijze hun wereldrijk hebben gevormd.

Elders merkt Vitoria op³⁾ dat iemands vrienden in zekere zin èèn zijn met die persoon en dat dit voldoende reden is om zijn vrienden te helpen, wanneer die onrecht lijden.

§ 8. *Een achtste, maar dubieuse, titel.*

Als laatste, maar dubieuse, *rechtsgrond*⁴⁾ brengt Vitoria naar voren dat de barbaren, hoewel niet geheel van hun verstand beroofd zijnde, toch niet geschikt schijnen om naar „menschelijkheid en burgerplicht” een wettige staat te stichten of te besturen. Daarom zouden de Spaansche vorsten het bestuur over hen op zich kunnen nemen, indien de zekerheid aanwezig was dat dit bestuur voor die barbaren voordeelig zou zijn.

Om een argument voor deze *rechtsgrond* aan te voeren gaat Vitoria van de veronderstelling uit, dat door een onge-

¹⁾ De Indis III, 16; zie ook Supra hfst IV, § 6. ²⁾ Ibid. III, 17. ³⁾ De bello, ad Art. I, pt. 5. ⁴⁾ De Indis III, 18.

luk alle volwassenen in een bepaalde gemeenschap zouden zijn omgekomen, ten gevolge waarvan alleen kinderen, waarvan sommigen reeds eenige mate van verstand zouden hebben, zouden zijn overgebleven. In een dergelijk geval kunnen de vorsten zeer zeker de zorg voor die kinderen op zich nemen, totdat dezen hun verstand volledig hebben. Als nu de afstomping van de volwassenen in Indië, zooals beweerd wordt, erger is dan de afstomping die wordt aangetroffen in kinderen en krankzinnigen bij andere volken, dan zouden de vorsten zeker het bestuur over die barbaren op zich kunnen nemen en zou dit in overeenstemming zijn met de naastenliefde, die de menschen verplicht zorg voor elkaar te dragen. Vervolgens komt hij terug op wat hij reeds eerder had behandeld, n.l. dat sommige menschen van nature slaaf zijn, wat hun wel niet het eigendomsrecht ontnemt, maar wel aan anderen het recht geeft die menschen gedeeltelijk als slaven te besturen.

Voorop staat echter en hij zegt het voor de tweede maal, „dat het geschieden moet om het goed en het nut van hen en niet alleen ten voordeele der Spanjaarden, want daarin ligt alle gevaar voor het zieleheil”.

Vitoria, die nergens gearzeld heeft betreffende principes, aarzelt ook hier niet wat het principe betreft, wel echter aangaande de practische toepassing.

Deze aarzeling is zeer wel te begrijpen, wanneer we bedenken dat zijn grondprincipe is, dat de mensch als levens-taak heeft zich door een leven overeenkomstig zijn redelijke natuur waardig te maken eenmaal de eeuwige gelukzaligheid te genieten. God was aan zich zelf verplicht geweest aan de mensch deze taak op te leggen, het verder aan hem overlatende deze taak uit te voeren met behulp van de hem gegeven vermogens: verstand en wil.

In dit opzicht is niemand superieur aan een ander, maar zijn allen, zonder een enkele uitzondering, aan elkaar gelijk ¹⁾.

Dit brengt met zich dat, aangezien de mensch een gemeen-

¹⁾ Borret, pp. 12, 13.

schapswezen is, er in de verhouding der menschen onderling van nature rechten en plichten bestaan, die teruggevonden worden in de verhouding van menschen en staten onderling en ook met betrekking van die beiden tot de geheele menschheid. Zoodra de enkeling of de groep onrecht begaat door b.v. zijn verplichtingen niet na te komen, waardoor anderen in hun rechten worden gekrenkt, dan kan nakoming van die plichten worden gevorderd.

Ten gevolge van meer concrete omstandigheden is er echter ook een ongelijkheid tusschen de menschen: een gedeelte is nog niet gekomen tot de kennis van alle rechten en plichten, die de natuurwet hun oplegt of waaromtrent tusschen het grootste gedeelte der menschheid overeenstemming heerscht.

Zij, waarvan vaststaat dat zij deze dingen niet kennen, zoals kinderen en krankzinnigen, mogen en moeten onder de hoede van anderen worden gesteld of genomen. Dit is het beginsel waaromtrent Vitoria niet aarzelt. Er is echter nog een andere categorie van menschen, waarbij dit niet zoo evident is en hier zit de moeilijkheid voor hem in het feit dat men aangewezen is op verhalen en interpretaties van menschen, die niet allen geschikt zijn om er over te oordeelen.

Het zich niet houden aan verplichtingen tegenover vreemdelingen had Vitoria reeds in vorige titels behandeld; in hoofdzaak heeft hij hier op het oog een soort voogdij om daardoor te komen tot een behoorlijke staatsorganisatie en een goed bestuur, tot leiding en opvoeding van de barbaren zelf, die vele dingen schijnen te missen die heilzaam of noodzakelijk zijn voor het menschelijke leven.

Vermoedelijk kunnen we de aarzeling van Vitoria in een tweetal punten vastleggen: ten eerste is hij niet overtuigd van de waarheid van de bewering dat de barbaren zich zelf niet kunnen besturen¹⁾; ten tweede is hij bang dat, wanneer deze titel met groote stelligheid zou worden voorgedragen, de Spanjaarden deze zullen gebruiken als voorwendsel om in feite aan hun hebzucht te voldoen²⁾.

¹⁾ Vgl. de la Brière, p. 249. ²⁾ Vgl. de Solages, p. 153.

§ 9. *Vitoria en het internationale recht; enkele aspecten nader belicht.*

De door Vitoria ontwikkelde gedachten vinden we in de moderne tijd bijna stuk voor stuk terug. Wij kunnen dit niet van alle gedachten of van iedere gedachte in zijn geheel na-gaan, maar willen toch niet nalaten van enkelen iets meer te zeggen. Beginnen we met het volkenrecht, dan ligt het voor de hand dat hier een korte bespreking van de ideeën van de Groot niet achterwege kan blijven¹⁾.

A. Volkenrecht en natuurrecht.

De Groot onderscheidt twee soorten recht: natuurrecht of onvrijwillig recht en positief recht of vrijwillig recht; dit laatste vindt zijn oorsprong in de wil van een verstandelijk wezen: God of de mensch²⁾.

Het *natuurrecht* bestaat bij hem in zekere beginsels van de rechte rede, die de mensch doen kennen of een handeling zedelijk eerlijk of oneerlijk is, naar gelang die handeling, al of niet noodzakelijk, overeenstemt of in strijd is met de redelijke en sociale natuur, waardoor dan tevens is uitgemaakt of God, de schepper der natuur, een dergelijke handeling beveelt of verbiedt³⁾. De handelingen, waarop die beginselen betrekking hebben, zijn krachtens hun natuur verplicht of verboden, reden waarom men ze opvat als noodzakelijk geboden of verboden door God.

Het vrijwillige goddelijke en menselijke recht daarentegen beveelt of verbiedt dingen, die niet door hun eigen natuur verplicht of verboden zijn, maar die dit worden door dat bevel of dat verbod⁴⁾. Er zijn dingen, gaat de Groot dan

¹⁾ Trelles, p. 238, merkt op dat Vitoria, theoloog zijnde, slechts terloops over volkenrecht en oorlogsrecht sprak, maar er toch zoo diep op inging, dat Grotius er eigenlijk geen nieuwe gedachten aan heeft toegevoegd; vgl. Kaltenborn, pp. 185—187.

²⁾ *De Groot* (A.), I, I, IX en XIII.

³⁾ *Ibid.*, I, I, X en XII en prol. VIII; vgl. Cassirer, p. 112, noot 2. In (C) I, 2, §§ 5 en 6 schrijft de Groot: „Aangeboren wet in den mensche is het oordeel des verstands, te kennen ghevende wat zaken uit haar eighen aerd zijn eerlick ofte oneerlick, met verbintnisse van Gods wegen om 't zelve te volgen. Van deze zaken zijn eenige den mensch eigen: eenige hem gemeen met andere schepselen: niet dat de onredelicke schepselen eigentlick des rechts deelachtig zijn, 't welck alleen past op 't redelicke wesen: maar dat den mensch door de reden, die in hem is, bevindt in hem recht te zijn 't gunt andere schepselen doen, of alleen door haer aengheschappen kracht ofte oock met eenigen treck ende zucht”. ⁴⁾ *De Groot* (A), I, I, X.

voort, die men natuurrecht noemt, maar die het niet in eigenlijke zin zijn, wel echter in dien zin dat ze terug te brengen zijn tot- of overeen te brengen zijn met het natuurrecht d.w.z. in zooverre het natuurrecht er niet mee in strijd is.

Het natuurrecht heeft niet alleen betrekking op dingen, die onafhankelijk van de menschelijke wil bestaan, maar ook op verschillende dingen, die een gevolg zijn van een menschelijke wilsact. Zoo is bv. privaat eigendom door de mensch ingevoerd: van het oogenblik af dat deze bestond is het een natuurrechtelijke regel geweest, dit wil dus zeggen onvrijwillig verplichtend, dat men iemand zijn eigendom niet mag ontnemen¹⁾.

Het natuurrecht, vervolgt hij, wordt ook *volkenrecht* genoemd en is gemeen aan alle volken; daarnaast bestaat een vrijwillig volkenrecht, dat kracht heeft gekregen om te verplichten als gevolg van de wil van alle volken, althans van de meeste volken. Hij verklaart deze restrictie zeggende, dat er naast het onvrijwillige volkenrecht weinig ander recht is, dat gemeen is aan *alle* volken²⁾. Dit arbitraire volkenrecht is ontstaan door gewoonten, die vergezeld ging van stilzwijgende overeenstemming der menschen:³⁾ het bestaat in de ongebroken gewoonte en in het getuigenis van hen, die er in bedreven zijn; hij besluit de paragraaf zeggende, dat het een recht is dat ontstaan is door tijd en gewoonte⁴⁾.

Vitoria beschouwde als het van nature rechte datgene, wat in zich recht is en als volkenrecht datgene, wat recht is met betrekking tot iets anders. De Groot spreekt alleen van natuurrecht met betrekking tot de mensch en noemt ook dat van nature recht, wat in zich recht is en voorts, in oneigenlijke zin, ook datgene wat terug te brengen is tot- of niet in strijd is met het natuurrecht.

Deze verschillen betreffen o.i. meer de naam dan het wezen;

¹⁾ de Groot (A.), I, I, X. ²⁾ Ibid. I, I, XIV; I, II, IV. Zie ook de critiek bij Burlamaqui, p. 316 en Kosters (A), p. 75. ³⁾ Ibid. prol. I en XVIII.

⁴⁾ Ibid., I, I, XIV; in (C) I, 2 §§ 11 en 12 schrijft hij: „Volcker-wet is die gemeenlijk bij den volken is aangenomen tot onderhoudinge van de gemeenschap des menschelijken geslaches. Deze, hoewel sy niet 't eenemaal noodzakelick en volgt uit de aen-gebo ren wet, komt nochtans de selve seer nae: ende zoo daerom als van weggen haer wijdstreckend en langdurig gebruik, werd zeer zwaerlick verandert:”.

hoe dit ook zij, het belangrijkste, althans voor ons, hebben ze gemeen nl. dat een grondslag voor het volkenrecht te vinden is in de *gewoonte* en in de stilzwijgende *overeenstemming* van alle volken; en dat alle volken gelijkelijk hun plichten hebben na te komen en gelijkelijk aanspraak hebben op onschendbaarheid van hun rechten.

In een ander werk¹⁾ merkt de Groot op, dat in elke staat de vorst, naast het eigendomsrecht en de vrijheid van handel en verkeer, ook het recht der burgers op het benutten van rivieren en publieke plaatsen, erkent. Dezelfde principes, gaat hij voort, moeten ook gelden in de verhouding tusschen de deelen van de geheele menschengemeenschap: de Spanjaarden nu verhinderen de gemeenschap van ons volk met andere volken. De Groot noemt dit in strijd met het eerste beginsel van het volkenrecht, met de wet, die afgeleid is van de menschelijke natuur en die onder alle volken geldt: ieder volk is vrij om naar iedere andere natie te reizen en daarmee te handelen²⁾. In dit verband haalt hij veel en met instemming het derde hoofdstuk uit Vitoria's relectio aan.

Het is inderdaad opvallend dat Vitoria's eerste titel en vooral ook zijn eerste, tweede en tiende bewijs daarvoor, eveneens het beginsel vormen voor het volkenrecht dat de Groot ont-wikkelt en dat ook ten grondslag ligt aan zijn strijdschrift³⁾. Waar men vroeger vrijwel algemeen hield, dat de beide aangehaalde werken van de Groot de basis hebben gelegd voor het moderne volkenrecht (internationale recht), is er alleszins voldoende reden om te zeggen, *dat 75 jaar voor hem, Vitoria reeds de grondslagen had gelegd van het moderne volkenrecht en dat zijn lessen de moderne school van het internationale recht hebben gefundeerd*⁴⁾.

¹⁾ De Mare liberum, prol. Dit geschrift dat in 1609 verscheen was gericht tegen Spanje en Portugal. Jacobus I zag er echter mede een aantasting in van de rechten, die hij op de Engeland omringende zeeën meende te hebben. Het is merkwaardig dat, terwijl Elisabeth reeds protesteerde tegen de beweerde rechten van Spanje op de oceaan, zij zelf en haar opvolgers, rechten, die later o.a. door Selden werden verdedigd, deden gelden op de zeeën om Engeland tot Amerika en Ysland toe. Zie Franck (B), pp. 120, 124 en Redslob, p. 174. ²⁾ Ibid., Hfst. I. ³⁾ Van Vollenhoven (C), p. 7 vermeldt dat Vitoria 57 maal aangehaald wordt in de Groot's De Jure praedae.

⁴⁾ Scott (A), 3, 196, 288. Wohlhaupter, p. 864 schrijft dat Gentilis en Grotius „heute nur noch als freilich hochbedeutsame Fortführer seines (Vitoria) Werkes angesehen werden können“.

Wat het natuurrecht betreft wijzigen de opvattingen in de loop van de 17e en 18e eeuw zeer. Suarez reeds leerde en na hem de Groot, dat het natuurrecht ook zou bestaan onafhankelijk van de wil van God: het natuurrecht wordt gebaseerd op de „nature sociable”¹⁾ en door de Groot gesecculariseerd: losgemaakt van theologie en theologen, losgemaakt ook van de metaphysica²⁾. Ook de organische staatstheorie, die inhoud dat de macht om te dwingen zijn oorsprong vond in het objectieve algemeen welzijn, wordt min of meer door beiden verlaten. Zij zijn, met figuren als Cusa en Althusius,³⁾ te beschouwen als de voorlopers van het „Contrat social” en van de volkssouvereiniteit. De scholastieken hielden, dat de menigte het subject van de macht bepaalde, maar niet zelf subject van de macht was; bij Suarez en de Groot gaat de macht zijn oorsprong nemen in de subjectieve wil; bij hen mag deze „summa potestas” nog vervreemd worden, iets wat Rousseau later heftig bestrijdt⁴⁾.

De rechtsphilosophen zijn op dit hellende vlak steeds verder gegaan en hebben de mensch en wat des menschen is meer en meer van God losgemaakt, totdat tenslotte de mensch zelf God werd.

De doelgerichtheid, waarvan St. Thomas reeds zeide, dat deze in de practische orde betekende, wat de beginselen in de speculatieve orde waren, zag men niet meer, althans niet wat het laatste doel betrof. De gelijkheid der menschen voor God werd vervangen door een gelijkheid op alle gebied, waardoor stands- en gezagsbegrip hadden afgedaan⁵⁾; deze gesteldheid culmineerde in de leuze van gelijkheid, vrijheid en broederschap.

¹⁾ Pillet, p. XIV, merkt hierbij op dat deze natuur wel een principe van gedrag is, moeilijk echter een van recht. ²⁾ Vgl. Basdevant, pp. 264, 272; Charmont, p. 16.

³⁾ Zie Gierke, vooral pp. 125 e.v. en Figgis, pp. 175 e.v.

⁴⁾ Barthélemy, pp. 42—44; Krabbe, p. 109; Franck (B), pp. 280 e.v.

Beuve Méry, p. 53 merkt op:

„Ie qu'on ne trouve ni dans Saint Thomas, ni dans Vitoria, l'exposé de la démocratie naturelle telle que la concevait Suarez; 2e que le pouvoir se trouve bien dans la communauté; a. en tant que celle-ci a le soin de s'organiser; b en ce qu'elle peut désigner et fournir les titulaires du pouvoir qui en sont le véritable „sujet”; c en ce que par son adhésion volontaire aux commandements issus de l'autorité, elle complète le pouvoir et en quelque sorte y participe”.

⁵⁾ Vgl. Schilling I, p. 118 en Groen van Prinsterer, p. 174.

Alle gezag heette van het volk te komen en waar dit een bepaling van het begrip volk eischte, bleek „dat het volk slechts als rechtsbegrip begrepen kon worden en als metajuridieke autoriteit een fictie was. Zoo geraakte het op den achtergrond om zijn plaats in te ruimen aan den staat, . . . die de bron van alle recht werd”¹⁾. Men kende in de vorige eeuw alleen nog maar het stellige recht en „wierp met het badwater der gedetailleerde systematiek (der 18e eeuw) het natuurlijke kind mee weg”²⁾. Het natuurrecht heette te hebben afgedaan en nu nog spreekt men van dat recht als van „schoone natuurrechtelijke regenbooggewelven”, die voor „goed verstoven zijn”³⁾. Het leven was echter sterker dan de leer: men kon niet zonder de opvattingen van het natuurrecht. „In de rechtsphilosophie, het asyl voor juridieke vondelingen, werd het liefdevol opgenomen; het ontwikkelde er zich als de leer van de rechtsbeginselen. Onder dezen naam is het natuurrecht steeds springlevend geweest”⁴⁾.

Men spreekt tegenwoordig van dat recht als van een der oorspronkelijke normen waaraan leven en verkeer der menschen onderworpen is en dat ieder, daar de erkenning van een dergelijke norm tevens de erkenning van haar algemeene geldingskracht postuleert, altijd en overal onder de norm van recht, onder de rechtsethiek staat⁵⁾. Het statuut van het Permanente Hof van Internationale Justitie⁶⁾ spreekt van internationale gewoonten en van algemeene beginselen van recht, terwijl in de conventie betreffende een Internationaal Prijzenhof⁷⁾ sprake is van algemeene beginselen van rechtvaardigheid en van billijkheid.

1) Siccama, p. 69. 2) Ibid., p. 57. 3) Verzijl (A); Ehrlich, p. 7 schrijft: „Das Vernunftrecht meinte das Wesen des Rechts aus der Natur des Menschen als eines vernünftigen Lebewesens ableiten und seine Prinzipien aus der Vernunft rein vernünftig (apriori) deduzieren zu können. Dabei ging diese Theorie vom Einzelnen, vom Individuum aus und sah sich daher genötigt, den Gesellschaftsvertrag als Basis der Rechtsgestaltung zu betrachten. — Die alte Naturrechtslehre, das Vernunftrecht, gilt als abgetan”. 4) Siccama, 56; vgl. Schilling I, p. 15 en Baumel, p. 93.

5) v. Vollenhoven (B), p. 19.

6) Art. 38, II, „La coutume internationale comme preuve d'une pratique générale acceptée comme étant de droit”; III, „Les principes généraux de droit reconnus par les nations civilisées”; bij Le Fur, p. 605.

7) Art. 7: „Si des règles généralement reconnues n'existent pas, la Cour statue d'après les principes généraux de la justice et de l'équité”. Bij Le Fur, p. 236. Zie voor de betekenis van deze termen ook Verzijl (B), pp. 16—28.

Wat zijn al deze formuleeringen anders dan de uitingen van hernieuwde pogingen om het recht te verankeren in het rijk der objectieve waarden¹⁾, te verankeren in datgene wat van nature recht is. Ook „der unerbittliche Realist“ heeft rekening te houden met dit recht, dat leeft bij alle volken en dat de basis is van alle internationaal en ander recht²⁾. De twintigste eeuw is al bezig zich te ontworstelen aan het positivisme der voorafgaande eeuw en weet reeds verder terug te blikken dan de fransche revolutie; het besef wint veld, dat er van een St. Thomas en van een Vitoria nog wel iets te leeren valt, zelfs op het gebied van het internationale recht³⁾.

B. Het interventierecht.

Het interventierecht, het recht om onschuldigen tegen onrecht te beschermen, door Vitoria naar voren gebracht, vinden we ook bij de Groot terug⁴⁾. In verband hiermee heeft Van Vollenhoven⁵⁾ opgemerkt, dat de voorgangers van de Groot en dus ook Vitoria hielden, dat alleen die staten, die zelf van onrecht te lijden hadden gehad, gerechtigd waren een oorlog als middel van straf te ondernemen. Hij geeft toe dat er in de practijk eenige uitzonderingen op waren, zooals verdediging

¹⁾ Heydte, p. 239. ²⁾ Cassirer, p. 7.

³⁾ von Jhering schreef in zijn werk „Der Zweck im Recht“, tweede deel, tweede druk, p. 161, dat een katholiek geestelijke zijn aandacht op Thomas had gevestigd: „— Derselbe weist mir durch Citate aus Thomas ab Aquino nach, dass dieser grosse Geist das realistisch-practische und gesellschaftliche Moment des Sittlichen ebenso wie das historische bereits vollkommen richtig erkannt hatte. Den Vorwurf der Unkenntnis, den er für mich daran knüpft, kann ich nicht von mir ablehnen, aber mit ungleich schwererem Gewicht als mich trifft er die modernen Philosophen und protestantischen Theologen, die es versäumt haben, sich die grossartigen Gedanken dieses Mannes zu Nutze zu machen. Staunend frage ich mich, wie es möglich war, das solche Wahrheiten, nachdem sie einmal ausgesprochen waren, bei unserer protestantischen Wissenschaft so gänzlich in Vergessenheit gerathen konnten? Welche Irrwege hätte sie sich ersparen können, wenn sie dieselben beherzigt hätte. Ich meinerseits hätte vielleicht mein ganzes Buch nicht geschrieben, wenn ich sie gekannt hätte, denn die Grundgedanken, um die es mir zu thun war, finden sich schon bei jenem gewaltigen Denker in vollender Klarheit und praegnantester Fassung ausgesprochen“.

Aangehaald bij Nolens, pp. 1, 2. Siccamo, p. 75 schrijft: „Praktisch gesprochen betekent eerherstel van het natuurrecht rechtswetenschappelijke erkenning van de Thomistische als de ware filosofie“.

⁴⁾ De Groot (A), II, XX, XL.

⁵⁾ Van Vollenhoven (C.). Op p. 29 schrijft hij b.v. dat Grotius „pointed out how much more advisable it is to have a criminal nation punished by a nation that has no personal interest in the matter, than by a nation which, because of its personal interest or of its wounds and bitter feelings, is apt to exceed the limits of justice“. Zie ook (D), pp. 11, 26, 72 e.v.

van onschuldigen en vrienden en bestraffing van hun belagers, maar dat de leer toch gebaseerd was op een egoïstisch nationaal principe. De Groot zou de vernieuwing gebracht hebben door de oorlog naar voren te brengen als een middel tot bestraffing, niet alleen in de hand van de staat die onrecht had geleden, maar in de hand van iedere staat. Een andere schrijver ¹⁾ is hier tegen op gekomen en heeft aangetoond dat het strafelement in de hand ook van de niet gelaedeerde partij, de voorgangers van Grotius niet vreemd was. Wij meenen aan de hand van hetgeen boven is behandeld over het oorlogsrecht, dat wat Vitoria betreft, de laatste schrijver zeker gelijk heeft.

De interventie-gedachte is lange tijd op de achtergrond moeten blijven, omdat hij niet vereenigbaar was met de heerschende ideeën omtrent de souvereiniteit van de staat. Meer en meer is men echter gaan inzien dat een absolute souvereiniteit van de staat niet houdbaar was; ook hier ging echter de practijk aan de theorie vooraf. In Azië begon men met intervenieeren ter bescherming van onderdanen, zooals dat heette; het onttaardde echter snel in „oorlog als middel van nationale politiek”, zooals Kellog het eens uitdrukte. Er was immers veelal geen sprake van het begaan zijn van een onrecht, maar een interventie, een machtsoplegging om een europeesch rivaal uit dat vreemde land uit te sluiten ²⁾.

Nog werden in de negentiende eeuw en worden ook nu oorlogen gevoerd met motieven als de nationale eer, vergroo-ting van politieke macht of het verkrijgen van handelsvoor-deelen ⁴⁾; motieven die Vitoria ten eenenmale verwerpt.

De gedachte aan een natuurlijke maatschappij en aan een natuurlijk verkeer begint echter steeds meer veld te winnen en de interventie wordt steeds meer algemeen geaccepteerd als middel ter afwering van onrecht ⁵⁾. Waren dit niet reeds de titels waarop Frankrijk en Engeland steunden bij de oorlog van 1854 om Rusland te dwingen af te zien van zijn rechts-

¹⁾ Beaufort. ²⁾ Supra hfst. V, § 6. ³⁾ Asbeck, pp. 10, 11. ⁴⁾ Harmand, pp. 90, 93. ⁵⁾ Men zie de encycliciek „de Syllabus” van Paus Leo XIII.

schending tegenover Turkije¹⁾); beriep men zich ook niet hierop om de opening van de japansche havens te eischen. Uit de jongste oorlog tusschen Abessynië en Italië blijkt duidelijk, hoezeer de interventiegedachte ook bij het volk wortel heeft geschoten en hoe men niet zoozeer verontwaardigd is over de oorlogsmotieven van Italië als wel over het passeeren van de volkenbond.

Maken we hier een vergelijking met de spaansche kolonisatie, dan kunnen we zeggen, dat Spanje koloniseerde om het Christendom te prediken en dat Italië naar Afrika is gegaan om de cultuur te brengen; beide landen hebben onder deze schutmantels de bij hun tijd behoorende oorlogsgruwelen gepleegd. In de 16e eeuw maakten de Protestanten, die niet alleen met verontwaardiging, maar ook met angst en beven aan de inquisitie dachten en die het contra-reformatische Spanje fel haatten, zich zeer boos over de gruwelen in Amerika gepleegd. Ook nu heeft verontwaardiging geheerscht over het optreden van Italië in Abessynië, maar daarnaast blijkt ook een nieuwe geest te zijn doorgebroken en voelt men behoefte - en dringt men aan op een intervenieeren door de internationale gemeenschap, die gestalte heeft gevonden in de volkenbond. Deze volkenbond had een groote sprong vooruit kunnen zijn op het terrein van het internationale recht, dit instituut had voldoende machtsmiddelen gekregen om de eigenrichting van zijn leden tegen te gaan²⁾. Deze sprong is echter te groot gebleken en heeft tot resultaat gehad, dat waar de volkenbond zelf niet vermocht te intervenieeren, ook zijn leden daartoe niet wel konden overgaan: wat tot rechtszekerheid had moeten en kunnen strekken, heeft het onrecht bevorderd. Alleen het versterken van een gezond nationaal besef en een hierop te baseeren internationaal besef, benevens een versteviging van het natuurlijke rechtsbewustzijn en van de politieke moraal, zal het recht van interventie de hem toekomstende plaats in het practische leven der statengemeenschap vermogen te geven.

¹⁾ Van Vollenhoven, (B), p. 35. ²⁾ Vgl. Het Volkenbondshandvest Artt. 10—17 bij Le Fur, pp. 307—311.

C. De koloniale verhouding.

Vitoria onderkent in het groote geheel der menschheid, waarin alle leden principieel voor God gelijk zijn en waarin alle de plicht hebben elkaar te helpen en bij te staan overeenkomstig de naastenliefde, kleinere groepeeringsen, staten, die tot doel hebben de behartiging van het bonum commune, van het algemeen welzijn van de leden dier groepen, waardoor weer ieder der leden zijn persoonlijk welzijn zal vermogen te bereiken. Deze doelstelling is niet louter negatief en alleen maar een bescherming van individueele rechten, ook betekent hij niet een handhaving en ontwikkeling van de staat als hoogste gemeenschap met terzijdestelling van alle rechten der enkelingen, maar een behartiging van het totaal van algemeen menselijke goederen, die de enkeling niet of slechts in onvoldoende mate zou kunnen verzorgen¹⁾. Deze doelstelling is algemeen en moet volgens het thomisme, dat zich altijd door realiteit kenmerkt, voor elke staat nader worden bepaald in verband met plaats en tijd en in verband met aanleg en cultuurpeil van het staatsvolk.

In en door de ongenoegzaamheid der individuen vindt de staat dus zijn eenige bestaansgrond en wordt tevens zijn doel bepaald: De macht van de staat wordt alleen begrepen uit de doelordening: het leven volgens de deugd, waarvoor bepaalde lichamelijke en stoffelijke goederen noodzakelijk zijn, die door de staat moeten worden verzorgd. Waar de staat een vereeniging is van menschen, is het voor de hand liggend, dat ook de staat een zedelijk lichaam is, dat bij de uitoefening van zijn macht gebonden is aan dezelfde zedenwet en aan dezelfde eischen der rechtvaardigheid als de enkeling. Dat de staat in zich een volkomen gemeenschap en een natuurlijke instelling is, laat Vitoria duidelijk uitkomen wanneer hij opmerkt, dat ook bonden van heidenen wettige staten kunnen zijn en wettige vorsten kunnen hebben²⁾.

De verzorging der godsdienstige belangen komt toe aan een andere volkomen gemeenschap: de Kerk, die autonoom behoort te zijn op eigen terrein. De Kerk heeft in de staat alleen

¹⁾ In De Indis II, 5 spreekt Vitoria van „felicitas politica”. ²⁾ De Pot. civ., pt. 9.

die rechten, die in overeenstemming zijn met de eischen van een natuurlijke maatschappij en verkeer. Is de staat naast een natuurlijke instelling, per accidens, een bond van Christenen, dan moet de Kerk bij de uitoefening van haar taak, krachtens haar hooger doel, op de steun van de staat kunnen rekenen. Men kan dus minstens eischen, dat de westersche staten zich bij de uitoefening van hun taak bewust zullen zijn te staan op een basis van natuurlijke deugden, die hun aanvulling moeten vinden in de positieve wetten van Christus.

De moderne staten, kinderen van de fransche revolutie, dragen echter een zg. liberaal cachet; ook zij heeten te werken aan de behartiging van het algemeen welzijn, een begrip dat dan dikwijls niet meer inhoudt dan een optelsom van particuliere en groepsbelangen of dan vage humanistische idealen, met miskenning van hiërarchische waarden en van wat de burger als burger toekomt en veelal ook met miskenning van de eischen van de natuurlijke zedenwet¹⁾. Dit is uiteraard niet zonder weerslag gebleven op de koloniale politiek.

De achttiende eeuwse natuurrechtsleer, die een natuurlijke gelijkheid van alle menschen inhield, maakte theoretisch alle kolonisatie onmogelijk. Met de reactie op de fransche revolutie kwam echter practisch weer een teruggrijpen op de oude koloniale overheerschingsgedachte. De ideeën der revolutie bleven echter voortleven en van lieverlede kwam men, zij het op andere gronden, tot het besef van de juistheid van Vitoria's hoofdgedachte: de principieele gelijkberechtigtheid van alle volken²⁾. Bovendien begon men in te zien, wat Vitoria ook reeds, hoewel aarzelend, had erkend, dat deze gelijkheid tot ongelijkheid zou kunnen voeren, omdat er volken zouden kunnen zijn, die niet in staat waren al hun rechten en plichten zoowel naar binnen als naar buiten, naar behooren uit te voeren. De groote gewenschtheid van het bezit van koloniën, gecombineerd met de gedachte aan bescherming

¹⁾ In de encycieliek „Quadragesimo Anno” schreef Pius XI: „Hadden de bestuurders der staten met kracht het onderhouden van een strenge en gezonde zedenwet geëischt, dan hadden die zoo ernstige misbruiken (op sociaal en economisch gebied) bedwongen of zelfs voorkomen kunnen worden: helaas echter heeft het dikwijls daaraan maar al te zeer ontbroken”.

²⁾ Vgl. Field, artt. 316—319.

en opvoeding van cultureel lager staande volken, gaf toen het aanzien aan het z.g. protectoratenstelsel, waarbij die lager staande volken soms alleen wat hun buitenlandsche betrekkingen betrof, dikwijls ook wat hun inwendige aangelegenheden aanging, onder de macht werden gehouden of onder de macht kwamen van hooger staande volken. In wezen maakte dit echter geen verschil met de koloniale verhouding in de gangbare beteekenis van het woord¹⁾.

Tegenwoordig spreken we van voogdij- en curateeleverhoudingen²⁾. De voogdijgedachte gaat uit van een groote volkerengemeenschap waarin de hooger staande volken de lager staande moeten helpen om volwaardig lid van die gemeenschap te worden³⁾. Inhaerent aan deze plicht komen de voogden ook de rechten toe op datgene, wat noodzakelijk is ter behoorlijke nakoming van die plicht: het overheidsgezag. De curateele gedachte gaat uit van het beginsel dat de stoffelijke goederen er zijn ter voorziening in de behoeften van de geheele menschheid. De exploitatie van de goederen, die in het bezit zijn van een lager staand volk en door dat volk niet of slechts ten deele worden geëxploiteerd, moet door een hooger staand volk ter hand worden genomen, waartoe dat volk dan het overheidsgezag aan zich mag trekken.

Toetsen we deze beide titels aan de meening van Vitoria, dan kunnen we allereerst opmerken dat de titel van voogdij in wezen alleen berust op verschil in cultuur en impliceert dat bij een bereiken van gelijkheid van cultuur de band moet worden verbroken. Deze consequentie is in flagrante strijd met het eerste doel van de staat: zich te handhaven. De

¹⁾ Asbeck, p. 26; vgl. Lindley, pp. 108, 183 en 200.

²⁾ Een goede uiteenzetting geeft Tummers, pp. 174—194.

³⁾ Delos, p. 135 zegt: „la colonisation légitime est une oeuvre d'éducation économique, sociale et politique, elle est l'accomplissement d'une fonction de civilisation déferée par le droit naturel aux Etats libres et responsables, mais réalisés au sein de la communauté solidaire des nations, qui exerce par consequent un droit de regard, de contrôle et de coordination”.

Art. 22, eerste lid van het volkenbondshandvest zegt: „Les principes suivants s'appliquent aux colonies et territoires qui, à la suite de la guerre, ont cessé d'être sous la souveraineté des Etats qui les gouvernaient précédemment et qui sont habités par des peuples non encore capable de se diriger eux-mêmes dans les conditions particulièrement difficiles du monde moderne. Le bien-être et le développement de ces peuples forment une mission sacrée de civilisation, et il convient d'incorporer dans le présent Pacte des garanties pour l'accomplissement de cette mission”.

moderne mandaatsgebieden mogen dan geen staatsdeel zijn, de oudere koloniën zijn het wel en het is dwaas te veronderstellen, dat die staten aan hun eigen oplossing zouden moeten werken, vooropgesteld natuurlijk dat voor de koloniale band een rechtmatige grond aanwezig is. Het wil ons dan ook voorkomen dat de titel van voorgedij niet een voldoende rechtvaardiging voor een koloniale verhouding is. Met Vitoria zouden we willen zeggen, dat de cultureel lager staande volken al hun verplichtingen, zoowel naar binnen als naar buiten, òf nakomen òf niet nakomen. Is het eerste het geval, dan is er geen voldoende grond voor het cultureel hooger staande volk om het gezag over het lager staande over te nemen; is het laatste een feit dan is de rechtvaardiging voor de overname van het gezag te vinden niet in het verschil in cultuur, maar in een der titels door Vitoria als rechtmatig naar voren gebracht. Ten aanzien van curateele titel is een beoordeeling zeer lastig, gezien de vaagheid van de motiveering. Voor een exploitatie van natuurlijke goederen is overheidsgezag geen vereischte en brengt het meestal zelfs het gevaar mee, dat alleen zuiver economische belangen verzorgd zullen worden.

Toch zijn beide titels, vooral de laatste, van groot belang en wel voor zoover ze een element inhouden van algemeen welzijn van de geheele menschheid of van het lager staande volk, waarmee we dan weer terecht komen bij de titel, die Vitoria om verschillende redenen niet volledig durfde aanvaarden, maar waarbij hij wel als eerste vereischte voor rechtmatigheid zag: het evident zijn van het voordeel voor het gekoloniseerde volk¹⁾.

Gaan we de oorsprong der huidige koloniale verhoudingen na en toetsen we ze op hun rechtmatigheid aan de regels van natuur- en volkenrecht, zooals Vitoria dat eischt, dan kunnen we gevoegelijk zeggen, dat eens ten gevolge van het particuliere of nationale egoïsme die verhouding tot stand is gekomen

¹⁾ Aan het slot van zijn lessen heeft Vitoria opgemerkt dat als alle rechtsgronden voor een koloniale verhouding zouden ophouden te bestaan, de schade voor de Spanjaarden niet groot zou zijn, omdat de handel zou blijven bestaan en „Tenslotte is het ook duidelijk dat, daarginds reeds de bekeering van vele barbaren heeft plaats gehad, het geen nut zou hebben voor de vorst en hem niet geoorloofd zou zijn het bestuur van die wingewesten geheel en al op te geven”.

en dat men daarbij, enkele uitzonderingen daargelaten, alleen maar rechten en geen plichten kende. Hoe onrechtvaardig de oorsprong ook zij, het internationale recht erkent een geconsolideerde toestand als een geoorloofde. Vragen wij ons nu af of er ook een rechtvaardiging voor de koloniale verhouding in deze tijd te vinden is, dan meenen wij die te kunnen vinden in de titel, die door Vitoria tot op zekere hoogte nog dubieus werd geheeten nl. in de eischen van het algemeen welzijn. De koloniale verhouding in de moderne samenleving vindt haar rechtvaardiging dan ook niet in de omstandigheid dat hij historisch zoo is gegroeid, immers het onrechtvaardige maar historisch duurzame feit, kan in zich nooit een grond van recht zijn. Evenmin ligt de rechtvaardiging in het feit dat de koloniseerende macht zooveel goeds tot stand heeft gebracht in de kolonie; wat men onrechtmatig in bezit heeft is men immers verplicht in stand te houden, maar daarnaast blijft de onrechtmatige daad bestaan en blijft i.c. het gezag onrechtmatig. De rechtvaardiging ligt dan ook enkel en alleen in de eischen van het algemeen welzijn¹⁾.

Allereerst in het welzijn van het gekoloniseerde volk, dat niet zonder leiding van buiten af het reeds bereikte cultureele en economische peil zou kunnen handhaven en verder ontwikkelen, tot schade van zich zelf en van de internationale gemeenschap. Waar dit volk de plicht heeft zijn eigen welzijn doeltreffend na te streven heeft het ook de plicht het éénige middel te aanvaarden nl. de leiding van de kolonisator en vindt de kolonisator in dit zelfde feit het recht om leiding te geven. Een rechtvaardiging echter ook in de eischen van het welzijn van het koloniseerende volk zelf, dat door het losmaken van de koloniale band in de meeste gevallen een niet te herstellen schade zou lijden.

Wij willen er hier nogmaals de nadruk op leggen, dat dit

¹⁾ Reeds in 1857 schreef Neumann I, p. 2: „Die Vereinigung dieser Länder und Gemarken unter einen Gebieter; die Befreundung der durch Priestertrug und Herrschaft gewaltsam getrennten Insassen unter sich selbst und ihre Zurückführung zur übrigen Menschheit; die Erhebung aus verknöcherten Zustände und moralischen Versunkenheit zum neuen menschlichen Leben, zur Selbständigkeit im Weltstaatssystem: dies Alles blieb und bleibt den westlichsten Staate der alten Welt vorbehalten. Nur dadurch werden die zahlreichen Verbrechen der Eroberung gesünt; nur dadurch erhält die Gewalt ihre sittliche Berechtigung“.

algemeen welzijn behoort te worden opgevat als een geheel van economisch-sociale, cultureele en zedelijke goederen, zoo geordend dat de enkeling op zoo goed mogelijke wijze zijn persoonlijk doel zal vermogen te bereiken. De staat heeft dus het maatschappelijk leven te leiden volgens de voorschriften van God, volgens de beginselen der natuur. De staat heeft te zorgen voor handhaving van de reinheid der publieke zeden en heeft door middel van huwelijks- en arbeidswetgeving een geordend gezinsleven mogelijk te maken; de staat behoort ook dusdanige toestanden te scheppen dat onderhouding van godsdienst en rechtvaardigheid mogelijk zij. Een christelijke staat, oneigenlijk gesproken, wil daarom nog niet zeggen een onverdraagzame staat, maar wil zeggen een staat, die de objectieve zedelijkheidsnormen in acht neemt, de natuurlijke deugden aankweekt en die de groote waarde van de christelijke belijdenis voor het algemeen welzijn weet te waardeeren en naar deze waardeering zal handelen; een principieele staat dus, die objectieve normen en hiërarchische waarden kent.

De hoofdinhoud van het algemeen welzijn is universeel en geldt zoowel voor kolonie als voor moederland, maar eischt voor zoozeer uiteenlopende staatsdeelen een nadere bepaling. En als dan de „ethische politiek” is tekort geschoten, dan ligt de reden daarvan in een vage, humanistische en in de lucht hangende beschouwing van het algemeen welzijn. De primaire taak van de koloniale mogendheid is niet het brengen van eigen beschaving, maar is handhaving en opvoering van de inheemsche beschaving en weren wat daarin fout is door toetsing aan objectieve normen en, om concreter te zijn, in de zorg voor de openbare zedelijkheid en rechtsverkrijging, in het steunen van onderwijs met geestelijk krachtige ondergrond, in de codificatie van het recht op dusdanige wijze dat de inheemsche rechten aangepast worden aan het wereldrecht, in het verschaffen van verkeerswegen en dergelijke goederen.

Het merkwaardige in de gevolgde politiek is echter, dat men wel de westersche beschaving tracht te brengen en zich deze los denkt van de christelijke grondslagen en daarentegen het brengen van het Christendom meent te mogen belemmeren,

waardoor men niet ontkomt aan de indruk dat de liberale staat hooger waarde hecht aan materieel welzijn en aan beschavingsvernis, dan aan een juiste behartiging van geestelijke belangen.

Wanneer wij dan op het standpunt staan, dat de kolonisatie een „mission sacrée” is, dan zien wij, als eenmaal het Christendom in de kolonie gebracht wordt, de taak van de staat bestaan in het leiding geven aan de aanpassing van de cultuur van het gekoloniseerde volk aan dat Christendom m.a.w. het goede daarin te handhaven en het slechte, als dat al gerekend kan worden cultuur te zijn, daaruit te doen verdwijnen. Dat dit goede, zooals wel beweerd wordt, vernietigd zou worden door het Christendom, wil ons voorkomen een drogreden te zijn, omdat a priori het Christendom bestemd is voor iedereen en al het ware en goede een oorzaak heeft en dus nooit met elkaar in strijd zal kunnen zijn¹⁾.

Wordt op boven geschetste wijze de kolonisatie ter hand genomen, dan is daarvan het gevolg, dat de zedelijke, sociale en economische belangen zullen worden behartigd, maar dat bij een eventueel belangenconflict de zedelijke belangen ten allen tijde behooren te prevaleeren boven de andere, zelfs al zou dit gaan ten koste van een materieel belang van het moederland.

Tot slot zouden we willen opmerken dat het algemeen welzijn van het gekoloniseerde en van het koloniseerende volk in de loop der tijden in de meeste gevallen zoo onlosmakelijk is verbonden geworden, dat een verbreking dier verhouding aan beide deelen onherstelbare schade zou toebrengen. En als dan eens de tijd zal aanbreken, dat de kolonie zoover tot rijpheid is gekomen, dat hij, in het bezit zijnde van autonomie en zelfbestuur, zal meenen zich niet alleen te kunnen maar ook te mogen losmaken uit het staatsverband, dan zullen veelal de belangen van beide staatsdeelen zoo zijn samengeweven, dat een dergelijke scheiding zeker zou strekken tot groot nadeel van een of van beide partijen of van de wereldvrede.

¹⁾ Wij denken hierbij ook aan het gezegde van Tertulianus: *anima naturaliter Christiana*.

Gezien het toenemende inzicht in de afhankelijkheid van de volkeren onderling en gezien het streven naar solidariteit lijkt het ons zeker in eigentijdsche, maar ook in vitoriaansche geest te besluiten, zeggende: als het eisch is van het algemeen welzijn van het koloniseerende volk en van het gekoloniseerde volk of van de volkerengemeenschap, dan mogen de in de koloniale verhouding bestaande banden wel worden gewijzigd, echter niet worden losgemaakt.

GEBEZIGDE WERKEN.

- AITON, A. S., Antonio de Mendoza, First Viceroy of New Spain. Durham, 1927.
- ALBERS, P., Handboek der Algemeene Kerkgeschiedenis. Den Bosch, 1925.
- ALBERTINI, Q., L'Oeuvre de Francisco de Vitoria et La Doctrine canonique du Droit de la Querre. Thèse Paris, 1903.
- ASBECK, F. M. baron van, Samenhang van Internationaal en Koloniaal recht. Batavia, 1931.
- AUBER, P., Analysis of the constitution of The East India Company and of the Laws passed by Parliament for the government of their affairs at home and abroad. London, 1826.
- AUGUSTINUS, St. A., Bekenntnisse und Gottesstaat, bearb. von J. Bernhart. Leipzig.
- BARTHÉLEMY, J., F. de Vitoria (in Les Fondateurs du droit international, zie aldaar).
- BASDEVANT, J., H. Grotius (in Les Fondateurs du droit international, zie aldaar).
- BAUMEL, J., Le Droit International Public, la découverte de l'Amérique et les théories de Francisco de Vitoria; Etude du "de Indis noviter inventis". Thèse Montpellier, 1931.
- BAUMGARTEN, H., Geschichte Karls V. Stuttgart, 1885—1892, 3 dln.
- BEAUFORT, D., La guerre comme instrument de secours ou de punition. Proefschrift Amsterdam, 1933.
- BEAZLY, C. R., Prince Henry the Navigator. New York/London, 1914.
- BERTRAND, L., Histoire de l'Espagne. Paris, 1932.
- BEUVE-MÉRY, H., La théorie des Pouvoirs Publics d'après François de Vitoria et ses rapports avec le Droit contemporain. Thèse Paris, 1928.
- BLACKMAR, F. W., Spanish Colonization in the Southwest (Johns Hopkins University Studies, Vol. VIII). Baltimore, 1890.
- BOEHMER, E., Franzisca Hernandez und Frai Franzisco Ortiz. Anfänge reformatorischer Bewegungen in Spanien unter Kaiser Karl V. Leipzig, 1865.
- BOLTON, H. E., The Spanish Borderlands (The Chronicles of America series, vol. 2, part 2). New Haven, 1921.

- BORRET, A., *De Katholieke Maatschappij en Staatsleer* (in *Principieele Staatkunde*). Rotterdam, 1927.
- BRIÈRE, Y. DE LA, *Théorie et exercice des mandats dans leurs rapports avec le problème social dans les Colonies* (in *Semaines Sociales*, zie aldaar).
- BROUWER, J., (A), *Hernán Cortés en Montezuma*. Zutphen, 1933.
- BROUWER, J., (B), *De Psychologie der Spaansche Mystiek*. Proefschrift Groningen, 1932.
- BRUYNE, E. DE, *Inleiding tot de wijsbegeerte* (*Philosophische Bibliotheek*), 1929.
- BURLAMAQUI, J. J., *Beginsels van het natuurlijk recht*, vert. van Marten Schagen. Haarlem, 1750.
- CAMBRIDGE MEDIEVAL HISTORY, The, dl. VII, *Decline of Empire and Papacy*. Cambridge, 1932.
- CAMBRIDGE MODERN HISTORY, The, dl. I. *The Renaissance*. Cambridge, 1907.
- CARLYLE, R. W. en A. J., *A History of Mediaeval theory in the West*, dl. III. Edinburgh/London, 1915.
- CASAS, B. DE LAS, *Seer cort Verhael vande destructie van d'Indien vergadert deurden Bischof don fray Bartholome de las Casas/oft casaus/van sinte Dominicus orden*, in *Brabantsche tale getrouwelick uyte Spaensche overgeset*. Embden, 1578. (Zie ook Llorente).
- CASPAR, E., *Geschichte des Papsttums*, dl. 2. Tübingen, 1933.
- CASSIRER, E., *Natur- und Völkerrecht im Lichte der Geschichte und der systematischen Philosophie*. Berlin, 1919.
- CASTELEIN, A., *L'Etat du Congo*. Brussel, 1907.
- CHARLEVOIX, P. P. F. X. de, *Histoire de l'Isle Espagnole ou de S. Domingue*. Paris 1730—31, 2 dln.
- CHARMONT, J., *La renaissance du Droit Naturel*. Paris, 1927.
- CORTES, F., *Brieven van Ferdinand Cortes aan Keizer Karel V wegens de verovering van Mexico*. Amsterdam, 1780, 2 dln.
- CURZON of Kedleston, the marquis, *British Government in India*. 1927, 2 dln.
- DAVENPORT, F. G., (A), *European Treaties bearing on the History of the United States and its Dependencies to 1648* (*Carnegie Institution of Washington, Publ. No. 254*). Washington, 1917.
- DAVENPORT, F. G., (B), *Texts of Columbus's Privileges* (in *The American Historical Review*, vol XIV, pp. 764—776). 1908.
- DAWSON, S. E., *The Line of Demarcation of Pope Alexander VI in A. D. 1493, and of the Treaty of Tordesillas in A. D. 1494* (in *Proceedings and Transactions of the Royal Society of Canada, second series, vol V*), 1889.
- DELOS, *L'expansion coloniale est-elle légitime?* (in *Semaines Sociales*, zie aldaar).

- DENIFLE, P. H., Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400. Berlin, 1885.
- DIERCKS, G., Geschichte Spaniens von den frühesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Berlin, 1895, 2 dln.
- DOODKORTE, A. C., Eigendom (Wijsgeerige grondbegrippen, dl. 5). Roermond, 1934.
- DUYNSTEE, F. X. P., (A), Maarten Luther in de kritiek. Tilburg, 1927—1928, 3 dln.
- DUYNSTEE, F. X. P., (B), St. Aurelius Augustinus over Kerk en Staat. Tilburg, 1930.
- EHRLE, F., Der historische Gehalt der päpstlichen Abtheilung auf der Weltausstellung von Chicago (in Stimmen aus Maria-Laach, Bd. 46). 1894.
- EHRlich, W., Grundzüge zur Rechtsmetaphysik. Halle/Saale, 1935.
- EMERTON, E., Desiderius Erasmus of Rotterdam (Heroes of the Reformation). New York/London, 1899.
- ERB, K., Behandlung der Indier in Theorie und Praxis. Bern, 1906.
- FIELD, D. D., Outlines of an international code. New York/Londen, 1876.
- FIGGIS, J. N., Studies of Political Thought from Gerson to Grotius. Cambridge, 1923.
- FISKE, A. K., The West Indies. New York/London, 1899.
- FISKE, J., The Dutch and Quaker Colonies in America. Cambridge, 1899, 2 dln.
- FOLLIET, J., Le droit de colonisation. Paris, 1930.
- FRANCK, A., Réformateurs et Publicistes de l'Europe:
(A), Moyen âge — renaissance. Paris, 1864.
(B), Dix-septieme siecle. Paris, 1881.
- FROIDEVAUX, H., L'Inde du XVIe siècle à 1720 (in Histoire des Colonies Françaises, zie aldaar).
- GETINO, L. G. A., (A), El Maestro Fr. Francisco de Vitoria, su vida, su doctrina e influencia. Madrid, 1930.
- GETINO, L. G. A. (B), Relecciones Teològicas del Maestro Fray Francisco de Vitoria (Biblioteca de Tomistas Espanoles, dl. IX). Madrid/Valencia, 1933.
- GIERKE, O., Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtlichen Staatstheorien (in Untersuchungen zur Deutschen Staats- und Rechtsgeschichte, Bd. VII). 1880.
- GOSSART, E., (A), Charles-Quint et Philippe II. Etude sur les origines de la prépondérance politique de l'Espagne en Europe. (Mémoires cour. et autres mém., publ. par l'Académie Royale etc. de Belgique, t. LIV). Brussel, 1896.
- GOSSART, E., (B), Notes pour servir à l'histoire du règne de Charles-Quint (Mém. Cour. etc. t. LV). Brussel, 1898.

- GROEN VAN PRINSTERER, G., Ongeloof en Revolutie. Kampen, 1904.
- GROOT, H. DE, (A), *Le droit de la guerre et de la paix*, vert. van J. Barbeyrac. Bazel, 1746.
- GROOT, H. DE, (B), *Mare liberum sive de jure quod Batavia competit ad Indicana commercia dissertatio*, vert. van R. van Deman Magoffin (Carnegie Endowment for Intern. Peace, div. of intern. law). New York, 1916.
- GROOT, H. DE, (C), *Inleidinge tot de Hollandsche rechts-geleerdheid*, uitg. L. J. van Apeldoorn. Arnhem, 1926.
- HAKLUYT, R., *The principal navigations, voyages, traffiques and discoveries of the English Nation* (uitg. Hakluyt society). London/New York, 1927, 8 dln.
- HANOTAUX, G., *Introduction tome I der Histoire des Colonies Françaises*, zie aldaar.
- HARDY, G., *Histoire de la Colonisation Française*. Paris, 1928.
- HARMAND, J., *Domination et Colonisation*. Paris 1919.
- HARRISSE, H., *The Discovery of North America*. Paris/Londen, 1892.
- HELPS, A., *The Spanish Conquest in America and its relations to the history of slavery and to the government of colonies*. London, 1855—61, 4 dln.
- HEREDIA, V. BELTRAN DE, *Los Manuscritos del Meastro Fray Francisco de Vitoria*, O. P. (Biblioteca de Tomistas Espanoles, dl. IV). Valencia.
- HERGENRÖTHER, J., *Katholische Kirche und christlicher Staat in ihrer geschichtlichen Entwicklung*. Freiburg, 1873 (1872).
- HEYDTE, F. A. VON DER, *Franciscus de Vitoria und sein Völkerrecht* (in *Zeitschrift für öffentliches Recht*, Bd. XIII, Heft I, pp. 239—268), 1933.
- HINOJOSA, E. DE, *Influencia que tuvieron en el Derecho Publico de su patria y singularmente en el Derecho Penal los filósofos y teólogos españoles anteriores à nuestro siglo*. Madrid, 1890.
- HISTOIRE des Colonies Françaises et de l'expansion de la France dans le monde*, uitgegeven onder leiding van G. Hanotau en A. Martineau, dl. I en dl. V. Paris, 1929 en 1932.
- HISTORY of America*, Narrative and critical, edited by J. Winsor, dl. II. *Spanish Explorations and Settlements in America from the fifteenth to the seventeenth century*. Londen, 1886.
- HOUBEN, H. H., *Christoph Columbus, Tragödie eines Entdeckers*. Berlin, 1932.
- HUMBOLDT, A. DE, (A), *Examin critique de l'histoire de la géographie du nouveau continent*. Paris, 1836—39, 5 dln.
- HUMBOLDT, A. DE, (B), *Essai politique sur le royaume de la Nouvelle Espagne*. Paris, 1825—27, 4 dln.

- HUMBOLDT, A. DE, (C), Essai politique sur l'Île de Cuba. Paris, 1826, 2 dln.
- HUME, M. A., Spain, its greatness and decay. Cambridge, 1925.
- IRVING, W., The life and voyages of Christopher Columbus together with the voyages of his companions. London, 1850, 2 dln.
- JENNINGS, A. C., The mediaeval church and the papacy. London, 1909.
- JONG, J. DE, Handboek der kerkgeschiedenis. Utrecht/Nijmegen, 1929—31, 2 dln.
- KALTENBORN, C. VON, Die Vorläufer der Hugo Grotius auf dem Gebiete der Jus naturae et gentium. Leipzig, 1848.
- KLÜBER, J. L., Droit des gens moderne de l'Europe. Stuttgart, 1819.
- KOSTERS, J., (A), Les fondements du droit des gens (Bibliotheca Visseriana IV). Leiden, 1925.
- KOSTERS, J., (B), Het jus gentium van Hugo de Groot en diens voorgangers (in Mededeelingen der Koninkl. Acad. van Wetenschappen, afd. Letterkunde, deel 58, serie B). 1924.
- KRABBE, H., Kirtische Darstellung der Staatslehre. Den Haag, 1930.
- LANGE, C., Histoire de l'Internationalisme (Publications de l'Institut Nobel Norvégien, dl. IV). Christiana, 1919.
- LANNOY, C. DE EN H. VAN DER LINDEN, Histoire de l'expansion coloniale des peuples, Portugal et Espagne. Brussel, 1907.
- LAUVRIÈRE, E., L'Acadie (in Histoire des Colonies Françaises, zie aldaar).
- LAVISSE, E., Histoire de France, dl. 5e, 1913.
- LEA, H. C., (A), The Moriscos of Spain. London, 1901.
- LEA, H. C., (B), A History of the Inquisition of Spain. New York/London, 1922, 4 dln.
- LEA, H. C., (C), Ethical Values in History (in The American Historical Review, vol. IX). 1904.
- LECKY, W. E. H., A History of England in the eighteenth century. London, 1879, 2 dln.
- LE FUR, L., zie Recueil.
- LEROY-BEAULIEU, P., De la colonisation chez les peuples modernes. Paris, 1882.
- LES FONDATEURS du droit international, inl. door A. Pillet. Paris, 1904.
- LINDEN, H. VAN DER, Alexander VI and the Demarcation of the Maritime and Colonial Domains of Spain and Portugal 1493—1494 (in The American Historical Review, vol. XXII). 1916.
- LINDLEY, M. F., The acquisition and government of backward territory in international law. London, 1926.
- LLORENTE, J. A., Oeuvres de Don Barthélemi de Las Casas. Paris, 1822, 2 dln.
- LOSERTH, J., Geschichte des späteren Mittelalters (in afd. II van het Handbuch der Mittelalterlichen und neueren Geschichte). München/Berlin, 1903.

- MARIANA, J. DE, Histoire générale de l'Espagne, vert. van J. N. Charenton, dl. V. Paris, 1725.
- MARTIN, G., Histoire de la Colonisation Française (in Les manuels Coloniaux). Paris, 1928.
- MAUSBACH, J., Naturrecht und Völkerrecht (in de serie Das Völkerrecht). 1918.
- MERRIMAN, R. B., The rise of the Spanish Empire. New York, 1918, 2 dln.
- MOSES, B., Spain Overseas. New York, 1929.
- NEUMANN, K. F., Geschichte des Englischen Reiches in Asien. Leipzig, 1857, 2 dln.
- NIEBOER, H. J., Slavery as an industrial system. Proefschrift Utrecht, 1900.
- NOLET, W., Beknopt handboek der Kerkgeschiedenis. Nijmegen/Utrecht, 1924.
- NYS, E., (A), Le Droit des Gens et les anciens jurisconsultes espagnols. Brussel, 1914.
- NYS, E., (B), La ligne de démarcation d'Alexandre VI (in Revue de droit international et de législation comparée, t. XXVII). 1895.
- NYS, E., (C), De Indis et de iure belli relectiones (Classics of international law). Washington, 1917.
- PASTOR, L., Geschichte der Päpste, dl. I—V. Freiburg, 1886—1909.
- PEUPLES ET CIVILISATIONS, Histoire Générale publiée sous la direction de Louis Halphen et Philippe Sagnac. Paris.
t. VII, La fin du moyen âge, 1931.
t. VIII, Les débuts de l'âge moderne, 1929.
- PILLET, A., zie Les Fondateurs.
- PLATENBURG, TH., Een moderne Staatsleer volgens de grondbeginselen van St. Thomas van Aquino. Brugge, 1928.
- PLEYER, K., Die Politik Nikolaus V. Stuttgart, 1927.
- PRESCOTT, W. H., History of the conquest of Mexico. Paris, 1844, 3 dln.
- PUFENDORF, S., Le droit de la nature et des gens, vert. van J. Barbeyrac. Basel, 1750.
- PYPER, F., The Christian Church in the middle-ages (in The American Historical Review, vol. XIV). 1909.
- RASHDALL, H., The universities of Europe in the middle ages, edited by F. M. Powicke and A. B. Emden, Oxford, 1936.
- RAYNAL, G. T., Histoire philosophique et politique des Etablissements et du Commerce des Européens dans les deux Indes. Genève, 1780, 4 dln.
- RAYNAUD, B., L'action internationale des puissances contre les abus coloniaux avant et depuis l'établissement de la Société des Nations (in Semaines Sociales, zie aldaar).
- RECLUS, E., Nouvelle Géographie Universelle, dl. I. Paris, 1879.

- RECUEIL de textes de Droit International Public, verzameld door
L. Le Fur en G. Chklaver. Paris 1934.
- X REDSLOB, R., Histoire des Grands Principes du Droit des Gens. Paris,
1923.
- REGOUT, R., (A), La Doctrine de la Guerre Juste. Proefschrift Leiden,
1934.
- REGOUT, R., (B), Erasmus en de theorie van den rechtvaardigen oorlog
(in Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde
VIIe reeks, dl. VII, afl. 3 en 4). Den Haag, 1936.
- RENAUDET, A., Préréforme et Humanisme à Paris pendant les premières
Guerres d'Italie (1494—1517) (Bibliothèque de l'Institut Français
de Florence). Paris, 1916.
- RICHMAN, I. S., The Spanish Conquerors (The Chronicles of America
series, vol. 2, part 1). New Haven, 1919.
- ROBERTSON, W., The History of America. London, 1808, 4 dln.
- RONCIÈRE, CH. DE, Les Colonies éphémères et les Colonies perdues
(in Histoire des Colonies Françaises, zie aldaar).
- ROSCHER, W., Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung. Leipzig,
1856.
- RUNNER, J., Les Droits politiques des Indigènes des Colonies. Paris,
1927.
- SAVIGNY, F. C. VON, Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter,
dl. 6. Heidelberg, 1850.
- SCELLE, G., Histoire politique de la traite négrière aux Indes de
Castille. Thèse Paris, 1906, 2 dln.
- SCHÄFER, H., Geschichte von Portugal. Hamburg, 1836—39, 2 dln.
- SCHILLING, T. A., Lehrbuch des Naturrechts oder der philosophischen
Rechtswissenschaft. Leipzig, 1859, 2 dln.
- SCHNEIDER, J. W., Het probleem van den Paus in het Volkenrecht.
Proefschrift Amsterdam, 1919.
- SCOTT, J. B., (A), The Spanish origin of international law, dl. I.
Francisco de Vitoria and his law of nations (Publications of the
Carnegie Endowment for International Peace). Oxford/London,
1934.
- SCOTT, J. B., (B), Le Progrès du Droit des Gens (L'Action scientifique
internationale) Paris, 1934.
- SEMAINES SOCIALES de France, Marseille XXII session 1930: Le
problème social aux colonies, Compte rendu in extenso des cours
et conférences. Paris/Lyon, 1930.
- SHANAHAN, E. W., South America, an economic and regional geo-
graphy with an historical chapter. London, 1927.
- SICCAMA, D. G. RENGERS HORA, Natuurlijke waarheid en historische
bepaaldheid. Zwolle, 1935.
- SIMPSON, L. B., The encomienda in New Spain. Forced native labour

- in the Spanish colonies, 1492—1550 (University of California Publications in History, vol. 19). Berkely, 1929.
- SOLAGES, B. DE, Devoirs, droits et responsabilités des puissances colonisantes (in Semaines Sociales, zie aldaar).
- SUPAN, A., Die territoriale Entwicklung der europäischen Kolonien. Gotha, 1906.
- THOMAS VAN AQUINO, ST., Summa Theologica, vert. Geloofsverdediging. Antwerpen.
- TRAMOND, J., Le Canada après le Traité d'Utrecht (in Histoire des Colonies Françaises, zie aldaar).
- TRELLES, C. B., Francisco de Vitoria et l'Ecole moderne du Droit international (Academie de droit international, Recueil des Cours 1927II; t. 17 de la collection 1928, pp. 113—342). Als zelfstandige studie verscheen het onder de naam: Fr. de Vitoria fundador del derecho internacional moderno (Universidad de Valladolid, sección de estudios americanistas) 1928.
- TUMMERS, F., Het vraagstuk der koloniale verhouding (in Studiën, jrg. 62, dl. CXIII). 1930.
- VERZIJL, J., (A), Langs de steigers van den internationalen rechtsbouw (rede). 1920.
- VERZIJL, J., (B), De grondslag der beslissingen van het Permanente Hof van Internationale Justitie (overdruk Themis, 1921, no. 4).
- VIGNAUD, H. (A), Histoire Critique de la Grande Entreprise de Christophe Colomb. Paris, 1911.
- VIGNAUD, H., (B), The Columbian tradition on the Discovery of America and the part played therein by the Astronomer Toscanelli. Oxford, 1920.
- VITORIA, P. MAG. FRANCISCO DE, Relectiones theologicae; oorspr. tekst bij Heredia en bij Getino (B).
Nederl. vert. van De Indis is verschenen in Utrecht, 1932.
Van onderstaanden is een Eng. vert. te vinden bij Scott (A).
De Indis	appendix A
De Jure belli	„ B
De Potestate civili	„ C
De Potestate ecclesiae	„ D
De Jure gentium et naturali (commentaar)	„ E
De Bello (commentaar)	„ F
- VOLLENHOVEN, C. VAN, (A), Du droit de paix. Den Haag, 1932.
- VOLLENHOVEN, C. VAN, (B), Omtrek en inhoud van het internationale recht. Proefschrift Leiden, 1898.
- VOLLENHOVEN, C. VAN, (C), Grotius and Geneve (Bibliotheca Visseriana VI, no. XIII). Leiden, 1926.
- VOLLENHOVEN, C. VAN, (D), De drie treden van het volkenrecht. Den Haag, 1918.

- WINSOR, J., zie History of America.
 WOHLHAUPTER, E., Francisco de Vitoria (in Staatslexikon, Bd. V).
 Freiburg, 1932.
 ZIMMERMANN, A., Die Europäischen Kolonien. Berlin, 1896—01, 4 dln.

AANGEHAALD BIJ ANDERE SCHRIJVERS.

- AZARURA, G. E. DE, Chronicle of the discovery and conquest of Guinea
 (collection of the Hakluyt Society, vol. 95 and 100), London 1896
 —1899.
 BOURNE, E. G., The Demarcation Line of Alexander VI, (Yale Review
 1892).
 CASAS, DON B. DE LAS, Historia de las Indias, (verschillende uitgaven).
 DISPUTA entre el Obispo Bartolomé de Las Casas, y Dotor Gines de
 Sepulveda, Seville 1552.
 HERRERA, H. DE, Historia general de los hechos de los Castellanos en
 las islas y tierra firme del mar Oceano, 4 dln. (verschillende uit-
 gaven).
 LEON, A. DE, Tratado de confirmaciones reales. (verschillende uitgaven).
 MUÑOZ, J. B., Historia del Nuevo Mundo (verschillende uitgaven).
 NAVARRETE, M. F. DE, Colleccion de Documentos Inéditos para la
 Historia de España.
 PUGA, V. DE, Provisisones Cédulas Instruciones de su Magestad,
 Mexico 1563.
 REMESAL, Historia de Chiapa y Guatemala.
 SEPULVEDAE Opera, Madrid 1780.
 SOLORZANO, Politica Indiana. Madrid 1647.
 TORQUEMADA, J. DE, Monarchia Indiana.
 XEREZ, F. DE, Conquista del Peru.

STELLINGEN

I

Vitoria is de grondlegger van het moderne volkenrecht.

II

Vitoria's *Relectio de Indis* is tot de 19e eeuw de eenige welgeordende, logische en moraalphilosophische verhandeling over het recht tot kolonisatie geweest.

III

Vitoria beschouwt, in afwijking van in zijn tijd heerschende meeningen, de niet-christelijke volken niet als object, maar als subject van het internationale recht.

IV

De rechtmatigheid van een koloniale verhouding wordt volgens Vitoria beheerscht door natuur- en volkenrecht.

V

Na het ontstaan van de koloniale verhouding wordt de taak van de kolonisator bepaald door het staatsdoel: het algemeen welzijn.

VI

De koloniale verhouding binnen de nederlandsche staat vindt zijn rechtsgrond alleen in de eischen van het algemeen welzijn, zoowel van het rijk buiten- als van het rijk binnen Europa.

VII

De bullen van 1493 zijn op te vatten als een uiting van de indirecte macht des Pausen in tijdelijke zaken.

VIII

Alleen menschenlijke wilsbesluiten en motieven zijn historische oorzaken in de eigenlijke zin.

IX

Economie is een normatieve wetenschap.

X

Een verplichte scholing in logica en filosofie voor studeerenden aan een universiteit is noodzaak.

XI

Het is gewenscht het Ned. Indisch strafrecht en strafprocesrecht, benevens het agrarisch recht, als verplichte examenvakken te stellen voor indologen.

XII

De negerslavernij is niet door Las Casas in Amerika ingevoerd.

XIII

De positie van de inlanders van Ned. Indië behoort te zijn die van „burger” van de nederlandsche staat. (Vitoria, De Indis III, 5).

XIV

Behoud van souvereiniteit over italiaansche emigranten is eisch van de fascistische gedachte.

XV

Openstelling van landen voor italiaansche emigranten om aan een mogelijk bestaande overbevolking van Italië tegemoet te komen, is niet de door dat land gewenschte oplossing.

XVI

Wanneer staten, die niet het *algemeen* welzijn als staatsdoel erkennen, koloniën trachten te verkrijgen, dan behoort dit streven te worden tegengegaan.

Rijksasyls voor Psychopaten
te Avereest.

